

**M A S A R Y K O V A
U N I V E R Z I T A**

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDÍ

Literární text, přebírání perspektivy a emoce jakožto moderující proměnná

Bakalářská práce

JAN AUER

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Šipula

Katedra psychologie
Program Psychologie

Brno 2023

MUNI
FSS

Anotace

V poslední době věnuje psychologický výzkum značnou pozornost vztahu mezi čtením fikce a teorií mysli čtenáře. Výzkumy naznačují, že čtení může zlepšit výkon v Reading Mind in the Eyes testu. Vzhledem k šíři pojmu teorie mysli však stále není jasné, nakolik tato zjištění platí i na další situace vyžadující převzetí perspektivy. Navíc, výsledky jsou poměrně nekonzistentní, je proto zapotřebí prověřit, jakou roli hrají vlastnosti samotného textu, například to, jaké pocity ve čtenáři text vyvolá. Tato práce má dva cíle: 1) zjistit, zda se vliv literatury projeví na efektu iluzorní transparence, jehož výskyt spojen s nedostatky při přebírání perspektivy a 2) prověřit, zda se na tomto efektu podepíše emoční valence textu. Pro účely výzkumu byly vybrány tři texty, příběh zobrazující negativní sociální interakci, příběh zobrazující pozitivní sociální interakci a literární kritika, jejichž účinky na prožívání čtenáře byly ověřeny v rámci předvýzkumu. Celkem 181 participantům byl náhodně přidělen jeden ze tří textů, po jehož přečtení byli požádáni o vyplnění série měření. Ta mimo stanovení míry iluzorní transparence zahrnovala škály celoživotního vystavení fikci, transportu do narativu a identifikace s postavou. Analýza dat neodhalila signifikantní vliv literárního textu na míru iluzorní transparence. Stejně tak se neprokázal ani vliv emoční valence textu a dalších kontrolních proměnných. Výsledky této práce neposkytují podporu pro hypotézu, že čtení literární fikce může okamžitě zlepšit přesnost přebírání perspektivy.

Abstract

Recently, relationship between fiction reading and theory of mind of the readers has been getting considerable attention. Research indicates that reading can improve the performance in the Reading Mind in the Eyes test. However, considering how broad the concept of theory of mind is, it is not clear whether these findings apply to other tasks requiring perspective taking as well. Also, given the inconsistency of results, investigation of other characteristics of the text, such as the emotions it elicits in the reader, is needed. This study aims to investigate 1) whether literary fiction influences the illusory transparency effect, which is connected with the inaccuracy in perspective taking, and 2) whether this effect is influenced by the emotional valence of text. Three texts were chosen for the purpose of this study: story depicting negative social interaction, story depicting positive social interaction and a literature review, whose effect on the emotional experience of readers were assessed during pretest. One hundred and eighty-one participants were randomly assigned one of the texts to read. Afterwards, participants completed measurements of lifetime exposure to fiction, transportation into the narrative, identification with the character and illusory transparency. Analysis did not reveal any significant effect of the texts on the illusory transparency effect. Influence of emotions of participants and other control variables was not observed as well. Results do not provide support for the hypothesis that literary fiction can enhance perspective taking of the readers.

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat Mgr. Miroslavu Šipulovi za jeho pomoc se specifikací tématu, zpracováním této práce a velkou trpělivost.

Obsah

1	Úvod	9
2	Představení klíčových konstruktů	10
2.1	Přebírání perspektivy a jeho definice	10
2.2	Chyby při přebírání perspektivy, curse of knowledge a iluzorní transparence	11
3	Přebírání perspektivy a literární fikce	15
3.1	Přebírání perspektivy v narativu.....	15
3.1	Vliv literatury na přebírání perspektivy a teorii mysli	16
3.2	Proměnné ovlivňující efekt literatury.....	18
4	Emoce	21
4.1	Literatura jako zdroj emocí.....	21
4.2	Vliv emocí na přebírání perspektivy	22
4.3	Emoce jako proměnná ovlivňující vztah fikcí a přebírání perspektivy.....	23
5	Shrnutí cílů práce a hypotézy	25
6	Úvod k praktické části	27
6.1	Obecné charakteristiky zkoumané populace a sběru dat.....	27
7	Předvýzkum	29
7.1	Materiály a měřicí nástroje	29
7.2	Vzorek a postup.....	31
7.3	Analýza.....	32
8	Testování hypotéz	36
8.1	Materiály a měřicí nástroje	36
8.2	Postup.....	40
8.3	Vzorek.....	42
8.4	Úprava dat.....	43
8.5	Analýza.....	43
9	Diskuze	61

Použité zdroje	65
Příloha A Self-Assessment Manikin	78
Příloha B Kontrolní otázky porozumění textu	79
B.1 Pozitivní příběh:	79
B.2 Negativní příběh:.....	79
B.3 Literární kritika:	79
Příloha C Měření celoživotního vystavení fikci	80
C.1 Author Recognition Test	80
C.2 Frekvence čtení.....	81
Příloha D Transportation Scale – Short Form	82
Příloha E Identifiacion and Empathy Scale	83
Příloha F Měření iluzorní transparence	84
Příloha G Předpoklady pro užití analýzy kovariance (předvýzkum)	86
Příloha H Předpoklad normality rozložení závislé proměnné pro jednotlivé texty (manipulation check)	89
Příloha I Předpoklady analýzy kovariance (testování hypotéz)	91
I.1 Pro situace implikující sarkasmus.....	91
I.2 Pro situace implikující upřímnost	94
Příloha J Předpoklady lineární regrese	96
J.1 Pro situace implikující sarkasmus.....	96
J.2 Pro situace implikující upřímnost	101
Příloha K Předpoklad normality míry transportu a identifikace	106

1 Úvod

Literární příběhy poskytují jedinečnou příležitost zažít celou řadu rozličných situací i celých nových světů v bezpečném prostředí. Navzdory vědomí, že je příběh fiktivní, má člověk během čtení sklon pociťovat jeho děj tak, jako by se skutečně odehrával (Mar & Oatley, 2008). Nabízí se otázka, jak takový prožitek ovlivní lidské jednání v reálném světě? Výzkumy dokládají, že pravidelní čtenáři vykazují vyšší empatii (Mar et al. 2006; Johnson, 2012) i vyšší sociálně-kognitivní dovednosti (Dodell-Feder & Tamir, 2018). Snahy o replikaci těchto poznatků však často přináší poměrně rozporuplné výsledky (Black & Barnes, 2015; Panero et al., 2016). Samur et al. (2018) navrhuje, že než na literární text obecně, by bylo lepší soustředit se na jeho konkrétní vlastnosti a jejich vliv. Tato práce se pokouší zodpovědět, zda přečtení literárního příběhu zmenší chyby v přebírání perspektivy, k nimž mají lidé sklon, a zároveň zda je tento efekt ovlivněn emoční valencí, jež je v příběhu zachycena.

2 Představení klíčových konstruktů

2.1 Přebírání perspektivy a jeho definice

Přebírání perspektivy definoval Flavell s kolegy (1968, dle Marvin et al., 1976) jako proces, kdy člověk rozeznává určité charakteristiky druhé osoby, dostupné pouze skrze usuzování, nikoli přímé vnímání. Mezi tyto charakteristiky můžeme řadit myšlenky, cíle i pocity. Chce-li člověk vědět, co si druhá osoba myslí, může použít určité behaviorální projevy druhé osoby jako pomůcku, nicméně ty samy o sobě nestačí, je třeba je správně interpretovat a provést správný úsudek. Nejtypičtěji si lze přebírání perspektivy představit jako snahu vžít se do situace druhé osoby a využít vlastní zkušenost s danou situací pro usuzování jejího mentálního stavu. Jestliže vidím, že se druhá osoba nachází v určité situaci, a zároveň vím, co bych na jejím místě sám pociťoval, mohu usoudit, že druhá osoba bude mít tytéž pocity. V tomto příkladě jde o velmi jednoduchý úsudek, mnohdy však může být zapotřebí komplexnějšího úsudku, který bere v úvahu více proměnných. Z prosté úvahy „Co si myslí osoba x v situaci y ?“ se může stát „Co si myslí osoba x v situaci y , jestliže má informace z ?“. Davis et al. (1996) tuto myšlenku rozpracovali do modelu, ve kterém se přebírání perspektivy odehrává skrze překrytí mentální reprezentace sebe a reprezentace druhé osoby. Mentální reprezentace vlastního já i druhé osoby se mohou i za normálního stavu v jistých vlastnostech shodovat. Pokud se však pokoušíme převzít perspektivu druhé osoby, počet společných vlastností obou reprezentací narůstá. Právě tímto zvýšením společných znaků je myšleno překrytí mentálních reprezentací. Překrytí může být znakem toho, že se člověk snaží představit si sám sebe na místě druhé osoby. Může se mimo jiné manifestovat i tendencí člověka připisovat sám sobě více vlastností druhé osoby (Davis et al., 1996).

Přebírání perspektivy můžeme rozdělit do dvou větších kategorií (Marvin et al., 1976). První skupinu lze nazvat *perceptuální přebírání perspektivy*, jejím předmětem je smyslový vjem. Specifickým podtypem je *prostorové přebírání perspektivy*, kdy člověk usuzuje, jak se tentýž prostor jeví osobě dívající se z jiného úhlu. Druhým typem je *konceptuální přebírání perspektivy*, kde jde o inferenci myšlenek druhé osoby. Právě na konceptuální typ přebírání perspektivy je tato práce zaměřena.

Je nutné podotknout, že přebírání perspektivy je velmi široký a nejasně ohraničený konstrukt. V oblasti sociální kognice se objevuje celá řada konstruktů, které se s přebíráním perspektivy, i mezi sebou navzájem, prolínají a jejichž chápání není v rámci různých studií zcela konzistentní. Proto věnuji následující část odlišení přebírání perspektivy od podobných konstruktů, minimálně tak, jak budou chápány v této práci.

Snad nejobecnějším pojmem je *teorie mysli*, kterou by šlo definovat jako uvědomění, že druzí lidé mají určité mentální stavy, které pohánějí jejich jednání a které se mohou lišit od mentálních stavů pozorovatele (Dore et al., 2018). Lze najít i odlišně

formulované definice. Častější je definování teorie mysli jako pojmu zastřešujícího všechny jevy související s odhadování myšlenek druhých lidí. Z toho je patrná obrovská šíře tohoto pojmu a nejasnosti kolem něj panující. Pro tuto práci definuji teorii mysli jako schopnost či míru kognitivní kapacity pro přisuzování mentálních stavů druhým osobám (Malle, 2006; Goldman, 2012).

Samotný proces přisuzování mentálních stavů druhé osobě bývá také nazýván *mentalising* (Frith & Frith, 2006). Přebírání perspektivy pak může být chápáno specificky jako proces vžití se do role druhého (Decety et al., 2013). Přebírání perspektivy a *mentalising* mohou být chápány jako velmi blízké, snad i totožné, procesy, skrze které se realizuje teorie mysli. Pokud bychom chtěli tyto dva pojmy odlišit, lze říci, že *mentalising* je o něco obecnější než přebírání perspektivy. Jelikož však pracuji s Flavellovou definicí, kterou navzdory její obecnosti považuji čistě pro účely této práce za dostačující, nebudu mezi pojmy *mentalising* a přebírání perspektivy rozlišovat. Pod přebíráním perspektivy rozumím jak proces vcítění se do druhé osoby, tak i přisuzování mentálních stavů druhému.

Dalším podobným konstruktem je *empatie*, která se týká specificky posuzování emocí. Tradičně ji lze rozdělit na dvě složky, kognitivní a afektivní (Zurek & Scheithauer, 2017). Kognitivní empatie označuje rozeznání a porozumění emocím druhé osoby, afektivní empatie pak označuje vlastní emoční reakci, která je v souladu s prožíváním druhého. Jestliže pro přebírání perspektivy je charakteristické překrytí reprezentací vlastního já a druhé osoby, důsledkem tohoto překrytí může být i vzájemné sdílení emočních prožitků. Dle Zureka a Scheithauera (2017) je hlavní charakteristikou odlišující empatii od přebírání perspektivy fakt, že empatie se týká pouze porozumění a spoluprožívání emocí, zatímco přebírání perspektivy může zahrnovat i myšlenky nebo znalosti.

2.2 Chyby při přebírání perspektivy, curse of knowledge a iluzorní transparenence

Důležitý mezník rozvoje přebírání perspektivy a teorie mysli nastává ve věku 4 let, kdy děti začínají být schopné si uvědomit, že druhý člověk má jiné znalosti, než ony samy (Marvin et al., 1976). I s přihlédnutím k možným interindividuálním rozdílům je obecně možné říct, že dospělí lidé by už měli zvládat přebírání perspektivy na relativně vysoké úrovni. Přesto se najdou situace, kdy by převzetí perspektivy vedlo k přesnějšímu úsudku, ale lidé dají přednost úsudku z vlastní, egocentrické, perspektivy. Příkladem může být efekt falešného konsenzu (*false consensus effect*), kdy lidé přeceňují míru rozšíření vlastního názoru (Ross, 1977), a to i za předpokladu, že vědí, že jejich názor není většinový (Gendolla & Wicklund, 2009).

Birch a Bloom (2007) zjistili, že i klasický test na principu falešného přesvědčení (*false-belief task*) může být pro dospělé za určitých okolností obtížný. Jako test falešného přesvědčení je označen typ testu, kdy participant musí rozeznat, že fiktivní osoba má určité přesvědčení, které ale neodpovídá realitě, a toto zohlednit při usuzování jejich chování. Tyto testy bývají často užívány k určení vývoje teorie mysli u dětí, patří sem i klasický Sally-Anne test. Ve verzi dle Birch a Blooma (2007) máme čtyři různé krabičky, červenou, modrou, zelenou a fialovou, přičemž do červené krabičky odložila Vicki své housle a odešla. Její sestra poté přemístila housle z červené krabičky do modré a promíchala pořadí všech krabiček. Participantů určili u každé krabičky pravděpodobnost, že v ní Vicki bude housle hledat, až se vrátí. Třebaže participantům je známá skutečnost, že Vicki neví, co její sestra udělala, pakliže se modrá krabička po promíchání pořadí ocitla na místě, kde původně stála červená, byly odhady pravděpodobnosti pro tuto krabičku nadhodnocené. Pokud se však modrá krabička nacházela v jiné pozici, nadhodnocení bylo výrazně menší nebo se vůbec neobjevilo, totéž platilo i pro zelenou a fialovou krabičku bez ohledu na pořadí. Zdá se, že to, v jaké pozici se nacházela modrá krabička posloužilo jako podklad pro heuristický úsudek. Autoři na základě toho navrhují, že i pro dospělé se stává obtížným ignorovat svou vlastní znalost, pokud si pro její využití dokáží najít ospravedlnění, třebaže nepravděpodobné nebo vyloženě chybné.

Birch a Bloom (2007) tento jev lze nazvali *curse of knowledge*. Obecně ho lze popsat jako potíže při ignorování druhé osobě nedostupných informací během procesu přebírání cizí perspektivy. Ghrear et al. (2021) navrhují, že tradiční testy falešného přesvědčení jsou založeny právě na tomto efektu, vyžadují od participanta, aby ve svém úsudku záměrně ignoroval určitou znalost. Test falešného přesvědčení jsou většinou schopny poprvé splnit děti kolem 4 let. Nicméně, pokud tento typ úkolu upravíme tak, že je známo, že určitý předmět byl přesunut, ale není řečeno kam, jsou test schopny úspěšně splnit i děti kolem tří let (Ghrear et al., 2021). Jedno z možných vysvětlení tvrdí, že lidé automaticky užívají své vlastní perspektivy jakožto referenčního bodu, který následně upravují tak, aby odpovídal perspektivě druhé osoby. Jelikož však jde o kognitivně náročný proces, bývají úpravy mnohdy nedostačující (Epley et al., 2004).

Ačkoli je pojem *curse of knowledge* o trochu specifitější než samotné přebírání perspektivy, stále trpí stejnými problémy, je těžké přesně stanovit jeho hranice. Lze ho pozorovat v celé řadě rozdílných situací a může nabrat mnoho různých podob. Hayashi a Nishikawa (2019) nechali participanty přečíst dva typy příběhu, v každém protagonistovi buď někdo ublížil nebo pomohl, přičemž tento čin byl buď úmyslný nebo naopak neúmyslný. Participantů po přečtení obou typů příběhů usuzovali, v jakém se protagonista cítí více nešťastně či šťastně. Ukázalo se, že intenzita pocitů byla odhadnuta jako vyšší, pokud byl čin úmyslný, a to i v případech, kdy tato informace byla známá pouze participantům, nikoli protagonistovi.

Curse of knowledge se může projevit i ve formě jevu známého jako *hindsight bias* (Birch & Bernstein, 2007). Původně označoval hindsight bias tendenci přeceňovat jistotu či správnost vlastního úsudku ohledně jisté minulé události, jejíž výsledek už v současnosti známe (Hawkins & Hastie, 1990). O hindsight bias se občas mluví i v situacích, kdy lidé přecení šance jiného člověka na vyřešení úkolu, jehož řešení znají (Guilbault et al., 2004). Birch a Bernstein (2007) se domnívají, že curse of knowledge i hindsight bias mají společný základ, a tím je neschopnost ignorovat svou vlastní jedinečnou znalost. Hindsight bias je v tomto pojetí také produktem chyby v přebírání perspektivy, ať už jiného člověka či vlastního naivního já (Birch & Bernsterin, 2007).

Specifickou formu projevu curse of knowledge popsál i Keysar (1994), který ji nazval *iluzorní transparence*. Participantům byly představeny krátké scénáře se dvěma postavami, na jejichž konci jedna z postav pronesla dvojznačnou poznámku, která mohla či nemusela být myšlena upřímně. Kupříkladu, v jedné takové situace je muži jménem David doporučena divadelní hra (nebo film). David ji zhlédne a má na ni buď pozitivní či negativní názor. Když je pak druhý den dotázán, jak se mu hra líbila, odpoví, že „byla skvělá, prostě skvělá.“ Takto formulovaná poznámka může signalizovat upřímné nadšení i silný sarkasmus.

Participantů měli odhadnout, jak si tuto poznámku druhá osoba vyloží. Pokud participantů věděli, že poznámka byla myšlena neupřímně (Davidovi se hra nelíbila), měli tendenci odhadnout, že i druhá osoba interpretuje poznámku jako spíše sarkastickou. Naopak, pokud věděli, že byla myšlena upřímně (Davidovi se hra líbila), byl efekt opačný. Třebaže postava ve scénáři neměla jasné informace o tom, jak byla poznámka myšlena, a samotná poznámka byla formulována tak, aby šla interpretovat oběma způsoby, participantů usuzovali, že záměr, s jakým byla pronesena, je postavě stejně jasný, jako jim samotným.

Keysar sepsal všechny popisy situací ve dvou verzích neboli modalitách. V první, psané modalitě, je ona poznámka napsaná na kus papíru či poslána e-mailem. Ve druhé, modalitě řeči, je poznámka řečena nahlas. Pokud byla poznámka nahlas vyslovena, nabízí se alternativní vysvětlení, že výsledná ohodnocení nesouvisí s přebíráním perspektivy, ale spíše snahou představit si tón hlasu protagonisty nebo jeho výraz. Účelem psané modality bylo toto alternativní vysvětlení otestovat. Keysar neobjevil žádné signifikantní rozdíly v hodnocení situací mezi oběma modalitami. Na základě těchto výsledků usuzoval, že iluzorní transparence je výsledkem chyby v přebírání perspektivy. Potenciálních alternativních vysvětlení jevu iluzorní transparence by se našlo více. Gerrig et al. (2000) navrhuje, že iluzorní transparence má svoji příčinu spíše v předpokladu kooperace v komunikaci. Lidé si ve vzájemné komunikaci snaží předávat informace tak, aby jim bylo porozuměno, a totéž očekávají od druhých, proto participantů mohli předpokládat, že druhá osoba pochopí Davidovu poznámku, ať zní jakkoli. Toto vysvětlení by šlo prověřit přidáním třetí postavy do jednotlivých situací, která bude působit jako neustranný pozorovatel. Moreno-Ríos et al. (2011) tuto úpravu učinili, ale

nenalezli podporu pro hypotézu kooperace. Nadále tedy trvá konsenzus, že iluzorní transparence je produktem chyby v přebírání perspektivy.

Iluzorní transparence je stále poměrně hojně zkoumaným jevem a zdá se, že tento efekt je poměrně robustní. Nabádání participantů před samotným měřením, aby věnovali zvýšenou pozornost tomu, co druhá osoba ví, má velmi omezený nebo žádný účinek (Damen et al., 2020). I tak tímto jevem lze manipulovat. Todd a Galinsky (2012) například nechali participanty před samotným úkolem přemýšlet nad výhodami multikulturalismu a vytvořit jejich seznam. Domnívali se, že tato úloha přiměje participanty uvědomit si rozmanitost lidských kultur a s tím souvisejících různých pohledů na svět. Toto uvědomění se pak projeví v podobě větší obezřetnosti při přebírání perspektivy a díky tomu menšímu efektu iluzorní transparence. Výsledky domněnku podpořily. Galinsky et al. (2006) zase zjistili, že efekt iluzorní transparence je vyšší, pokud je v participantech vzbuzen pocit moci. Ačkoli samotné nabádání participantů, aby se snažili vžít do postav, iluzorní transparenenci neovlivnilo, motivační složka přece jen může hrát důležitou roli. Pokud se povede přesvědčit participanty, že je mimořádně důležité odhadnout myšlenky druhé osoby přesně, dopouštějí se pak méně chyb (Dietvorst & Simonsohn, 2019).

Mezi faktory, které mají potenciál ovlivnit míru chyb při přebírání perspektivy, včetně iluzorní transparence, můžeme mimo jiné zařadit pocitované emoce a vystavení literární fikci. Jelikož tyto proměnné jsou pro tuto práci stěžejní, zaslouží si, aby jim byla věnována samostatná kapitola. V následující části se zaměřím nejprve na vliv literární fikce.

3 Přebírání perspektivy a literární fikce

3.1 Přebírání perspektivy v narativu

Než shrnu výzkumy týkající se vlivu fikce na přebírání perspektivy, rád bych aspoň stručně nastínil mechanismus přebírání perspektivy v narativech obecně. To nám pomůže pochopit základ procesu zpracování narativu, a zároveň proč má literatura působit hypotetizovaným účinkem.

Při čtení narativu (zde myšleno jakožto příběhu) si čtenář vytváří detailní mentální modely, zahrnující řadu dimenzí, od místa, kde se narativ odehrává, přes samotnou událost a aktéry do ní zapojené, až po myšlenky a pocity samotných aktérů (Gernbacher et al., 1992; Gillioz et al., 2012). Gernbacher et al. (1992) nechali participandy číst krátké narativy, poslední věta zachycovala emoční reakci protagonisty, která buď byla v souladu či naopak v rozporu s tím, jaké pocity jsou v konkrétních situacích běžné. V jednom takovém narativu protagonista ukradl peníze v obchodě, kde pracoval jeho nejlepší přítel. Následně se dozví, že jeho kamarád byl z práce vyhozen. Protagonista cítí vinu (v souladu) či hrdost (v rozporu). Bylo zjištěno, že participanti poslední větu přečetli rychleji, pokud popisovala související, očekávané, emoce. Tato zjištění mohou signalizovat, že lidé si při čtení vytvářejí reprezentace popisovaných událostí i postav. Na základě těchto reprezentací pak odhadují vnitřní stavy postav.

Situační mentální modely jsou běžnou součástí čtení. Instruování participantů k tomu, aby se snažili při čtení vžít do role protagonisty, významně neovlivnilo rychlost čtení (Gillioz et al., 2012). To naznačuje, že mentální modely se do jisté míry tvoří při čtení bez ohledu na to, zda k tomu byl participant vyzván či ne. Mentální modely taktéž ovlivní pocity samotného čtenáře, v rámci usuzování emocí protagonisty sám čtenář do určité míry tyto pocity prožívá. Po přečtení negativního narativu participanti sami ohodnotili své vlastní pocity jako více negativní, ačkoli o něco slabší intenzity, než jakou přisuzovali protagonistovi (Mouw et al., 2017). Reprezentace emočních stavů jsou však omezené co do své specifičnosti. Rychlost čtení bývá rozdílná, pokud se emoce v souladu a v rozporu se situací výrazně liší, ne však, pokud si jsou obě emoce vzájemně podobné (Gygax et al., 2010). Tyto výsledky mohou naznačovat, že mentální reprezentace obsahují pouze určité základní rozlišující komponenty emocí, nikoli emoce v celé jejich složitosti (Gillioz et al., 2012). Tento typ výzkumů má ale i své limity, kupříkladu ve výzkumech užití narativy se mohou v porovnání s literární fikcí jevit příliš zjednodušeně. Gillioz et al. (2012) sami připouští, že nespecifičnost emočních inferencí při čtení narativů může být dána nedostatkem informací, na základě kterých by mohl čtenář vytvořit dostatečně detailní a přesnou reprezentaci.

Všimněme si určité podobnosti mezi mechanismem situačních modelů narativu při emoční inferenci a mechanismem přebírání perspektivy pomocí překrytí navrhnutý Davisem et al. (1996), jenž jsem zmínil v úvodní části. Skutečnost, že lidé mají při

čtení narativů tendenci pociťovat podobné pocity jako fiktivní postavy může být interpretována jako znak překrytí mentální reprezentace sebe a postavy. Skutečnost, že proces přebírání perspektivy fiktivní literární postavy se nemusí výrazně lišit od přebírání perspektivy skutečné osoby v sociální interakci, je pro zdůvodnění efektu literatury velmi důležitá.

Na základě této domněnky zformulovali Mar a Oatley (2008) teorii simulace, jakožto primární funkce literatury. Vycházejí z předpokladu, že sociální interakce je mimořádně důležitou, ne-li nezbytnou, součástí příběhu (Mar & Oatley, 2008). Z vyobrazení sociální interakce plyne konflikt, který je základem příběhu. Právě při chápání lidských interakcí je přebírání perspektivy užitečné. Mar a Oatley (2008) ve svém modelu tvrdí, že literární fikce modeluje skutečné sociální interakce. Příběhy slouží jako abstrakce, snaží se zachytit základní význam konkrétní zobrazované interakce. Čtenáři skrze příběh do interakcí vstupují a prožívají je podobným způsobem, jako by se skutečně odehrávaly. Snaží se porozumět o co jde, pochopit motivy, myšlenky i pocity zúčastněných, ale mohou i zkoumat své vlastní emocionální reakce. V pojetí autorů je literární fikce simulace skutečných sociálních interakcí, lidé skrze čtení do této simulace vstupují a získávají tak větší porozumění sebe, situace i postav, jež se v situaci ocitly.

Je však důležité zdůraznit, že Mar a Oatley (2008) netvrdí, že literární fikce modeluje realitu dokonale přesně. Vzhledem ke komplexnosti světa to ani není možné. Literární fikce navíc není pouhým vylíčením sledu událostí. Autor může do příběhu vstupovat a sám dění komentovat (Bortolussi et al., 2018). Stejně tak se může pokoušet ovlivnit čtenářův úsudek ohledně postav či událostí (Bortolussi et al., 2018). Může také nastat situace, kdy znalosti čtenáře neodpovídají znalostem postav, následkem čehož může emoční prožitek čtenáře jiný, či dokonce opačný, než usuzovaný prožitek postavy (Blanc, 2007, citováno dle Mouw et al., 2017).

3.1 Vliv literatury na přebírání perspektivy a teorii mysli

Teorie literatury jakožto sociální simulace implikuje celou řadu praktických efektů. Bylo zjištěno, že lidé, kteří reportují vyšší celoživotní vystavení fikci vykazují větší empatii (Mar et al., 2006). Opakovaným dobrovolným vstupováním do simulace jsou čtenáři častěji vystaveni různým úhlům pohledu, což se podepisuje na zvýšené empatii (Mar & Oatley, 2008). Skrze vyšší empatii pak může fikce facilitovat i prosociální chování (Johnson, 2012).

Jestliže vyšší vystavení fikci souvisí s vyšší empatií a zároveň i s vyšší pravděpodobností prosociálního chování, nabízí se dvě otázky: 1) jaké další účinky může fikce mít a 2) jak silné vystavení fikci je nutné pro to, aby se efekt projevil. Za předpokladu, že literární fikce zachycuje a simuluje sociální situace, vyžaduje čtení taktéž operace spojené s interpersonální kognicí. Je možné předpokládat, že čtením fikce dojde ke zlepšení těchto kompetencí i v reálném světě? Existují doklady, že to tak skutečně

může být. Participanti, kteří reportují vyšší celoživotní vystavení fikci dosahují lepších výsledků v testech sociální kognice (např. Mar et al., 2006; Samur et al., 2018; Castano et al., 2020). Je však potřeba zmínit, že studie reportující tyto výsledky jsou korelační, kauzalita vztahu proto není zcela jasná. Ačkoli literární fikce skutečně může zlepšit čtenářovu sociální kognici, je rovněž možné, a logické, že literaturu vyhledávají spíše lidé s vyšší mírou sociálních schopností.

Je taktéž možné, že k tomu, aby fikce ovlivnila čtenáře není zapotřebí celoživotní pravidelné čtení, krátkodobě může stačit i jediné vystavení fikci. Literatura může v tomto případě fungovat jako priming. Číst fikci znamená pronikat do myslí fiktivních postav. V následné sociální situaci se pak vliv fikce projeví na vyšší připravenosti proniknout do mysli druhé osoby a odhadovat její pocity a záměry (Kidd & Castano, 2013).

Kidd a Castano (2013) provedli výzkum zkoumající vliv přečtení literárního textu na teorii mysli. V sérii experimentů nechali participanty přečíst buď krátkou povídku, naučný text anebo nic, následně participanti vyplnili různé testy měřící teorii mysli. Bylo zjištěno, že přečtení literárního textu zlepšuje výkon v *Reading Mind in the Eyes testu* (RME; Baron-Cohen et al., 2001), kde participanti z pohledu člověka určují, jak se dotyčný cítí. Následovala celá série studií snažící se replikovat tento efekt, výsledky však jsou poměrně rozporuplné (Black & Barnes, 2015; van Kujik et al., 2018; pro srovnání Panero et al., 2016; Samur et al., 2018). Dodell-Feder a Tamir (2018) nicméně provedli na základě dostupných replikací metaanalýzu, která skutečně našla malý pozitivní efekt přečtení fikce na teorii mysli.

Schwerin a Lenhart (2022) označují za jednu ze slabin výzkumu vlivu literatury na teorii mysli téměř výhradní užívání RME testu. Tento test původně nebyl určen pro běžnou dospělou populaci, zároveň test vykazuje nízkou vnitřní konzistenci (Olderbak et al., 2015; Schwerin & Lenhart, 2022) a existují pochybnosti, zda je skutečně jednodimenzionální (Olderbak et al., 2015). RME se navíc svojí povahou podobá spíše měření rozpoznávání emocí, což může vést k nízké souvislosti mezi výsledky RME testu a více kognitivně laděných nástrojů měřících teorii mysli či přebírání perspektivy (Oakley et al., 2016). Právě vliv literatury na přisuzování myšlenek není v porovnání s rozeznáváním emocí tak hojně zkoumaný. Kidd a Castano (2013) v jednom ze svých experimentů užili i modifikovaný test falešného přesvědčení, ale efekt se nepotvrdil. Patrně proto se konceptuálnímu přebírání perspektivy v následných replikacích nevěnovalo příliš pozornosti. Existují ale naopak doklady, že literatura může ovlivnit i tento aspekt teorie mysli. Van Kuijk et al. (2018) kromě RME testu použili i Yoni task, obsahující jak kognitivní, tak i emocionální subškálu. Výsledky svědčily o příznivém efektu literatury jak v případě RME testu, tak i kognitivní subškály Yoni testu. Pino et al. (2016) se pokusili získat tytéž výsledky i na jiných měřících nástrojích než RME test. Jejich studie užívala například test rozeznávání výrazu tváře i testy falešného přesvědčení různé obtížnosti. V jejich případě se efekt literatury potvrdil i u testů falešného přesvědčení. Je těžké určit přesné důvody, proč Kidd a Castano (2013) podobný efekt nezjistili. Jelikož však zmiňují, že efekt curse of knowledge se v případě testu falešného

přesvědčení vůbec nedostavil, je možné, že participanti úkol rozpoznali, jelikož tento typ testů je relativně známý. Proto stojí za to dále otestovat, zda má literární fikce potenciál snížit další zdokumentované chyby, kterých se lidé při přebírání perspektivy dopouští.

3.2 Proměnné ovlivňující efekt literatury

Jak již bylo zmíněno, poznatek, že pouhé přečtení literárního textu může okamžitě krátkodobě zlepšit čtenářovu teorii mysli, vedl k celé řadě dalších studií, pokoušejících se efekt replikovat. Výsledky byly smíšené, objevily se úspěšné ale i četné neúspěšné pokusy. Je možné, že na efekt fikce působí i další proměnné, které přispívají k rozporuplným výsledkům. V této části shrnu tři z nich: literární kvality textu, transport do nativitu a identifikaci s postavami.

3.2.1 Literární kvality

V případě zkoumání literatury je velmi často rozlišovaná dichotomie *literary* a *popular (genre) fiction*. Toto rozlišení spočívá v přítomnosti uměleckých kvalit v textu. *Popular fiction*, jak už název napovídá, má být nenáročný, lehce stravitelný, typ literatury určený pro co nejširší čtenářskou obec. *Literary fiction* referuje k typu literatury charakterizovaném vysokými uměleckými kvalitami. Tento typ literatury bývá oceňován literární kritikou, nicméně často (ačkoli ne nutně) nedosahuje takové čtenářské popularity.

Definovat přesné znaky, které charakterizují *literary fiction* je složité. Jedním z možných znaků má být využití techniky zvané *foregrounding* (Miall & Kuiken, 1994) označující užívání nových jazykových a stylistických prostředků, které se vymykají běžnému užívání. Tímto způsobem má literární fikce přimět čtenáře věnovat příběhu větší pozornost, neboť i zcela běžné činnosti se mu začnou jevit zajímavě (Miall & Kuiken, 1994). Z hlediska zkoumání vlivu fikce na teorii mysli se však zdá být obzvláště relevantní charakteristika postav. Pro fikci vysokých literárních kvalit mají být typické komplexně vykreslené postavy vybočující ze zavedených stereotypů, jejichž chování je hůře předvídatelné, a tudíž jeho pochopení vyžaduje ze strany čtenáře zvýšenou pozornost (Kidd & Castano, 2013).

Kidd a Castano (2013) se domnívali, že pozitivní účinek na výkon v RME testu má pouze *literary fiction*, právě z důvodu složitější charakterizace postav. Jejich výzkum tuto domněnku podpořil. Nicméně, tento efekt se zdá být nespolehlivý, řadě výzkumů se ho nepodařilo replikovat (Panero et al., 2016; Samur et al., 2018). Není divu, problém s touto dichotomií literatury je velmi očividný, je až příliš zjednodušující. Sami autoři původní studie uznávají, že *literary* a *popular fiction* jsou spíše extrémními póly jednoho kontinua, většina literatury pak spadá kamsi mezi (Kidd & Castano, 2016). Do samotné metodologie výzkumů se však tento fakt nijak neotiskl. Je třeba uznat, že

vytvořit kontinuální škálu míry literárních kvalit textu je značně problematické. Patrně by bylo třeba v první řadě upravit naše chápání typů literatury.

Barnes (2018) se o něco takového pokusila. Domnívá se, že důležité není pouze to, jak je literární text psaný, ale i to, jak je čten. Fikce může využít mnohé prostředky pro to, přimět čtenáře vžít se do postav a uvažovat o jejich vnitřním životě, avšak čtenář není jen pasivním příjemcem. Sám může do značné míry ovlivnit, nakolik se zapojí do utváření smyslu jak jednání postav, tak i příběhu jako celku. Tato argumentace připouští, že je možné, aby i fikce nižší literární kvality byla čtena způsobem, kdy se čtenář zcela ponoří do vnitřního světa postav, kdy si čtenář sám klade otázky a hledá na ně odpověď, třebaže ho k tomu příběh otevřeně nevybízí (Barnes, 2018). Pro tuto domněnku existuje jistá podpora. Fong et al. (2013) naznačují, že příběhy řadící se k žánru romance mohou působit příznivým účinkem na čtenářovu teorii mysli. Romantické příběhy jsou zpravidla považovány za ukázkový příklad lehce stravitelné popular fiction, ale jejich silné zaměření na mezilidské vztahy může čtenáři poskytnout dostatečnou motivaci uvažovat o vnitřním světě hrdinů, aby se priming projevil.

Schwerin a Lenhart (2022) ve svém výzkumu nechali čtenáře, ať sami ohodnotí literární kvality textu, čímž poprvé použili kontinuální škálu místo pouhých dvou kategorií. Vyšší percepce literárních kvalit byla spojena s lepším výsledkem v RME testu, efekt však byl plně moderován jinými proměnnými, například mírou vtažení do děje. Shrňme-li si celkové poznatky, literární kvality textu ke vlivu literatury na teorii mysli s velkou pravděpodobností přispívají, efekt se s větší pravděpodobností ukáže v textech vysokých literárních kvalit. Proto je třeba tuto charakteristiku při výzkumu literatury brát v úvahu. Vysoké literární kvality však pro efekt nejsou nutnou podmínkou a jejich vliv je patrně menší, než se původně předpokládalo.

3.2.2 Transport a identifikace

Po dobu čtení se čtenář stává součástí dvou světů zároveň, skutečného i fiktivního, příběhového (Green & Brock, 2000). *Transport do narativu* označuje stav, kdy je příběhový svět pocíťován jako podobně nebo dokonce více aktuální či přítomný, než skutečný svět (Green & Brock, 2000). Čtenář se cítí do příběhu vtažen, dokáže si živě představit jak prostředí, kde se příběh odehrává, tak i postavy příběhu, v případě velmi silného zážitku transportu do narativu může na chvíli zapomenout na skutečný svět a mít pocit, že jeho mysl vstoupila do příběhu (Green & Brock, 2000). Vyšší pocit transportu při čtení je spojen s větší emoční odezvou čtenáře (Thompson et al., 2018), vyšší empatií (Johnson, 2012) a zároveň s vyšším vlivem příběhu na postoje čtenáře (Schwerin & Lenhart, 2022). Vyšší pocit transportu při čtení krátké povídky byl taktéž spojen s větší pravděpodobností prosociálního chování (Johnson, 2012).

Podobným konstruktem je i *identifikace*. Tu lze definovat jako proces, během kterého čtenář ztotožní své cíle a motivaci s fiktivní postavou a „prožívá vnímání a interpretaci textu zevnitř, jako by se události děly jemu samotnému“ (Cohen, 2001, s. 245).

Podobně jako v případě transportu je identifikace spojena se sníženou mírou sebeuvědomění. Kromě pocitu, že se čtenář sám stal protagonistou v příběhu v sobě identifikace zahrnuje i složky kognitivní a afektivní empatie (Igartua, 2010). Co se týče vlivu fikce na čtenáře, jsou důsledky vysoké identifikace i vysokého transportu velmi podobné (Schwerin & Lenhart, 2022). Samotný mechanismus je ale odlišný. Identifikace znamená ztotožnění s konkrétní postavou, transport oproti tomu mluví o celkovém pocitu vtažení do děje, který nemusí být nutně výsledkem ztotožnění.

Schwerin a Lenhart (2022) zjistili, že míra transportu i identifikace moderují efekt, který má fikce na RME test. Čtenáři, kteří po přečtení povídky reportovali vyšší míru transportu či identifikace dosahovali lepších výsledků v RME testu. Autoři taktéž zjistili, že čtenáři obecně vzato reportovali vyšší identifikaci i transport pro povídky považované za literary fiction (třebaže studie nenaznačuje, že by efekt moderace platil výlučně pro tento typ fikce). Kidd a Castano (2013) ve své studii kontrolovali vliv transportu, nicméně našli i za těchto podmínek unikátní vliv literární fikce. Toto zjištění Schwerin a Lenhart (2022) nepotvrdili. Výsledky naznačují, že míra transportu do narrativu i míra identifikace mohou mít zásadní vliv na působení fikce.

V tuto chvíli jsem popsal oblast výzkum soustředující se na vliv literární fikce na přebírání perspektivy. Nyní zbývá podívat se, jak do tohoto efektu mohou vstoupit emoce

4 Emoce

4.1 Literatura jako zdroj emocí

Emoce jsou mimořádně důležitou složkou uměleckého díla. Jelikož literární fikci lze považovat za formu umění, platí pro ni totéž. Dle přístupu Mara a kolegů (2011) mohou emoce při čtení vyvstávat dvěma způsoby: buď pohledem zvenčí, kdy si čtenář udržuje od vyprávěného narativu určitý odstup, nebo pohledem zevnitř, kdy se čtenář sám cítí být součástí fiktivního světa. Pohled zvenčí v tomto případě znamená spíše emoce vzniklé z ocenění díla a jeho estetických kvalit. Pohled zevnitř oproti tomu odpovídá simulaci příběhu.

Mar et al. (2011) ve své práci poskytují kategorizaci emocí vyvolaných fikcí na základě toho, jakým mechanismem vznikají. Prvním jsou *emoce vyvolané soucitem*. Ty většinou vznikají, pokud je člověk svědkem nesnází či utrpení jiné osoby (Mar et al., 2011). Nejde o vcítění se do oné osoby, ani prožívání jejích pocitů, ale o pocit lítosti a nutkání jí pomoci. Vznik tohoto typu emocí je nejjednodušší. Sestává pouze z pochopení, co se v příběhu odehrálo a co to znamená pro protagonistu. Teoreticky vzato, pro vyvolání emocí soucitu není nutné se do postav vcítovat, důležité je kognitivní ohodnocení situace, které slouží jako základ pro příslušné pocity.

Další dvě kategorie si jsou velmi podobné, první jsou *emoce identifikace*, druhou pak *emoce empatie*. Lze se setkat i s pojetím, které empatii chápe jako neoddělitelný prekurzor identifikace (Oatley, 2009). Pro oba typy je důležité vcítění se do postav i určitá míra simulace příběhu. Když Mar s kolegy (2011) mluví o emocích identifikace, myslí tím identifikaci v tom silnějším slova smyslu, charakterizovanou přijetím cílů a motivů postavy jako svých vlastních. Emoce ve spojitosti s identifikací nevyvstávají proto, že by se čtenář pokoušel vnímat události z pohledu postav, ale proto, že se cítí být jednou z postav. Emoce empatie pak stojí někde mezi emocemi identifikace a soucitu. Tento typ je čistě produktem simulace. Na rozdíl od identifikace v sobě nezahrnují pocit, že se čtenář stal postavou ani touhu se jí stát. Na rozdíl od sympatie jde o emocionální prožitky do jisté míry podobné s těmi, které prožívá postava, neboť vznikly mentálním modelováním její mysli.

Čtvrtým typem jsou *znovuprožité emoce*. Fiktivní příběh v nás může vyvolat vzpomínky na podobné události, které se nám v životě přihodily, a s tím i podobné pocity. Tyto emoce mohou čtenáře zasáhnout obzvláště silně, pokud se čtenáři z jakýchkoli důvodů nepovedlo onen zážitek řádně zpracovat. V tomto ohledu může být fikce prospěšná, umožňuje člověku plně prožít potlačené emoce a vyrovnat se tak s tragickou událostí. Posledním typem jsou *rozpomenuté emoce*. Navzdory názvu se nejedná o dříve prožité a znovu vyvolané emoce. Může jít kupříkladu o rozpomenutí si na pocity, které čtenář sám sice nezažil, ale pozoroval je u jiné osoby nebo mu byly jinou osobou sděleny. Sem by patřilo i rozpomenutí si na pocity, které čtenář poznal prostřednictvím

jiného fiktivního díla. Mar et al. (2011) sem řadí i emoční reakce spojené s kolektivním nevědomím. Jde o velmi širokou a patrně nejhůře definovatelnou kategorii, zahrnující velké množství možných prožitků pocházejících z celé řady různých zdrojů.

4.2 Vliv emocí na přebírání perspektivy

Chceme-li zkoumat vliv konkrétní emoce na lidské usuzování, může být poměrně užitečný dimenzionální přístup k emocím, vycházející z kognitivní teorie. Dle kognitivní teorie emocí je každý emoční prožitek výsledkem řady ohodnocení aktuálně prožívané situace. Různá ohodnocení situace mohou být rozdělena do různých dimenzí, což může napomoci kategorizaci emocí i poskytnout možná vysvětlení různého účinku emocí na lidské chování. Smith a Ellsworth (1985) navrhují šest dimenzí těchto ohodnocení: příjemnost, očekávání námaha spojená se situací, míra jistoty, nutkání k zaměření (či naopak odvrácení) pozornosti, pociťovaná zodpovědnost za situaci a míra pociťované kontroly nad situací.

Dimenzionální přístup k emocím je uplatňován i při zkoumání vlivu konkrétních emocí na přesnost při přebírání perspektivy. Todd et al. (2015) zkoumali, nakolik úzkost ovlivní vizuálně prostorové a konceptuální přebírání perspektivy. Participanti, kterým byla v průběhu experimentu indukována úzkost, se v případě obou typů přebírání perspektivy dopouštěli větších nepřesností než participanti v neutrální podmínce. Nicméně, participanti s indukovaným vztekem se naopak od těch v neutrální podmínce z hlediska přesnosti lišili jen minimálně nebo vůbec. Autoři se domnívali, že tento rozdíl může být způsoben faktem, že vztek je emoce charakterizovaná velkou mírou jistoty, zatímco úzkost ne. Otestovali proto také, zda je tento jev typický pouze pro úzkost nebo i pro jiné emoce charakteristické velkou mírou nejistoty, v tomto případě překvapením. Ukázalo se, že překvapení má na přebírání perspektivy tentýž efekt jako úzkost.

Nejen pociťovaná nejistota, ale i valence emoce ovlivňují lidské usuzování. Binyamin-Suissa et al. (2019) se pokoušeli ověřit vliv smutku a znechucení na přesnost přebírání perspektivy a třebaže se efekty těchto dvou emocí vzájemně nelišily, výsledky naznačují silnější tendenci k přebírání perspektivy pro obě negativní emoce v porovnání s neutrální podmínkou. Converse et al. (2008) studovali vliv štěstí a smutku, užili při tom dvou rozdílných metod: první byl modifikovaný test falešného přesvědčení dle Birch a Blooma (2007), druhou pak vizuálně prostorový úkol. V prostorovém úkolu participanti, po jednom či ve dvojici, museli posouvat předměty dle instrukcí experimentátora, které byly záměrně nejasné, participant musel zvažovat, z jakého úhlu instruktor, případně i druhý participant, předměty vidí. V obou úkolech vykázali šťastnější participanti horší výsledky. León s kolegy (2015) využili *lexical decision task*, kdy participanti četli krátké narativy na jejichž konci museli usoudit, jak se protagonista cítí. Měren byl jejich reakční čas. V případě pozitivních úsudků byl reakční čas participantů významně kratší než v případě negativních úsudků. Tato zjištění naznačují, že

negativní emoce mohou být spojeny s opatrnějším a pomalejším zpracováním a usuzováním. Nicméně, tento efekt byl pozorován v případech, kdy se emoce nelišily v žádné jiné dimenzi.

Známe-li potenciální vliv emocí na přebírání perspektivy a různé způsoby, jak literatura může emoce vyvolat, dá se předpokládat, že emoce mohou být další intervenující proměnnou, která ovlivňuje vliv fikce na přebírání perspektivy. Navzdory tomu, tato oblast dosud není dostatečně prozkoumána. Ačkoli řada experimentů v analýze kontrolovala náladu participantů (např. Kidd & Castano, 2013; van Kuijik et al. 2018), se samotným emočním obsahem textu nebylo manipulováno. V následující části se pokusím navrhnout dva možné způsoby, jak by emoční náboj literárního textu mohl ovlivnit přebírání perspektivy.

4.3 Emoce jako proměnná ovlivňující vztah fikcí a přebírání perspektivy

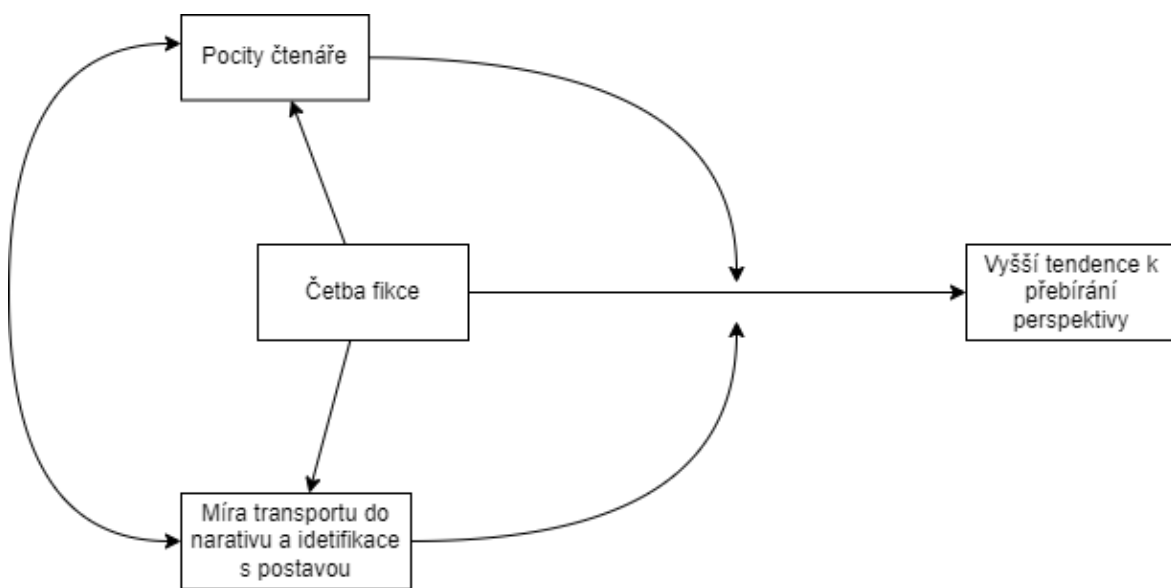
Nelze vyloučit, že vliv emocí vyvolaných literaturou může být přímý. Dostatečně silný narativ teoreticky může vyvolat emoce natolik intenzivní, že ovlivní následné usuzování. Zupan a Babbage (2017) zkoumali možnosti literárních textů jakožto stimulu vyvolávajícího specifické emoce v laboratorním prostředí. Přesněji, byly užity krátké scény z románů, každá zobrazující situaci, jež má vyvolat konkrétní emoci. Účinky textů byly srovnány s účinky filmových klipů. Právě filmové klipy se jako emoční stimuly v laboratorním prostředí poměrně osvědčily (Rottenberg et al., 2007). Očekávalo se, že texty nebudou mít při vyvolávání emocí takový účinek jako filmy. Tento rozdíl se však projevil pouze při rozpoznávání vzteku a strachu a v intenzitě prožitku štěstí, smutku a strachu. Je tedy možné, že narativní texty mohou být, co se vyvolávání emocí týče, efektivní stimuly srovnatelné s filmy. Jak však naznačují výsledky, tento efekt může být velmi závislý na obsahu, a v případě literatury prozatím neexistuje dostatečně validizovaná databáze vhodných textů (Zupan & Babbage, 2017).

Stejně tak mohou emoce působit skrze transport do narativu. Mezi pocity z fikce a transportem existuje souvislost. Participant, kteří po sledování tragického filmu reportovali silnější změnu nálady (ať už pozitivním či negativním směrem) taktéž reportovali větší míru transportu (Thompson et al., 2018). Podobně Johnson (2012) zjistil, že vyšší míra transportu při čtení příběhu souvisí s vyšší mírou afektivní empatie, kterou čtenář při čtení příběhu pociťoval. U obou studií je však těžké jednoznačně určit kauzalitu, neboť všechny konstrukty byly měřeny až po přečtení příběhu. Nicméně, je možné, že vztah emocí a transportu je oboustranný. Jestliže transport označuje pocit, že čtenář vnikl do příběhu, že fiktivní svět je velmi živý a bezprostředně přítomný, lze intuitivně očekávat, že vyšší míra transportu vyústí v silnější emocionální prožitek. Existují i náznaky, že tomu může být i naopak. Green et al. (2012) zjistili, že transport je zvýšen, pokud nálada čtenáře odpovídá ladění příběhu, či pokud byl čtenář ve

spokojené či zamyšlené náladě (obě emoce lze charakterizovat jako pozitivní s nízkým stupněm aktivace). Na druhou stranu, příběh s negativními událostmi může spíše podnítit čtenáře k empatii s postavami, což se může odrazit jak na transportu, tak i míře identifikace. Toto zdůvodnění může být podpořeno i domněnkou, že text negativní valence je zpracováván pomaleji a důkladněji, jak navrhuji Léon et al. (2015).

Obrázek 1

Grafické znázornění možných vztahů mezi proměnnými.

5 Shrnutí cílů práce a hypotézy

Třebaže předpokládá, že čtení literatury může okamžitě vést ke zlepšení teorie mysli čtenáře je stále poměrně kontroverzní, Dodell-Feder a Tamir (2018) ve své metaanalýze naznačují, že efekt patrně je skutečně přítomný. Kognitivní zpracování příběhů zahrnuje reprezentaci a porozumění vnitřních stavů postav, čtení literární fikce proto může posloužit jako určitá forma primingu, díky kterému budou čtenáři citlivější k vnitřním stavům druhé osoby a připravenější vžít se do její role a vnímat svět z jejího pohledu.

Nicméně, naprostá většina výzkumů tohoto efektu pro měření teorie mysli zvolila RME test, který má své nedostatky. Třebaže se zdá, že dokáže diferencovat ve zdravé dospělé populaci, pochybnosti budí nízká vnitřní konzistence testu a možná vícedimenzionalita testu (Olderbak et al., 2015). RME test má svojí podstatou blízko k testování rozpoznávání emocí, což vede jistě autory k pochybnostem, zda je možné o něm vůbec mluvit jako o nástroji měřícím teorii mysli (Oakley et al., 2016). Existují doklady, že vliv literatury se může projevit i na měřících nástrojích více odpovídajícím klasické definici teorie mysli, například různé verze testů falešného přesvědčení (Pino et al., 2016), ale je jich relativně málo. Možnou příčinou mohou být potíže s nalezením dostatečně citlivého nástroje.

Řešením by mohl být jev iluzorní transparency. Jestliže je participantům představen popis interakce dvou osob, kde je jednou z nich pronesena dvojnásobná poznámka, participantů předpokládají, že si ji druhá osoba interpretuje, jako by přesně znala úmysl, s jakým byla poznámka pronesena. Příčinou tohoto jevu, podobně jako v případě testů falešného přesvědčení, má být neschopnost, či neochota, potlačit svou vlastní unikátní znalost při posuzování reakce druhé osoby. Předchozí výzkumy (např. Galinsky et al., 2006) však ukázaly, že třebaže jde o poměrně robustní efekt, úsudky participantů lze pomocí primingu ovlivnit. Jestliže literární fikce skutečně dokáže přimět participanta, aby důkladněji a přesněji uvažoval o vnitřních stavech druhého, lze předpokládat, že se tento vliv příznivě podepíše i na míře jevu iluzorní transparency. Nabízí se proto první otázka: Dokáže přečtení literární fikce ovlivnit míru efektu iluzorní transparency participantů?

Podobně jako studie přede mnou, nechám participanty v experimentální podmínce přečíst krátké povídky, pro jejichž pochopení bude důležité znát pocity a motivace jednotlivých postav, v kontrolní podmínce budou participanty číst text, který není narativní (literární kritika), tudíž by nemělo dojít k sociálnímu primingu. První hypotézu formulují takto:

H1: Participanty po přečtení literární fikce projeví menší efekt iluzorní transparency než participanty po přečtení literární kritiky.

Samur et al. (2018) vyslovili návrh, že z důvodu relativně nízké konzistence výsledků stojí za to podrobněji prozkoumat specifické charakteristiky příběhů a jejich

vliv. V této práci se zaměřím specificky na pocity, respektive jejich valenci, jež příběh v participantech vyvolá. Emoce samy o sobě mohou ovlivnit usuzování participantů, negativní emoce bývají spojené s menším užíváním heuristických zkratk než pozitivní. Nálada participantů byla již coby intervenující proměnná dříve zkoumána, ale v této práci budu pocity participantů přímo manipulovat skrze výběr literárního textu. Tímto vyvstává druhá otázka, která však na tu první navazuje a vychází z ní: Jestliže literární fikce dokáže snížit efekt iluzorní transparence, je tento vliv ovlivněn pocity, jež fikce ve čtenářích vyvolává?

Literární fikce může vyvolat ve čtenářích pocity několika způsoby: od pocitů prosté sympatie, přes znovuprožití emoce až po emoce související s empatií a identifikací. Dřívější výzkumy poskytly přesvědčivé důkazy, že lidé si během čtení vytváří detailní reprezentace vnitřního světa a prožívání postav, skrze tyto modely pak mají pocity postav významný vliv na pocity čtenáře. Pokud si tedy participant přečte příběh, kde se protagonista zažívá nepříjemné události, či se dostane do veskrze negativní sociální interakce s osobou, vůči níž nechová žádné sympatie (tento typ příběhu dále označuji jako *negativní příběh*), budou pravděpodobně i pocity čtenáře více negativní. Naopak, zobrazí-li příběh veskrze pozitivní interakci dvou protagonistů, kteří se upřímně milují (dále *pozitivní příběh*), je velká šance, že i pocity participanta budou po čtení pozitivní. Na základě těchto úvah formuluji následující hypotézu:

H2: Participant po přečtení negativního příběhu projeví menší efekt iluzorní transparence než participant po přečtení pozitivního příběhu.

Pokud však mluvíme o emocích vyvolaných literární fikcí, je nutno zmínit i dvě potenciálně intervenující proměnné: transport, či vtažení, do narativu a identifikace s postavou. Mezi pocity z příběhu a těmito proměnnými je patrně oboustranný vztah – silnější identifikace s postavou i vyšší pocit transportu do narativu patrně vyústí i ve větší emoční odezvu, naopak příběh se silnějším emočním nábojem pravděpodobně vyvolá i silnější pocity transportu a identifikace. Léon et al. (2015) zjistili, že zpracování negativních narativů trvá déle než zpracování pozitivních. Takový výsledek lze interpretovat tak, že negativní příběh bude zpracován pomaleji a důkladněji, tudíž existuje šance, že vyvolá silnější pocity vtažení do narativu, případně i identifikace. Poslední dvě hypotézy proto formuluji následujícím způsobem:

H3A: Participant po přečtení negativního příběhu reportují vyšší pocit transportu do narativu než participant po přečtení pozitivního příběhu.

H3B: Participant po přečtení negativního příběhu reportují vyšší pocit identifikace než participant po přečtení pozitivního příběhu.

6 Úvod k praktické části

Pro ověření navrhovaných hypotéz byl využit experimentální design, výzkum probíhal online pomocí platformy Qualtrics. Pro výzkum však bylo zapotřebí vybrat vhodné texty, které splní požadavky literárních kvalit i vhodného emočního náboje. Literatura v sobě skrývá tu nepříjemnou vlastnost, že jeden text může na každého čtenáře působit trochu jinak. Proto bylo zapotřebí důkladně otestovat, zda je účinek textů na čtenáře spolehlivý.

Rozhodl jsem se tedy napřed podrobně popsat předvýzkum, uskutečněný za účelem testování textů, a až poté přejít k samotnému testování hypotéz. Obě fáze se svojí metodou, vzorkem i analýzou navzájem liší, proto jsou pokryty odděleně. Než však přejdu k první části, věnované předvýzkumu, rád bych napřed popsal určité aspekty, které mají obě části společné, čímž je zkoumaná populace a základní design výzkumu.

6.1 Obecné charakteristiky zkoumané populace a sběru dat

Pro účely tohoto výzkumu bylo specificky zacíleno na pravidelné dospělé čtenáře. Původním plánem bylo získat vzorek zejména z řad mladých dospělých, brzy se však ukázalo, že dosáhnout požadované velikosti vzorku čistě jen s touto skupinou je velmi problematické. Byl jsem proto donucen zkoumanou populaci rozšířit i na starší věkové skupiny.

Zaměření na lidi, pro které je čtení preferovaným způsobem trávení volného času, vyplývá z tématu práce i jisté náročnosti samotného výzkumu. Jak proces předvýzkumu, tak i testování hypotéz, vyžadoval od participantů, aby přečetli krátkou povídku, což může být záležitost náročná nejen časově, ale i kognitivně. Pro pravidelné čtenáře nemusí být tento typ výzkumu tak náročný, jako pro lidi, jež čtení neláká, tím pádem se i zvyšuje pravděpodobnost, že se výzkumu účastní a že ho dokončí. Je zde ale i druhý důvod. Jestliže mají texty působit předpokládaným účinkem, je nutné, aby participant při čtení dával pozor a byl ochotný o ději i postavách uvažovat. Vyžadovat takové zapojení do čtení od participantů cítících vůči této činnosti nechuť je nesmyslné. Dokonale kontrolovat motivaci participantů ke čtení je v experimentálním designu nemožné, nicméně výběrem participantů z řad čtenářů můžeme aplikovat aspoň malou míru kontroly.

Výzkum měl v obou fázích podobu dotazníku vytvořeného pomocí platformy Qualtrics. Výběr vzorku měl spíše příležitostný charakter, probíhal vždy skrze příspěvek na Facebooku ve skupinách zaměřených na čtení a s tím spjaté aktivity (například tvůrčí psaní). Díky realizaci výzkumu přes internet bylo možné se v relativně krátké době dostat k poměrně širokému potenciálnímu vzorku, tím spíše, že typ výzkumu, jež realizují, je na velikost vzorku poměrně náročný. Samozřejmě, s touto výhodou je spjata i nevýhoda v podobě menší kontroly nad tím, kdo se výzkumu skutečně účastní.

Qualtrics nicméně nabízí řadu funkcí, které tuto nevýhodu do určité míry kompenzují, například funkce detekce robotů, měření času stráveného na dotazníku a funkce zamezující vyplnění dotazníku vícekrát tou samou osobou. Nyní již přistupme k první fázi, předvýzkumu.

7 Předvýzkum

7.1 Materiály a měřicí nástroje

7.1.1 Texty

Sada textů byla vybrána na základě několika kritérií. Za prvé, text by měl být kompletní, ale relativně krátký. Toto kritérium bylo zvoleno zejména proto, že s příliš dlouhými texty klesá ochota participantů výzkum dokončit. Horní limit byl stanoven na 10 normostran, této hranice však žádný z textů nedosáhl (nejdelší měl kolem 7 normostran, zbytek v rozmezí 4-5 normostran). Lze oprávněně namítnout, že kratší texty neposkytují tolik prostoru pro to, vcítit se do děje, nicméně efekt fikce se projevil i u krátkých příběhů (Kidd & Castano, 2013).¹ Za druhé, navzdory své délce by příběh měl zobrazovat dvě či více postav ve vzájemné interakci. Toto kritérium jsem zvolil zejména s ohledem na použitou metodu měření přebírání perspektivy. Podstatou jevu iluzorní transparence je podcenění faktu, že dvě osoby ve vzájemné interakci nemusí mít stejné informace o úmyslech toho druhého, jako má participant jakožto nestranný pozorovatel. Akceptujeme-li vysvětlení, že pozitivní efekt literatury na přebírání perspektivy lze vysvětlit pomocí primingu, může přítomnost sociální interakce v příběhu hrát roli. Participant je se skutečností, že postavy mají rozdílné znalosti a přesvědčení, konfrontován již během čtení, a proto si tuto skutečnost snáze uvědomí i později. Za třetí, valence emocí zobrazovaná v textu by měla zůstat konstantní. Zachycuje-li příběh pozitivní zkušenost či interakci, měla by být tato interakce vykreslována jako pozitivní v celé délce příběhu, a naopak. Momenty štěstí a smutku by se v příbězích neměly míchat, ani prolínat. V takovém případě hrozí, že reakce každého čtenáře bude poněkud jiná, a v důsledku toho bude navzdory výsledkům předvýzkumu nemožné předvídat, jak bude text působit na jiném vzorku. Při výběru bylo taktéž dobré přihlídnout k literárním kvalitám textů. Jak jsem zmínil v teoretickém úvodu, zkoumání vlivu literárních kvalit fikce naráží na nemalé problémy, s ohledem na dosavadní výzkum si však nemohu dovolit tuto charakteristiku zcela ignorovat. Jelikož se však tato práce soustředí na jiné proměnné, dovolil jsem si k literárním kvalitám textů přistupovat o něco volněji než předchozí výzkumy. V první řadě jsem se zaměřil na autory, kteří bývají oceňováni literární kritikou, což může svědčit o kvalitách jejich stylu psaní. Kvality samotných textů byly posuzovány zejména na základě subjektivního dojmu. Nešlo mi, ani tak o to, aby texty splňovaly určitou kvalitativní úroveň, jako spíše o to, aby se svou kvalitou vzájemně nijak drasticky nelišily.

¹ Například, velmi často užívaná povídka Běžec od Dona Delilla má kolem šesti až osmi stran. Vliv fikce na přebírání perspektivy je na této povídce dokumentován zdaleka nejčastěji. V tomto výzkumu jsem ji však nepoužil, neboť jsem měl pochybnosti o její schopnosti vyvolat patřičné emoce.

Na základě těchto kritérií byly pro potenciální užití ve výzkumu vybrány následující povídky:

1. Myslivec (A. P. Čechov): Povídka zachycuje setkání muže a ženy v lese. Tito lidé, jak se čtenář postupně dozví, jsou manželé, ale nevzali se dobrovolně a v podstatě spolu nežijí. Muž svojí ženou pohrdá a své opovržení jí dává otevřeně najevo.
2. Slečna Jabloňová a já (R. Bradbury): Hrdiny jsou opět manželé. Muž trpí krizí středního věku a jeho žena mu chce pomoci tyto pocity překonat. Zvolí proto poněkud nevšední metodu.

Tyto dvě povídky nejlépe naplňují všechna tři výše uvedená kritéria. Je však možné, že vzhledem ke své tématice nemusí vyvolat výraznou emoční odezvu. Pro případ, že tato situace nastane, byly do sady textů přidány ještě následující dvě povídky:

3. Umělecký předmět (A. P. Čechov): Starší doktor dostane jako dárek od sběratele umění sousoší s erotickými motivy. Vzhledem ke svému postavení nemůže dovolit, aby u něj kdokoli tento předmět spatřil. Snaží se ho proto nenápadně zbavit, což se mu ale nedaří. Tato povídka asi nejvíce odpovídá tomu, co bychom označili jako žánrovou fikci.
4. Spát a spát! (A. P. Čechov): Povídka vypráví o děvčeti, které je ve službě týrané, mimo jiné i tím, že jí není dovoleno usnout. Halucinace způsobené nedostatkem spánku ji nakonec přivedou k vraždě. Tato povídka patrně nejméně naplňuje druhé kritérium. Třebaže obsahuje sociální interakce, oproti zbylým povídkám nejsou pro děj až tak důležité.

Tyto dvě povídky mají spíše záložní funkci, navzdory silnější tématice se pro výzkumný záměr hodí méně než předchozí dvě. Výzkum pracuje i s kontrolní podmínkou, ve které je participantům přidělen text náležící k literatuře faktu. Jsem toho názoru, že i zde je užitečné vědět, jak text na čtenáře působí, proto jsem ho zařadil i do předvýzkumu.

5. Dvojitá cesta do hlubin temnoty, část 2 (F. X. Šalda): Jde o literární kritiku, kde Šalda hodnotí román Richarda Weinera. Text obsahuje citace dlouhých odstavců z hodnoceného románu. Tyto citace byly pro účely této práce z textu vymazány. Odstraněním těchto citací nedošlo ke změně smyslu textu.

7.1.2 Délka čtení

Jelikož předvýzkum probíhal online, bylo třeba použít indikátor, který by napověděl, zda participant text skutečně četli nebo ho přeskočili. Za tento indikátor byla zvolena doba, kterou participant strávil na stránce obsahující přidělený text. Delší čas strávený na této stránce může znamenat, že respondent věnoval delší čas čtení textu, a naopak. Tento údaj byl použit pro odfiltrování těch, kteří text patrně pořádně nečetli.

7.1.3 Pocity po čtení

Jako nástroj pro měření emocí respondenta jsem zvolil *Self-Assessment Manikin* (Bradley & Lang, 1994), který měří pocity participantů ve třech dimenzích: valenci, míře aktivace a míře dominance. V této práci byly použity položky zjišťující valenci a pocitovanou aktivaci, míru dominance nepovažuji pro tuto práci za relevantní. Participantovi je představeno několik obrázků znázorňující určitý stupeň valence či míry aktivace. Participant pak na devítistupňové škále označí bod nejlépe odpovídající jeho pocitům (1 = velmi pozitivní pocity/vysoká míra aktivace, 9 = velmi negativní pocity/nízká míra aktivace).

Vzhledem k tomu, že předvýzkum probíhal přes internet, došlo ke změně administrace testu. V původní verzi se odpovědi zapisovali na záznamový arch a participant měli na zaznamenání odpovědi omezený čas. Toto by šlo na dálku jen obtížně provést, respondenti proto měli na zaznamenání odpovědi neomezený čas. Backs s kolegy (2005) zjistili, že tato změna administrace nevede k signifikantně odlišným výsledkům oproti původní verzi. Podobu měření je možné si prohlédnout v příloze A.

7.1.4 Demografické charakteristiky

Participant byli požádáni o uvedení svého pohlaví a věku. Jako své pohlaví participant zvolili jednu ze tří možností: muž, žena, jiné. Svůj věk pak vepsali přímo do přípraveného pole. Vyplnění této položky nebylo povinné, participant ji mohli přeskočit, pokud si přáli. Odpovědi byly anonymní, tudíž není možné přiřadit věk ke konkrétní osobě.

7.2 Vzorek a postup

Jak jsem zmínil, participant byli rekrutováni skrze příspěvek na sociální síti ve skupině zaměřené na literaturu, předvýzkum měl podobu dotazníku. Participantovi byl po otevření odkazu a udělení souhlasu s účastí náhodně přidělen jeden text ze sady pěti podnětových textů. Participant byl požádán o přečtení textu. Bylo mu sděleno, že může text číst libovolným tempem, ale zároveň byl vyzván k tomu, aby mu věnoval pozornost. Následně participant zaznamenal své pocity po čtení, poté uvedl své pohlaví a věk. Na konci měl participant možnost zanechat zpětnou vazbu, což se ukázalo být poměrně užitečné zejména při odhalování chyb v textech vzniklých při jejich přepisu.

Dotazník otevřelo celkem 113 respondentů, z toho 103 respondentů předvýzkum dokončilo. Na základě analýzy v programu G*Power je tato velikost vzorku dostačující pro detekci středního efektu ($f = 0.35$). Průměrný věk participantů je 41,5 let ($SD = 9.83$). Co se pohlaví týče, je vzorek silně nevyvážený, tvoří ho v drtivé většině ženy ($N = 101$).

7.2.1 Filtrování a příprava dat

Typická rychlost čtení dospělého člověka se udává v rozmezí 200–400 slov za minutu (Rayner et al., 2016). Jelikož Rayner et al. (2016) tvrdí, že je velmi nepravděpodobné, aby člověk dokázal svou rychlost čtení zdvojnásobit, aniž by tím utrpělo jeho porozumění textu, a s ohledem na interindividuální rozdíly v rychlosti čtení, považuji za vhodné použít limit 30 sekund na jednu normostranu, po vzoru van Kujika et al. (2018). Všichni respondenti, kteří strávili u textu kratší dobu byly z analýzy vyřazeni ($n = 10$).

Proměnné valence a míra aktivace byly pro potřeby analýzy rekódovány na stupnici od -4 do 4. Záporné hodnoty označují negativní pocity či nízkou míru aktivace, kladné hodnoty pozitivní pocity a vysokou míru aktivace. Hodnota 0 v obou případech znamená neutrální pocity. Tímto způsobem se usnadní interpretace průměrných hodnot pro tyto proměnné, valence i aktivace budou patrné na první pohled.

7.3 Analýza

Cílem analýzy bylo zjistit případné rozdíly pocíťovaných emocí participantů mezi jednotlivými texty. Nicméně, vzhledem k poměrně velkému věkovému rozptylu vzorku by věk participanta mohl ovlivňovat jeho odpovědi. Například, tematika manželství může více zasáhnout starší participanty, u kterých lze očekávat, že s ní sami mají zkušenost. Proto pro analýzu dat byla využita analýza kovariance s věkem jako kovariátem. Závislou proměnnou lze považovat za intervalovou. Případné rozdíly mezi konkrétními texty byly zjištěny pomocí plánovaných kontrastů.

Celková průměrná valence pro všechny texty dosahuje hodnoty -0.41 ($SD = 2.41$), pro míru aktiva má celkový průměr hodnotu -0.42 ($SD = 2.37$). Průměry a směrodatné odchylky valence a míry aktivace pro konkrétní texty jsou uvedené v tabulce 1. V této tabulce je také každému textu přiřazeno číslo, tímto číslem budu z důvodu úspornosti v dalším průběhu analýzy referovat ke konkrétnímu textu, bude-li to třeba. Jak můžeme vidět, až na text 5 průměrná valence odpovídá očekáváním. Co se týče míry aktivace, její zařazení bylo spíše informativní a neměl jsem vůči ní žádná specifická očekávání.

Tabulka 1

Popisné statistiky emoční valence a míry aktivace pro jednotlivé texty.

Text	Valence			Míra aktivace		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>
1. Myslivec	-1.88	1.46	16	0.62	1.98	13
2. Spát a spát!	-2.32	1.77	19	1.21	2.28	19
3. Umělecký předmět	2.19	1.42	16	-2.22	1.63	18
4. Slečna Jabloňová a já	1.00	1.83	28	-0.88	1.99	26
5. Dvojí cesta do hlubin temnoty	-1.46	1.51	11	-0.1	2.18	10
Celkem	-0.3	2.39	90	-0.38	2.32	86

Za účelem zjištění rozdílů prožitků ze čtení byly provedeny dvě analýzy kovariance, jedna pro valenci, druhá pro míru aktivace. Levenův test byl v obou případech nesignifikantní ($p_{valence} = 0.395$, $p_{aktivace} = 0.822$), předpoklad homogenity rozptylů považuji za splněný. Vztah mezi kovariátem a faktory nevykazuje výraznou nelinearitu, graf tento vztah vykreslující je zobrazen v příloze G. Pro zjištění, zda kovariát působí na závislé proměnné stejně ve všech úrovních faktoru, jsem provedl dvě předběžné analýzy kovariance s interakcí kovariátu a faktoru. Tyto interakce vyšly nesignifikantně jak pro emoční valenci ($F(4, 80) = 1.06$, $p = 0.382$), tak i pro míru aktivace ($F(4, 76) = 0.28$, $p = 0.893$). Rozložení obou závislých proměnných pro jednotlivé texty lze většinou považovat za dostatečně blízké normálnímu, objevují se však poněkud problematické skupiny se znatelným zešikmením. Největší odchylka od normality je znát v případě míry aktivace textu 1, patrně z důvodu nízkého počtu odpovědí. Z toho důvodu také nelze zcela spoléhat na to, že rozložení bude napraveno působením centrální limitní věty. Rozložení tedy může snížit přesnost výsledků. Histogramy zobrazující rozložení pro všechny skupiny jsou uvedeny v příloze G.

Analýza odhalila silný signifikantní rozdíl v reportované valenci textů, $F(4, 84) = 29.71$, $p < 0.001$, parciální $\eta^2 = 0.539$. Zároveň se ukázalo, že věk nemá na hodnocení valence signifikantní vliv, $F(1, 84) = 0.12$, $p = 0.504$, parciální $\eta^2 = 0.005$. Podobně byl zjištěn signifikantní efekt textů na pocítovanou míru aktivace, $F(4, 80) = 9.13$, $p < 0.001$, parciální $\eta^2 = 0.284$. I zde byl zjištěn i nesignifikantní efekt věku, $F(1, 80) = 0.22$, $p = 0.820$, parciální $\eta^2 = 0.001$.

Jelikož byl někde mezi texty odhalen signifikantní rozdíl, v následujícím kroku jsem se pokusil identifikovat, zda se onen rozdíl nachází tam, kde je potřeba. K tomu jsem využil plánované kontrasty. V tabulce 1 jsme si mohli všimnout, že hodnocení

určitých povídek byla méně extrémní, jinými slovy, hodnocení se nacházela blíže středu. V rámci plánování kontrastů jsem proto zvolil následující strategii: srovnal jsem jako první dvě povídky opačné valence, jejichž hodnocení byla méně extrémní, ve druhém kontrastu jsem pak srovnal dvě povídky opačné valence s extrémnějším hodnocení. Konkrétně jsem jako první srovnal texty 1 a 4, oba texty odpovídají navzájem opačné valenci, ale zároveň se jejich hodnocení pohybuje relativně blíže středu. Následně jsem srovnal texty 2 a 3, jejichž průměrná valence je také opačná, ale zároveň oba v participantech vyvolaly relativně silné emoce. Účelem těchto kontrastů bylo rozhodnout, zda existuje významný rozdíl napříč oběma valencemi. Tato informace je nezbytná k tomu, aby se dalo rozhodnout, zda lze texty použít ve výzkumu. Oproti tomu, vzájemné srovnání textů uvnitř jednotlivých valencí nemá pro uskutečnění výzkumu takový praktický význam. Z podobného důvodu jsem do srovnání nezařadil ani kontrolní text. Třebaže je užitečné vědět, jaké emoce ve čtenářích vyvolává, pro funkci samotného výzkumu není jeho hodnocení až tak podstatné. Kontrasty pro míru aktivace mají spíše doplňkový charakter, proto jsem pro jejich tvorbu zvolil stejnou strategii jako pro valenci. Všechny kontrasty jsou uvedeny v tabulkách 2 a 3. Můžeme vidět, že všechny jsou statisticky signifikantní. Velikosti účinku se pohybuje spíše ve středních až vyšších hodnotách, s výjimkou srovnání míry aktivace textů 1 a 4, které vykazuje spíše nižší velikost účinku.

Tabulka 2

Plánované kontrasty pro závislou proměnnou valence.

Kontrast	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>r</i>
1 vs 4	-5.46	84	< 0.001	0.51
2 vs 3	-7.93	84	< 0.001	0.65

Tabulka 3

Plánované kontrasty pro závislou proměnnou míra aktivace.

Kontrast	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>r</i>
1 vs 4	2.19	80	0.031	0.24
2 vs 3	5.17	80	< 0.001	0.50

Shrneme-li si dosavadní poznatky, předvýzkum ukázal, že vybrané texty na čtenáře skutečně působí předpokládaným efektem. Povídky, které byly považované za

negativní, byly i participanty hodnoceny jako signifikantně více negativní než povídky považované za pozitivní. Tyto výsledky naznačují, že texty je možné využít i v rámci samotného testování hypotéz.

V tabulce 1 si můžeme všimnout i jedné zvláštnosti, literární kritika zamýšlená pro kontrolní podmínku, má poměrně výrazně negativní hodnocení. To může mít dvě příčiny. Za prvé, text není narativní, jeho četba proto mohla být pro participanty náročnější a na konci se mohli cítit v horší náladě, neboť byli přinuceni takový text číst. Za druhé, Šalda v literární kritice hodnotí román, který se zabývá negativními tématy, v textu se často mluví o rozkladu osobnosti či utrpení. I tato skutečnost mohla pocity participantů ovlivnit. Je možné, že negativní pocity vyvolané tímto textem se projeví i při pozdějším testování hypotéz. Nicméně, tuto skutečnost lze statisticky kontrolovat, proto ji nepovažuji za komplikaci a text využívám i dále ve výzkumu. Navíc, důležitou charakteristikou kontrolního textu je fakt, že nejde o narativ, nikoli to, jaké pocity vyvolává.

8 Testování hypotéz

8.1 Materiály a měřící nástroje

8.1.1 Texty

Předvýzkum ukázal, že všechny povídky ze sady textů působí předpokládaným efektem. Nicméně, pokud bych je chtěl pro testování hypotéz použít všechny, bylo by třeba nutně předpokládat, že povídky jsou ekvivalentní ve všech vlastnostech kromě své valence. Takový předpoklad učinit nelze. Jak jsem již zmínil, povídka Spát a spát lehce porušuje kritérium o důležité roli sociální interakce v ději, a povídka Umělecký předmět zase nejvíce odpovídá tomu, co jsem v teoretickém úvodu nazval popular fiction, je to spíše humoristická povídka. Třebaže jsem v úvodu mluvil o problémech rozlišení typů fikce a jejich rozdílných účinků, je s ohledem na předchozí studie přece jen žádoucí, aby se povídky v tomto ohledu lišily co nejméně.

Oproti tomu, povídky Myslivec a Slečna Jabloňová a já si jsou podobné jak literárními kvalitami, tak do jisté míry i tematikou. Navíc poměrně dobře splňují všechna tři kritéria, jež jsem si pro výběr textů stanovil, a i emoční reakce čtenářů byly pro obě povídky signifikantně odlišné. Rozhodl jsem se proto pro následující výzkum použít pouze tyto dvě povídky a Šaldovu literární kritiku jako kontrolní podmínku.

8.1.2 Délka čtení a porozumění textu

Stejně jako v předvýzkumu, u každého textu bylo měřeno, kolik času participant stráví jeho čtením. V tomto případě bylo také důležité, aby participant příběhu porozuměl, aby věděl, co každá z postav chce, jaká je její motivace a jaký je jejich postoj vůči sobě navzájem. Pokud participant těmto informacím nevěnuje pozornost, nelze předpokládat, že by priming mohl být úspěšný. Proto po přečtení každého příběhu zodpověděli participantů otázku, mapující toto základní porozumění. Participantům byla představena dvě tvrzení týkající se pocitů či motivace postav, jedno správné, druhé naopak chybné. Participant měl za úkol označit správné tvrzení. Otázky si lze prohlédnout v příloze B.

8.1.3 Vystavení fikci

Chceme-li zkoumat okamžitý vliv textu na lidské usuzování, je nutné kontrolovat s jakou jistotou se participant ve světě literatury orientují. Míra, s jakou byl během svého života participant vystaven fikci, je poměrně spolehlivým prediktorem sociálních kompetencí. Tuto proměnnou je možné měřit řadou metod, obecně je však za nejlepší považován *Author Recognition Test* (ART; Stanovich & West, 1989). Tento test sestává ze seznamu jmen, část z nich patří skutečným spisovatelům, část z nich slouží jako

distraktory. Úkolem participanta je ze seznamu zvolit ta jména, která spolehlivě rozeznává jako jména patřící spisovatelům. Distraktory jsou do seznamu přimíchány proto, aby odradily participanty od tipování.

Výhoda této metody spočívá v tom, že narozdíl od jiných self-reportových metod je zde menší riziko sociální žádoucnosti (Stanovich & West, 1989). Test po participantech nepožaduje, aby se pokoušeli sami odhadnout, kolik toho během života přečetli, nýbrž pouze, aby autory rozeznali. Zároveň ale platí, že pro to, aby participant zvolil správnou odpověď, není nutné, aby knihy konkrétního autora četl. Stačí například, aby na jeho jméno narážel při procházení knihkupectví (Black et al. 2018). Proto se pro charakterizování konstruktů měřeného touto metodou hodí právě označení vystavení fikci. Test měří spíše to, nakolik se participant orientuje v knižním trhu, než kolik toho za svůj život přečetl. Lze však předpokládat, že člověk, pro kterého je čtení zálibou se bude taktéž lépe orientovat v literárním prostředí.

S užitím ART se pojí jedna komplikace a sice, kulturní přenositelnost tohoto nástroje je poměrně špatná. McCarron a Kuperman (2021) zjistili, že užití amerických verzí ART na vzorku, jehož mateřským jazykem není angličtina, je spojeno s výrazným efektem podlahy. Tato skutečnost vedla ke vzniku řady specifických národních verzí ART. Bohužel, validizovaná česká verze dosud chybí. Proto jsem pro účely této práce vytvořil vlastní verzi, kterou tvoří pouze jména mezinárodně vydávaných spisovatelů. Toto opatření jsem zvolil proto, abych test očistil od položek, které jsou příliš specifické pro cizí národní trh. Jako kritérium pro výběr jmen jsem zvolil míru shody mezi třemi národními verzemi ART, americkou (Black et al., 2018), německou (Grolig et al., 2020) a nizozemskou (Brybaert et al., 2020). Pokud se jméno autora vyskytovalo napříč těmito verzemi, je pravděpodobné, že jde o mezinárodně vydávaného autora (minimálně v západním světě), na jehož knihy mohl narazit i český čtenář. Po výběru sady nejčastějších jmen jsem ještě zkontroloval, zda knihy všech autorů skutečně vyšly i v českém jazyce. Na základě této kontroly jsem vyměnil dvě položky. Celkem tato verze obsahuje 20 jmen: 7 patří autorům oceňovaným literární kritikou, 7 autorům píšícím spíše žánrovou fikci a zbylých 6 tvoří distraktory, jež jsem převzal z verze Brybaerta et al. (2020). Každý z participantů viděl jména v náhodném pořadí. Výsledné skóre pak sestávalo ze součtu všech správně zvolených jmen spisovatelů, od kterého se odečetl počet zvolených distraktorů. Maximální dosažitelné skóre bylo 14.

Jelikož jde o novou verzi, nelze říci, že prošla procesem validizace. Z toho důvodu jsem do výzkumu zařadil i jednu otázku navíc: „Přibližně jak často čtete beletrii?“ Participant svou odpověď označil na šestibodové stupnici (1 = méně než jednou za měsíc; 6 = jednou denně). Tato položka by měla vykazovat poměrně dobrou korelaci se skórem ART (Spearmanovo $\rho = 0.44$; Wimmer & Ferguson, 2021). Jejím zařazením do výzkumu přinejmenším může být určen aspoň nějaký stupeň konvergentní validity ART metody. Zároveň může sloužit jako náhradní řešení v případě, že verze ART vykáže silně nevyhovující psychometrické vlastnosti. Podoba obou nástrojů je zobrazena v příloze C.

8.1.4 Transport do narativu

Míra transportu do narativu byla zjištěna pomocí nástroje *Transportation Scale – Short Form* (Appel et al., 2015). Jde o zkrácenou verzi škály transportu do narativu vytvořené Green a Brockem (2000). Škála se skládá z 6 tvrzení, participant označí na sedmibodové Likertově škále nakolik tvrzení vystihuje jeho vlastní pocity během čtení (*1 = vůbec ne, 7 = rozhodně ano*). V případě, že participantovi byl přidělen kontrolní text, který nebyl narativní, byly tyto položky vynechány, neboť v tomto případě postrádali smysl. Položky jsem přeložil do češtiny, srozumitelnost překladu byla ověřena v rámci kognitivní pilotáže. Přesné znění položek je uvedeno v příloze D.

8.1.5 Identifikace a empatie

Míra identifikace a empatie s hrdiny byla měřena pomocí *Identification and Empathy Scale* (Igartua, 2010). Jde o škálu čítající celkem 14 položek, každá ve formě tvrzení. Participant označí na pětibodové Likertově škále nakolik tvrzení vystihuje jeho pocity během čtení (*1 = vůbec ne, 5 = rozhodně ano*). V případě, že participantovi byl přidělen kontrolní text, který nebyl narativní, byla tato škála vynechána, neboť v tomto případě postrádala smysl. Položky jsem přeložil do češtiny, jejich srozumitelnost byla testována v rámci kognitivní pilotáže. Přesné znění položek je uvedeno v příloze E.

8.1.6 Iluzorní transparence

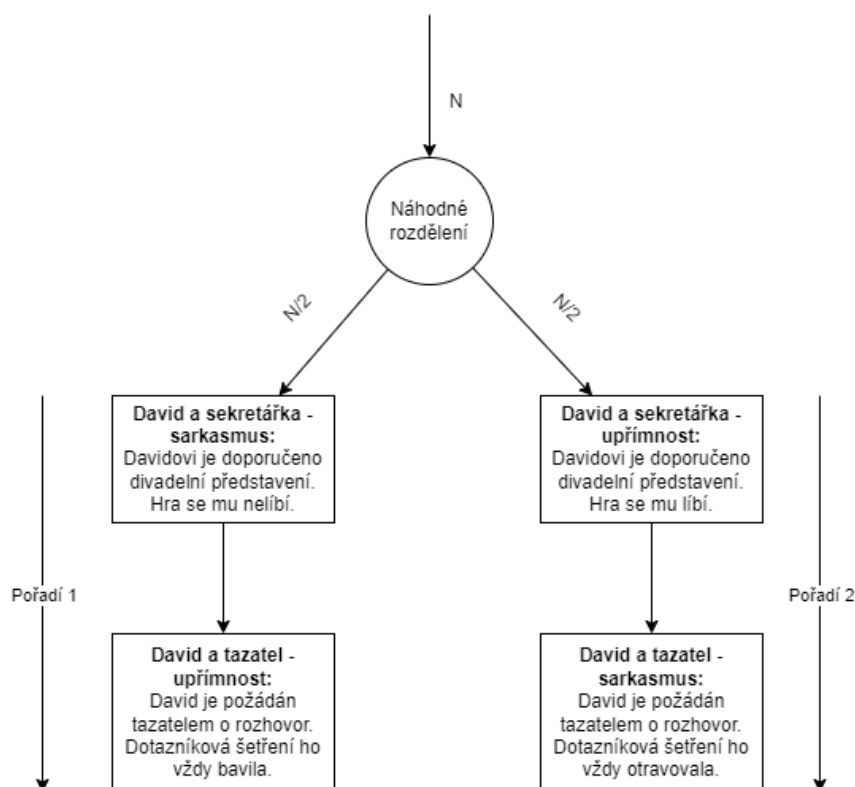
Pro měření míry efektu iluzorní transparence jsem přeložil dva popisy situace vytvořené pro tyto účely Keysarem (1994). Každá situace zahrnuje interakci mezi mužem jménem David a druhou osobou. V první situaci je Davidovi sekretářkou v jeho zaměstnání doporučena divadelní hra. Poté, co ji druhý den shlédne, je dotázán na svůj názor. Ve druhé situaci je David osloven tazatelem pro výzkum, který se ho zeptá, zda se rád účastní dotazníkových šetření. V obou situacích David odpoví dvojznačnou poznámkou, kterou lze interpretovat všelijak. Participant následně na sedmibodové stupnici označí, zda druhá osoba poznámku interpretuje spíše jako sarkastickou nebo jako upřímně myšlenou (*1 = velmi sarkastická, 7 = zcela upřímná*). Obě situace byly přeloženy ve dvou verzích, v jedné Davidovy myšlenky naznačovaly, že poznámka nebyla zcela upřímná, ve druhé naopak poznámka upřímná byla. Davidovy myšlenky byly známy jen participantovi, od toho je pak vyžadováno, aby si uvědomil, že druhá postava nemá přesnou informaci o tom, s jakým úmyslem byla poznámka pronesena, případně, že pouhý úmysl nestačí pro to, aby šlo přesně určit, jak si druhá osoba poznámku vyloží. Očekával jsem, že participant, kteří si toto uvědomí ohodnotí Davidovu poznámku častěji jako méně sarkastickou. Použité situace byly psané v modalitě řeči, jinými slovy, ona dvojznačná poznámka byla nahlas pronesena.

Participantům byly prezentovány vždy dvě situace, jedna z nich zachycovala sarkasmus a druhá upřímně myšlenou poznámku, pořadí bylo náhodné. Pro větší

přehlednost jsou obě použítá pořadí znázorněna v obrázku 2. Přesné znění popisů i otázek je uvedeno v příloze F.

Obrázek 2

Pořadí prezentace situací.

8.1.7 Emoce

Stejně jako v předvýzkumu byly pro měření pocitů participanta využity položky měřící valenci a míru aktivace nástroje *Self-Assessment Manikin*. Tyto položky byly zařazeny zejména za účelem ověření, zda se povedlo replikovat výsledky předvýzkumu.

8.1.8 Demografické charakteristiky

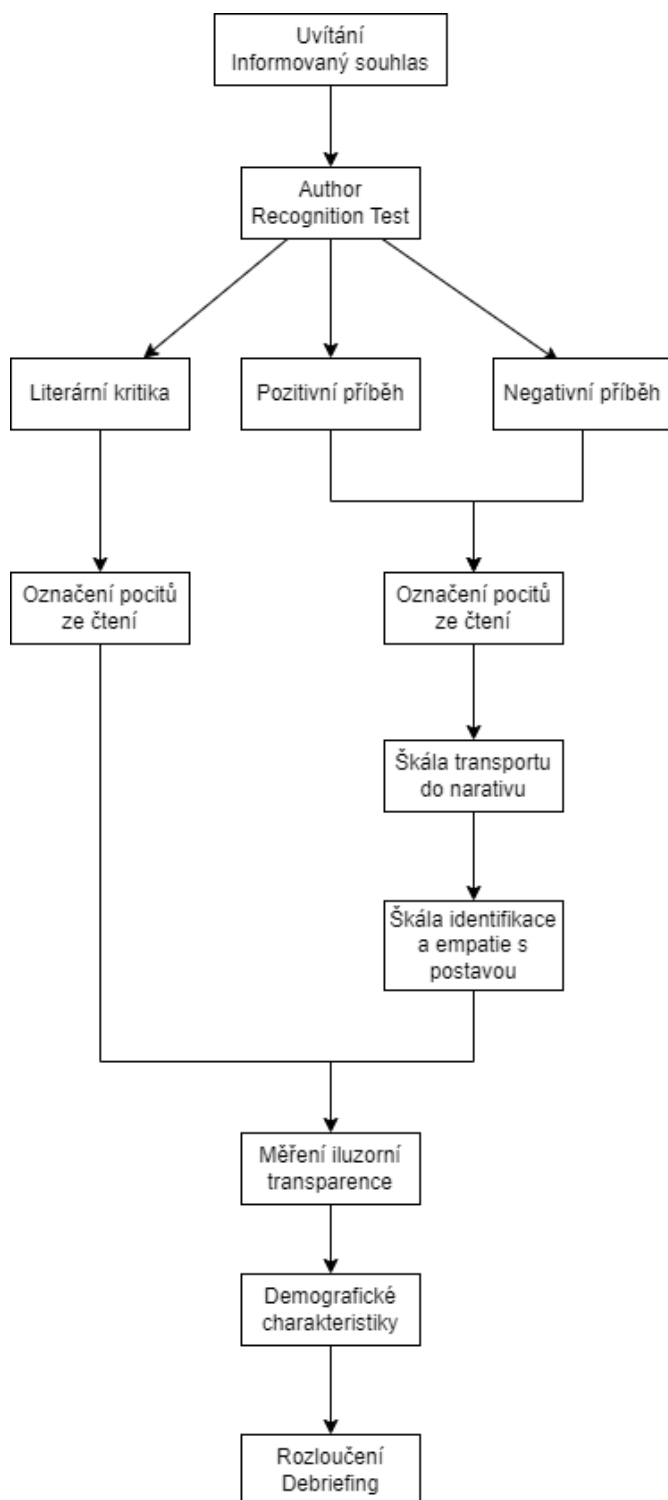
Participanti byli požádáni o uvedení svého pohlaví a věku. Obě položky byly zjišťovány stejným způsobem jako v předvýzkumu: pohlaví skrz multiple-choice položku, věk participanti vepsali do připraveného pole. Stejně jako v předvýzkumu, nebyly tyto údaje povinné.

8.2 Postup

Sběr dat probíhal v rozmezí přibližně tří týdnů, od 30. 10 do 24.11. 2022. Po otevření odkazu na dotazník byli participanti přesměrováni na úvodní stranu, kde jim byl představen záměr výzkumu, bylo jim stručně nastíněno, co je v dotazníku čeká. Taktéž byli informováni o anonymitě výzkumu, dobrovolnosti své účasti a možnosti výzkum kdykoli ukončit, následně byli požádáni o udělení souhlasu s účastí ve výzkumu.

Poté participanti vyplnili škály měřící vystavení fikci, načež jim byl náhodně přidělen jeden ze tří textů. Po přečtení textu participanti zodpověděli kontrolní otázku a označili své aktuální pocity. Pokud byla participantům přidělena jedna ze dvou povídek, vyplnili i škály měřící transport, identifikaci a empatii. Následně participanti splnili úkol zjišťující iluzorní transparentci, uvedli svůj věk a pohlaví a byli přesměrováni na debriefing. Pro větší přehlednost je průchod participantů dotazníkem znázorněn v obrázku 3.

Pokud měli participanti zájem dozvědět se výsledky výzkumu, byla jim dána možnost uvést svou emailovou adresu. Po ukončení sběru dat byly adresy hromadně přemístěny do samostatné schránky a vymazány z datasetu. Díky tomu není možné přiřadit adresu ke konkrétní odpovědi. Domnívám se, že tímto způsobem se mi povedlo zachovat slíbenou anonymitu odpovědí.

Obrázek 3*Průchod dotazníkem.*

8.3 Vzorek

Vzorek byl nabírán způsobem popsaným v úvodu. Při výběru facebookových skupin, kam poslat příspěvek, jsem se vyhýbal těm skupinám, ze kterých jsem nabíral vzorek pro předvýzkum. Jelikož v analýze neočekávám velké efekty, měl jsem za cíl nabrat dostatečně velký vzorek i pro detekci relativně malých efektů. Na základě analýzy v programu G*Power jsem pro detekci účinku Cohenovo $f = 0.25$ stanovil ideální velikost vzorku na 244 respondentů.

8.3.1 návratnost dotazníku

Dotazník otevřelo celkem 330 participantů, z toho 310 začalo s vyplňováním ART. Zjistěte není překvapivé, že největší mortalita vzorku nastala během čtení textů, ty až do konce dočetlo a své pocity zaznamenalo 210 participantů. Až do úplného konce došlo 199 participantů. Celková návratnost dotazníku tedy činí přibližně 60 %.

8.3.2 Filtrování vzorku

Pro výzkum je mimořádně důležité ujistit se, že participant text skutečně pozorně četli. Proto jsem stanovil dvě kritéria pro filtrování odpovědí. Prvním kritériem byla správná odpověď na kontrolní otázky po přečtení textu. Celkem 8 participantů zvolilo špatnou odpověď, proto byly z analýzy vyřazeny. Druhé kritérium jsem využil již v předvýzkumu, z dat byli vyřazeni všichni participant, kteří text přečetli rychlostí vyšší než 30 sekund na normostranu. Toto kritérium bylo využito pro případ, že by participant správnou odpověď na kontrolní otázku pouze hádal. Takto bylo vyřazeno dalších 10 odpovědí. Zbylé odpovědi vstoupily do analýzy.

8.3.3 Popis konečného vzorku

Konečný vzorek činí 181 respondentů. Jak jsem již zmínil, původně jsem cílil na větší vzorek, neboť jsem chtěl být schopen detekovat i malé velikosti účinku. Abych ověřil, jaký účinek je schopen zachytit reálný vzorek, provedl jsem analýzu sensitivity v programu G*Power. Na základě této analýzy je možné spolehlivě zachytit i střední efekt o velikosti Cohenovo $f = 0.28$, což považuji za uspokojivé.

Povedlo se mi získat vzorek podobného věkového složení jako v předvýzkumu ($M = 34.4$, $SD = 10.8$). Stejně jako v předvýzkumu, i zde je poměr mužů a žen silně nevyrovnaný, žen je ve vzorku 165, mužů 15. Z toho důvodu nebudu v rámci analýzy zkoumat vliv pohlaví, domnívám se, že s takto nevyváženým vzorkem by to postrádalo smysl.

8.4 Úprava dat

Data z úkolů měřících iluzorní transparentci byla převedena do dvou závislých proměnných. První proměnná zahrnuje hodnocení participantů pro situace, kdy Davidův úmysl naznačoval sarkasmus (dále sarkastická podmínka). Druhá naopak zahrnuje hodnocení pro situace, kde Davidův úmysl naznačoval upřímnost (dále upřímná podmínka).

8.5 Analýza

V této práci jsem využil škály, které dosud nebyly přeloženy nebo adaptovány do českého jazyka. Než proto přejdu k samotné hlavní analýze, je třeba posoudit psychometrické charakteristiky překladů těchto škál. Testování hypotéz bylo provedeno v programu SPSS, pro posouzení psychometrických charakteristik měřících nástrojů byl využit program JASP.

8.5.1 Vnitřní konzistence a faktorová struktura Identification and Empathy Scale

Reliabilita škály identifikace a empatie byla stanovena pomocí koeficientu vnitřní konzistence Cronbachova α . Jelikož tato škála nebyla administrována všem participantům, pracuji v této analýze se vzorkem o velikosti 136 respondentů s průměrným věkem 34 let ($SD = 11.2$). Škála vykazuje velmi dobrou vnitřní konzistenci ($\alpha = 0,87$). V tabulce 4 můžeme vidět korelace jednotlivých položek se zbytkem škály a zároveň vnitřní konzistenci po odstranění jednotlivých položek. Na základě těchto údajů neshledávám žádnou položku problematickou.

Tabulka 4*Identifikace problematických položek.*

Položka	Cronbachova α po odstranění položky	Korelace položky se zbytkem škály
1	0.870	0.458
2	0.869	0.479
3	0.864	0.561
4	0.864	0.596
5	0.858	0.685
6	0.866	0.543
7	0.861	0.623
8	0.870	0.444
9	0.868	0.495
10	0.864	0.572
11	0.866	0.538
12	0.879	0.326
13	0.858	0.679
14	0.864	0.582

Zajímalo mě také, zda se na datech projeví předpokládaná faktorová struktura. Dle Igartuy (2010) má být dotazník složen ze dvou faktorů, identifikace s postavami a empatie s postavami. Tyto dva faktory má navíc sytit ještě jeden faktor druhého řádu, tím má být obecná identifikace. Faktorová struktura je znázorněna na obrázku 4. Zda se tato struktura objevuje i na mnou získaných datech jsem ověřil pomocí konfirmační faktorové analýzy. Pro posouzení vhodnosti modelu byly použity následující ukazatele: Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), pro který uvádím i 90% interval spolehlivosti (CI), Standardized Root Mean Squared Error (SRMR) a Tucker-Lewis Index (TLI). Považuji za vhodné přihlížet k více než jen jednomu ukazateli.

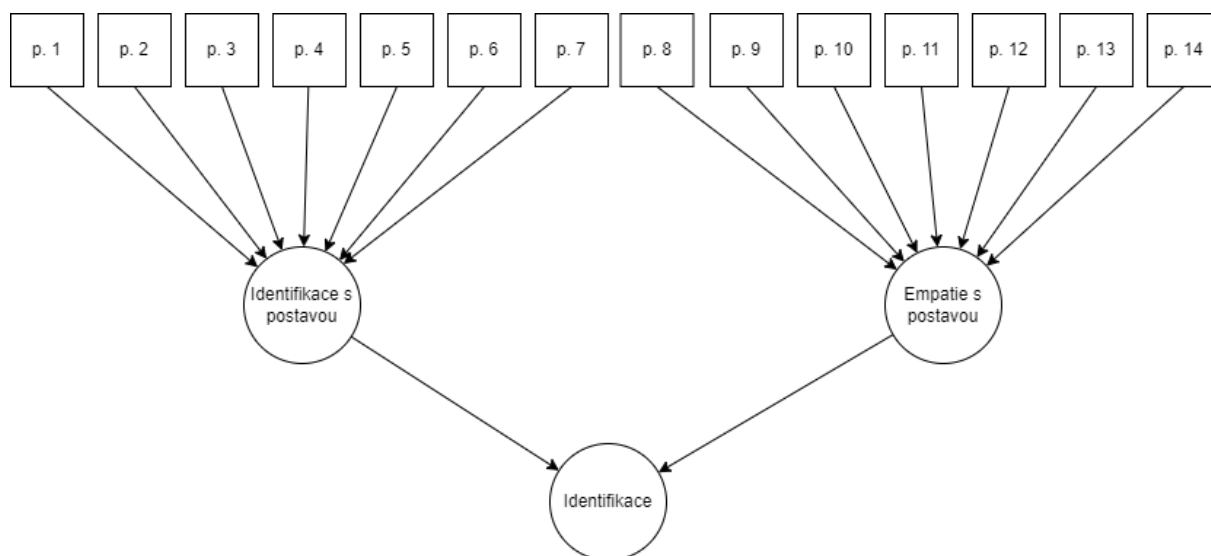
Navrhovaný faktorový model dobře sedne i na data českého vzorku, RMSEA = 0.08, 90 % CI = (0.06, 0.1), SRMR = 0.05, TLI = 0.88.² Na základě hodnot těchto ukazatelů docházím k závěru, že se předpokládaná faktorová struktura projevila i v českém překladu tohoto dotazníku. Jelikož přítomnost faktoru druhého řádu implikuje

² Za ideální hodnoty jednotlivých ukazatelů vhodnosti faktorového modelu, jak pro konfirmační, tak i explorační faktorovou analýzu, jsou považovány následující: TLI > 0.9, RMSEA < 0.08, SRMR < 0.1. Nejde však o pevné hranice, přijatelné byly i modely, jejichž hodnoty se ideálu dostatečně blížily. Bylo pro mě zároveň velmi důležité, abych dokázal model i smysluplně interpretovat. V rámci explorační analýzy při rozhodování se mezi více modely jsem právě interpretovatelnosti modelu přikládal největší váhu.

nezanedbatelnou korelaci mezi oběma nižšími faktory, budu v následujících analýzách užívat celkové skóre vzniklé součtem všech položek.

Obrázek 4

Faktorová struktura škály Identifikace a empatie s postavou.

Poznámka: p. 1 – p. 14 = položka 1 – položka 14.

8.5.2 Vnitřní konzistence a faktorová struktura Transportation Scale – Short Form

Reliabilita škály transportu do narativu byla zjišťována stejným způsobem jako v případě škály identifikace, skrz ukazatel Cronbachova α . Stejně jako v předchozím případě, i tato škála nebyla administrována všem participantům, vzorek vstupující do této analýzy činí 136 respondentů s průměrným věkem 34 let ($SD = 11.2$). Vnitřní konzistence dosáhla hodnoty $\alpha = 0.77$. Koeficient α je ovlivnitelný délkou dotazníku. Jelikož tato škála obsahuje pouhých 6 položek, považuji získanou hodnotu vnitřní konzistence za velmi dobrou. Stejně jako v případě škály identifikace, i zde můžeme v tabulce 5 vidět doplňující informace. Ani zde jsem neidentifikoval problematickou položku.

Tabulka 5*Identifikace problematických položek.*

Položka	Cronbachova α po odstranění položky	Korelace položky se zbytkem škály
1.	0.747	0.434
2	0.685	0.661
3	0.703	0.595
4	0.702	0.599
5	0.752	0.409
6.	0.769	0.334

Appel et al. (2015) předpokládají, že škála je jednodimenzionální. Nicméně, konfirmační faktorová analýza nedokázala tuto strukturu potvrdit, RMSEA = 0.15, 90% CI = (0.11, 0.20), SRMR = 0.09, TLI = 0.78. Třebaže ukazatele vhodnosti se svými hodnotami zas tak dramaticky neodlišují od optimálních hodnot, je možné, že existuje model odpovídající datům lépe. Za účelem prověření této možnosti jsem provedl explorační faktorovou analýzu. Zvolenou metodou odhadu parametrů byla metoda nejmenších čtverců, užitá byla oblá rotace oblamin. Ukázalo se, že vhodnější je dvoufaktorový model, TLI = 0.94, RMSEA = 0.08, 90% CI = (0, 0.17). Faktorové náboje jsou zobrazeny v tabulce 6. První faktor zahrnuje položky, které zjišťují imaginativní složku transportu, nakolik si participant příběh a postavy představoval. Druhý faktor pak odpovídá emocionální složce, nakolik se participant cítil být do příběhu vtažen. Oba faktory spolu středně silně korelují ($r = 0.33$), což umožňuje v následující analýze využít součet všech položek škály jako ukazatele transportu do narativu.

Tabulka 6

Faktorové náboje škály transportu do narativu.

Číslo položky	Faktor 1	Faktor 2	Unikátní rozptyl
1.	0.265	0.366	0.737
2	0.804	0.036	0.334
3	0.839	-0.070	0.327
4	0.723	0.050	0.453
5	-0.011	1.001	0.004
6.	0.212	0.261	0.853

Poznámka: Položky považované za součást faktorů jsou v tabulce zvýrazněny tučně.

8.5.3 Reliabilita, faktorová struktura a validita Author Recognition Testu

Stanovení vnitřní konzistence ART naráží na několik komplikací. Za prvé, test obsahuje dva druhy položek, jména autorů a jména jiných osob, u kterých lze obtížně říci, zda jsou skutečně ekvivalentní. Za druhé, oba typy položek vyžadují od participanta jiný typ odpovědi, v případě jmen nepatřící skutečným autorům se očekává, že je participant bude ignorovat. V důsledku toho některé z těchto položek mají v podstatě nulový rozptyl. Z těchto důvodů jsem se rozhodl stanovit koeficient vnitřní konzistence pouze pro položky, které obsahují jména autorů ($n = 14$). Opět jsem využil koeficient Cronbachova α , který nabral velmi dobré hodnoty 0.74. V tabulce 7 můžeme vidět doplňující informace. Můžeme si všimnout, že položka 9 vykazuje nízkou korelaci se zbytkem škály. To může značit, že položka nedostatečně diferencuje mezi participanty. Bližší průzkum ukázal, že tohoto autora naprostá většina participantů rozeznala ($n = 178$). Nicméně, vyřazením této položky by nedošlo ke zlepšení vnitřní konzistence, proto se přikláním k jejímu ponechání.

Tabulka 7*Identifikace problematických položek.*

Položky	Cronbachova α po odstranění položky	Korelace mezi položkou a zbytkem škály
1. Virginia Woolf	0.713	0.444
2. Umberto Eco	0.715	0.438
3. Gabriel García Márquez	0.717	0.416
4. Toni Morrison	0.730	0.296
5. Salman Rushdie	0.711	0.457
6. Isabel Allende	0.731	0.285
7. Lev Tolstoj	0.730	0.294
8. J. R. R. Tolkien	0.731	0.344
9. Stephen King	0.740	0.155
10. James Patterson	0.731	0.310
11. John Grisham	0.720	0.405
12. Sue Grafton	0.730	0.302
13. Agatha Christie	0.733	0.291
14. Dan Brown	0.704	0.519

I v případě tohoto testu mě zajímala faktorová struktura. Jelikož test obsahuje jak jména autorů žánrové fikce, tak i autory píšící spíše kritikou oceňovanou fikci, zajímalo mě, zda se tato skutečnost projeví na faktorové struktuře testu. Za tímto účelem jsem provedl explorační faktorovou analýzu, s odhadem parametrů metodou nejmenších čtverců a oblou rotací oblamin. Pro analýzu jsem opět použil pouze položky se jmény skutečných autorů ($n = 14$). Získaným datům přijatelně sednul jak dvou-, tak i třífaktorový model, ani jeden nerozlišoval populární a kritikou oceňované autory. Rozhodl jsem se reportovat dvoufaktorový model, TLI = 0.76, RMSEA = 0.08, 90% CI = (0.06, 0.9), jelikož ho shledávám snadnějším pro interpretaci. První faktor, zdá se, může odpovídat všeobecně známým autorům, o nichž i člověk, jež se nepovažuje za pravidelného čtenáře, měl vysokou šanci slyšet. Druhý faktor pak obsahuje méně známé autory, mnohdy specifické pro určitý žánr. Oba faktory spolu středně silně korelují ($r = 0.34$). Faktorové náboje pro jednotlivé položky můžeme vidět v tabulce 8.

Konvergentní validita byla stanovena pomocí korelace celkového skóru ART ($M = 8.17$, $SD = 2.35$) s položkou měřící frekvenci čtení ($M = 4.22$, $SD = 1.67$). Pro zjištění korelace byl použit neparametrický koeficient Spearmanovo ρ , který nabral hodnoty 0.34 ($p < 0.001$). Jde o středně velkou korelaci, podobná byla zjištěna i v práci Wimmera a Ferguson (2021). Třebaže tato jedna korelace nenahradí celou validizační studii, máme aspoň nějaký doklad, že modifikovaný ART si část své validity zachoval.

Tabulka 8

Faktorové náboje škály ART.

Položky	Faktor 1	Faktor 2	Unikátní rozptyl
1. Virginia Woolf	0.212	0.424	0.732
2. Umberto Eco	0.386	0.277	0.723
3. Gabriel García Márquez	0.264	0.341	0.771
4. Toni Morrison	-0.183	0.556	0.706
5. Salman Rushdie	0.024	0.584	0.651
6. Isabel Allende	-0.121	0.470	0.791
7. Lev Tolstoj	0.338	0.153	0.838
8. J. R. R. Tolkien	0.628	0.034	0.594
9. Stephen King	0.476	-0.114	0.707
10. James Patterson	0.059	0.348	0.865
11. John Grisham	0.142	0.402	0.791
12. Sue Grafton	-0.092	0.467	0.793
13. Agatha Christie	0.722	-0.084	0.501
14. Dan Brown	0.410	0.370	0.622

Poznámka: Položek považované za součást faktoru jsou v tabulce zvýrazněny tučně.

8.5.4 Manipulation check

Před testováním hypotéz je dobré ujistit se, zda se i na novém vzorku povedlo replikovat výsledky z předvýzkumu. Za tímto účelem jsem se rozhodl zanalyzovat rozdíly průměrů reportované valence a míry aktivace pro jednotlivé texty pomocí analýzy rozptylu. Předpoklady pro užití analýzy rozptylu jsou normalita rozložení v rámci skupin a homogenita rozptylu skupin. Rozložení jak emoční valence, tak i míry aktivace ve většině případů považuji za dostatečně blízké normálnímu rozložení, u některých skupin se vyskytuje mírné zešíkmení (viz příloha H). Vzhledem k tomu, že v této analýze pracuji s méně texty a zároveň s více než dvojnásobným vzorkem ($N = 181$) oproti předvýzkumu, nepovažuji nenormální rozložení za zásadní problém. Problematickým se však stal předpoklad homogenity rozptylu. P-hodnoty Levenova testu jsou signifikantní pro valenci ($p < 0.001$) i míru aktivace ($p = 0.013$), což indikuje, že rozptyl není pro všechny texty stejný. Levenův test má tendenci být velmi konzervativní na větších vzorcích, proto považuji za vhodné rozptyly přímo zkontrolovat. V tabulce 9 můžeme vidět, že v případě emoční valence je hodnota rozptylu pro negativní text výrazně nižší než pro zbylé dva texty. Poměr těchto dvou rozptylů dosáhl hodnoty 3.27, což již

považuji za problematické.³ Oproti tomu rozdíly v případě míry aktivace jsou o něco menší. Přesto nelze považovat předpoklad homogenity rozptylů za splněný. Naštěstí SPSS nabízí neparametrickou alternativu, Kruskal-Wallisův test.

Tabulka 9

Popisné statistiky a rozptyly emoční valence a míry aktivace pro jednotlivé texty.

Text	Valence			Míra aktivace			N
	M	s ²	SD	M	s ²	SD	
Pozitivní příběh	4,80	3,66	1,91	5,68	4,54	2,13	68
Negativní příběh	6,51	1,12	1,06	5,28	3,34	1,83	69
Literární kritika	6,32	4,18	2,04	5,43	5,27	2,30	44

Poznámka: Vyšší průměrné hodnoty emoční valence značí více negativní pocity.

Analýza odhalila, že pociťovaná emoční valence respondentů po přečtení textů se signifikantně liší, $H(2) = 31.96$, $p < 0.001$. Za účelem identifikace, mezi kterými texty se tyto rozdíly nachází, byly provedeny párové post-hoc testy srovnávající všechny páry textů mezi sebou navzájem, přičemž pravděpodobnost chyby prvního typu byla kontrolována Bonferroniho korekcí. Významné rozdíly se objevily mezi pozitivním a negativním příběhem, $p < 0.001$, $r = 0.45$, a mezi pozitivním příběhem a literární kritikou, $p < 0.001$, $r = -0.39$. Naopak mezi negativním příběhem a literární kritikou se významný rozdíl neobjevil, $p = 1$. Co se týká pociťované míry aktivace po přečtení textů, analýza neidentifikovala žádné významné rozdíly mezi texty, $H(2) = 1.09$, $p = 0.58$. To je změna oproti předvýzkumu, ale výzkum to nijak neohrožuje. Zbylé výsledky kopírují zjištění z předvýzkumu. Můžeme tedy přistoupit k další analýze.

³ Není zcela jasné, jak velký rozdíl mezi rozptyly skupin lze považovat za zanedbatelný a odkdy naopak začíná silně ohrožovat důvěryhodnost výstupu analýzy rozptylu. Jako přibližná hranice se udávají poměry rozptylů v rozmezí 1.5 až 3 (Blanca et al., 2018). Tyto hranice je třeba vnímat spíše jako pomůcky než všeobecné pravidlo, a výše této hranice je ovlivněna řadou dalších faktorů, jako je velikost vzorku nebo nerovná distribuce participantů v jednotlivých skupinách (Blanca et al., 2018). V této práci mám relativně větší vzorek, ale participantů nejsou ve všech skupinách zastoupeni stejně. Horní hranice pro poměry rozptylu 3 mi přijde pro tuto konkrétní analýzu příliš benevolentní. Pokud tedy Levenův test naznačil nestejně rozptyly, rozhodl jsem se považovat předpoklad homoskedasticity za porušený, jestliže nejvyšší poměr rozptylů v této i dalších analýzách dosáhl hodnot 2 a výše.

8.5.5 Rozdíly mezi texty

V následující fázi analýzy jsem ověřil, zda se lišila hodnocení sarkasmu na základě toho, jaký text byl participantům přidělen. Od každého participanta jsem měl dvě ohodnocení, jedno pro situace implikující neupřímnost a jedno naopak pro situace implikující upřímnost. Oba typy situace jsem se rozhodl analyzovat odděleně. Todd et al. (2015) ve své studii našli signifikantní vliv pocíťované úzkosti na hodnocení situace v sarkastické podmínce, nikoli však v upřímné podmínce. Jelikož v této práci užívám podobnou metodologii, zajímalo mě, zda získám i podobné výsledky.

Kromě vlivu typu textu je dobré kontrolovat i další dvě proměnné: pořadí, v jakém byly situace prezentovány, a celoživotní vystavení fikci čili skóre ART ($M = 8.17$, $SD = 2.35$). V předcházejících výzkumech se vystavení fikci ukazuje být důležitým prediktorem, jeho zahrnutí do modelu je proto nutné. Jako vhodný test se jeví být analýza kovariance. Sedmibodovou stupnicí užitou pro měření iluzorní transparency považuji za intervalovou proměnnou. Je možné jednotlivé hodnoty srovnávat, ale zároveň má smysl předpokládat, že rozdíl mezi jednotlivými hodnotami je vždy stejný. Domnívám se tedy, že analýzu kovariance lze použít.

Jako první jsem provedl analýzu situací v sarkastické podmínce. Popisné statistiky jsou shrnuty v tabulce 10. Všimněme si, že průměrná hodnocení sarkasmu se poměrně zřetelně liší na základě pořadí, hodnocení jsou vyšší, pokud byla sarkastická situace prezentována jako první (pořadí 1) než když byla prezentována jako druhá (pořadí 2). Kromě pořadí jakožto prediktoru bude tedy třeba zahrnout do analýzy i jeho interakci s efektem experimentálních textů, aby se zjistilo, nakolik tento rozdíl ovlivňuje výsledky analýzy kovariance.

Tabulka 10

Popisné statistiky jednotlivých skupin pro hodnocení sarkastické situace.

Text	Pořadí	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>s</i> ²	<i>N</i>
Negativní příběh	1	4.31	1.91	3.63	35
	2	2.70	1.31	1.72	33
	Celkem	3.53	1.82	3.33	68
Pozitivní příběh	1	3.94	1.90	3.60	36
	2	2.67	1.78	3.17	33
	Celkem	3.33	1.94	3.75	69
Literární kritika	1	3.64	2.17	4.72	22
	2	2.59	1.62	2.63	22
	Celkem	3.11	1.97	3.87	44
Celkem	1	4.01	1.96	3.86	93
	2	2.66	1.56	2.43	88
	Celkem	3.35	1.90	3.61	181

Pro analýzu kovariance platí předpoklad normality rozložení. Histogramy zobrazující tato rozložení jsou zahrnuty v příloze I. I zde platí, že rozložení nejsou dokonale normální. Zejména pro pořadí 2 se v datech vyskytuje zešikmení. Větší problém však představuje předpoklad homogenity rozptylů. Levenův test se ukázal být statisticky signifikantním ($p < 0.001$), což značí přítomnost heteroskedasticity v datech. Opět jsem se podíval na poměry rozptylů, abych zjistil, jak velké ono porušení homogenity rozptylů je. Rozptyly jednotlivých skupin jsou taktéž vyobrazeny v tabulce 10. Největší rozdíl rozptylů můžeme vidět ve skupině, jež četla negativní příběh. Poměr rozptylů zde dosahuje hodnoty 2.12, což již považuji za problematické.

V případě porušení předpokladů analýzy kovariance se nabízejí poměrně omezené možnosti. Robustní verze tohoto testu, tak jak ji představil Wilcox (2017), je poměrně restriktivní. Umožňuje vložení pouze jednoho faktoru o dvou skupinách, tudíž se pro tuto situaci nehodí. Rozhodl jsem se zkusit data transformovat, přičemž jsem využil logaritmickou transformaci. Ta změní rozložení proměnné a může pomoci zmírnit heteroskedasticitu v datech. Levenův test, provedený na transformovaných datech, skutečně ukázal výrazné zlepšení situace ($p = 0.089$).

Zbylé předpoklady pro užití analýzy kovariance byly splněny. Kovariát s oběma faktory signifikantně neinteragoval (text: $F(2, 173) = 1.374, p = 0.256$; pořadí: $F(1, 173) = 0.477, p = 0.491$), kovariát tedy působí na závislou proměnnou na různých úrovních faktorů stejně. Vztah kovariátu a transformované proměnné nevykazuje nelinearitu (viz. příloha I).

Můžeme tedy přistoupit k analýze. Jak se ukázalo, hodnocení sarkasmu se skutečně signifikantně lišilo na základě pořadí, $F(1, 174) = 19.401, p < 0.001$, parciální $\eta^2 = 0.1$. Nicméně, signifikantní efekt se neprokázal ani u jednotlivých textů ($F(2, 174) = 1.336, p = 0.265$, parciální $\eta^2 = 0.015$) ani v případě ART ($F(1, 174) = 1.633, p = 0.199$, parciální $\eta^2 = 0.009$). Interakce mezi efektem pořadí a texty je také nesignifikantní ($F(2, 174) = 0.154, p = 0.858$, parciální $\eta^2 = 0.002$), což značí, že navzdory rozdílným průměrům v obou pořadích, rozdíly hodnocení mezi texty se napříč pořadími neliší. Jelikož jediný signifikantní efekt platil v případě pořadí, které má jen dvě kategorie, neprovedl jsem v rámci analýzy žádné kontrasty.

Nyní se podíváme na hodnocení situací v upřímné podmínce, jehož popisné statistiky jsou zobrazeny v tabulce 11. Levenův test v tomto případě nenaznačuje porušení předpokladu homogenity rozptylu ($p = 0.175$). Co se normality rozložení týče, situace je podobná předchozí analýze. Zejména v pořadí 2 se objevuje zešikmení (viz. příloha I). Možná by vhodná transformace mohla rozložení vylepšit, transformace však představuje poměrně velký zásah do dat, proto bych se k ní rád uchýloval až, když není jiná možnost. Mezi kovariátem a faktory nejsou signifikantní interakce (text: $F(2, 173) = 0.481, p = 0.619$; pořadí: $F(1, 173) = 0.635, p = 0.427$), kovariát a závislá proměnná nevykazují nelinearitu vztahu (viz. příloha J).

Tabulka 11

Popisné statistiky pro hodnocení upřímné situace.

Text	Pořadí	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>
Negativní příběh	1	3.71	1.86	35
	2	5.58	1.58	33
	Celkem	4.62	1.95	68
Pozitivní příběh	1	3.81	1.77	36
	2	5.52	1.58	33
	Celkem	4.62	1.88	69
Literární kritika	1	4.41	1.62	22
	2	5.59	1.62	22
	Celkem	5.00	1.71	44
Celkem	1	3.91	1.77	93
	2	5.56	1.57	88
	Celkem	4.71	1.87	181

Stejně jako v případě sarkastické podmínky, i zde analýza odhalila významný vliv pořadí, $F(1, 174) = 38.382, p < 0.001$, parciální $\eta^2 = 0.181$. Naopak, typ textu ($F(2, 174) = 0.624, p = 0.537$, parciální $\eta^2 = 0.007$) ani ART ($F(1, 174) = 0.323, p = 0.571$, parciální

$\eta^2 = 0.002$) významný vliv nevykazují. Interakce textů a vlivu pořadí je i v tomto případě nesignifikantní, $F(2, 174) = 0.570$, $p = 0.567$, parciální $\eta^2 = 0.007$.

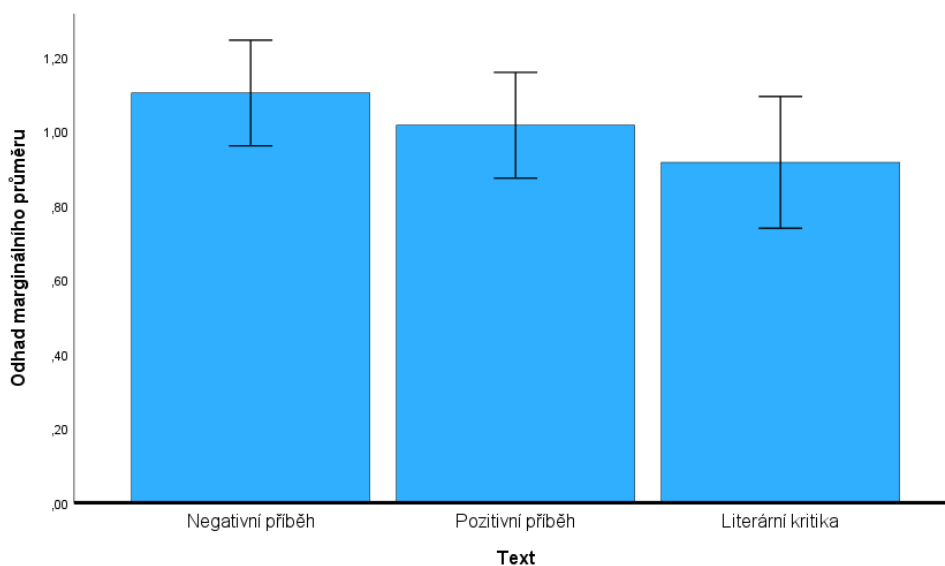
Na základě těchto výsledků nenacházím podporu pro první dvě hypotézy. V analýze se objevil neočekávaně velký rozdíl mezi pořadími prezentace situací. Podíváme-li se na tabulky 10 a 11, vidíme, že pro pořadí 1 jsou průměry jak pro sarkastické, tak upřímné situace relativně podobné a blízké středu. Oproti tomu pro pořadí 2 platí, že mezi oběma situacemi jsou relativně výrazné rozdíly. Efekt iluzorní transparency je zde silnější, hodnocení sarkastické situace jsou relativně nízká, což značí více sarkastické hodnocení, a naopak. Možné příčiny tohoto efektu jsou probrány v diskuzi.

Obraťme ale pozornost ještě k jedné věci, a sice velikost účinku pro efekt textu v sarkastické podmínce. Třebaže efekt je nesignifikantní, velikost účinku dosáhla hodnoty, kdy lze mluvit o slabém účinku ($\eta^2 = 0.015$). Na obrázku 5 můžeme vidět odhady marginálních průměrů pro jednotlivé texty. Můžeme si všimnout, že odhadnuté průměry vykazují hypotetizované rozdíly (nižší průměr znamená vyšší míru sarkasmu), jsou však příliš malé, než aby byly statisticky významné. V upřímné podmínce podobná situace nenastala, jak vidíme na obrázku 6.

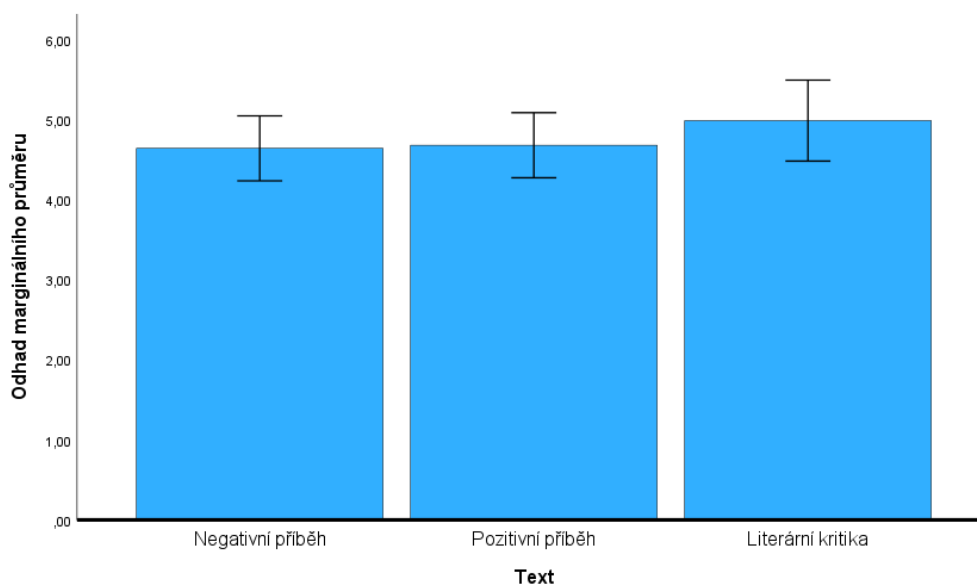
Tento komentář nepíši z důvodu zlehčování významu p-hodnoty, nebo, že bych měl v úmyslu ignorovat to, co značí. Marginální průměry jsou pouze odhadnuté, šance, že rozdíl je ve skutečnosti nulový, je příliš vysoká. Zmiňuji to, jelikož tato skutečnost mě přiměla uvažovat o tom, jak moc jsou výsledky ovlivněny velikostí výzkumného vzorku, o čemž se ještě zmíním v diskuzi.

Obrázek 5

Marginální průměry s 95% intervaly spolehlivosti pro transformovaná hodnocení situace v sarkastické podmínce.

Obrázek 6

Marginální průměry hodnocení situací s 95% intervaly spolehlivosti v upřímné podmínce pro jednotlivé texty.

8.5.6 Vliv dalších prediktorů

Součástí měření byly i škály transportu do narativu a identifikace s postavou. Chtěl jsem prověřit i jejich možný vliv. Zároveň mě zajímalo, co se stane, pokud zahrneme veškeré prediktory do jednoho modelu. Za tímto účelem jsem se rozhodl provést lineární regresi, pro upřímnou a sarkastickou podmínku zvlášť. Oba regresní modely byly budovány hierarchicky ve třech krocích. V prvním kroku byly do modelu přidány pouze proměnné transport do narativu a identifikace s postavou. Ve druhém kroku bylo přidáno pořadí prezentace situací. Ve třetím kroku byly přidány proměnné emoční valence, míra aktivace a skóre ART. Emoční valence byla do modelu přidána, jelikož do značné míry koresponduje s přidělenými texty, a zároveň mě zajímalo, jak se v situaci, kdy jsou kontrolovány téměř všechny potenciální prediktory, zachová. Míra aktivace se napříč texty významně nelišila, přesto mě zajímalo, zda se i zde ukáže signifikantní vliv, či nikoli. Jelikož škály transportu do narativu a identifikace nebyly administrovány všem participantům, vstupuje do této analýzy menší vzorek o velikosti 135 respondentů s průměrným věkem 34 let ($SD = 11.2$).

Popisné statistiky prediktorů i jejich vzájemné korelace, stanovené pomocí koeficientu Pearsonovo r , jsou vyobrazeny v tabulce 12. Jak můžeme vidět, transport i identifikace spolu silně korelují, což není překvapivé, vzhledem k tomu, že jde o příbuzné konstrukty. Relativně silná negativní korelace se objevuje i u valence a míry aktivace. Zbylé korelace jsou spíše slabé, a to i ty statisticky signifikantní.

Tabulka 12

Popisné statistiky kategorických prediktorů a jejich vzájemné korelace (Pearsonovo r).

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	1	2	3	4	5
1. Transport	28.81	6.01	135	1.00				
2. Identifikace	38.06	9.21	135	0.69	1.00			
3. ART	8.27	2.37	135	0.01	0.04	1.00		
4. Valence	5.64	1.76	135	-0.10	-0.20	-0.10	1.00	
5. Míra aktivace	5.49	1.97	135	-0.18	-0.15	0.17	-0.35	1.00

Poznámka: Tučně zvýrazněné korelace jsou statisticky signifikantní ($p < 0.05$).

Z důvodu problémů s homogenitou rozptylů u předchozí analýzy kovariance jsem jako závislou proměnnou pro první regresní model (sarkastická podmínka) použil transformované hodnoty. V datech nebyla nalezena žádná zásadní autokorelace (Durbin-Watson test = 1.87) ani multikolinearita, což bylo posouzeno na základě ukazatele Variance Inflation Factor (VIF), který je zahrnut v tabulce 13. Grafy ověřující předpoklady homoskedasticity, normality reziduí a linearitu vztahů lze nalézt v příloze J.

Regresní model je shrnut v tabulce 13. Z prvního kroku je patrné, že transport do narativu ani identifikace s postavou signifikantně nepredikují hodnocení sarkastické

situace. Model navíc vysvětluje jenom nepatrnou část celkového rozptylu, dokonce natolik malou, že upravená hodnota R^2 (*adjusted R²*) dosáhla záporného čísla. Nepřítomnost signifikance transportu a identifikace se nezměnila ani po přidání dalších prediktorů ve druhém a třetím kroku. Naopak, pořadí se, dle očekávání, ukázalo být jediným statisticky signifikantním prediktorem s relativně vysokým regresním koeficientem 0.44 až 0.47. Ve třetím kroku stojí za zmínku ART, jehož p-hodnota dosáhla přesně 0.05. Jelikož interval spolehlivosti pořadí zahrnuje nulu, nepovažuji ji za statisticky signifikantní. Je však zajímavé, že regresní koeficient je záporný, tedy, s vyšším skórem ART bychom participantovi predikovali nižší, více sarkastické, hodnocení situace. Nutno však podotknout, že koeficient je velmi nízký, a zároveň jde o hodnotu predikovanou pro menší vzorek než u předchozí analýzy kovariance.

Tabulka 13

Regresní model pro hodnocení sarkastické situace.

Model a prediktory	<i>B</i>	<i>SE</i>	95% CI (pro <i>B</i>)		β	<i>p</i>	VIF
			Dolní	Horní			
Krok 1							
Průsečík	1.23	0.27	0.70	1.76		<0,001	
Transport	-0.01	0.01	-0.03	0.01	-0.10	0.418	1.89
Identifikace	0.00	0.01	-0.01	0.02	0.04	0.715	1.89
Krok 2							
Průsečík	1.11	0.25	0.62	1.60		<0.001	
Transport	-0.01	0.01	-0.03	0.01	-0.08	0.460	1.89
Identifikace	0.00	0.01	-0.02	0.01	-0.02	0.833	1.92
Pořadí	0.47	0.10	0.28	0.67	0.39	<0.001	1.02
Krok 3							
Průsečík	1.08	0.45	0.20	1.96		0.017	
Transport	-0.01	0.01	-0.03	0.01	-0.08	0.461	1.91
Identifikace	0.00	0.01	-0.01	0.02	0.01	0.897	2.04
Pořadí	0.44	0.10	0.24	0.64	0.36	<0.001	1.05
ART	-0.04	0.02	-0.08	0.00	-0.16	0.050	1.05
Valence	0.03	0.03	-0.04	0.09	0.07	0.414	1.25
Míra aktivace	0.03	0.03	-0.03	0.08	0.09	0.309	1.26

Poznámka: $R^2 = -0.01$ pro první krok, $R^2 = 0.133$ pro druhý krok, $R^2 = 0.147$ pro třetí krok.

Zkratka CI představuje interval spolehlivosti (Confidence interval).

Následně byla provedena druhá regrese s hodnocením upřímné situace jako závislou proměnnou. Ani zde nebyla nalezena výrazná autokorelace (Durbin-Watson test = 1.94) ani multikolinearita (hodnoty ukazatele VIF jsou uvedeny v tabulce 14). Grafy ověřující zbylé předpoklady jsou vloženy v příloze J. V tomto případě jsem objevil mírné narušení předpokladu homoskedasticity, konkrétně u proměnné emoční valence. Regresní model je shrnut v tabulce 14. Výsledky jsou v podstatě totožné jako v případě první regrese, jediným signifikantním prediktorem je vliv pořadí.

Jelikož byl pro tuto regresi narušen předpoklad homoskedasticity dat, bylo třeba ujistit se, že získaným výsledkům lze důvěřovat. Jak už bylo zmíněno, transformace znamená poměrně velký zásah do rozložení dat, proto se k ní uchyluji až jako k poslednímu řešení. Pro získání parametrů s robustní směrodatnou chybou, byla použita procedura SPSS General Linear Model, která takovou funkci nabízí. Stejná procedura se užívá i při analýze rozptylu, tentokrát však byla využita čistě jen s cílem získání parametrů. Jelikož však General Linear Model neumožňuje vkládání prediktorů hierarchicky, byl otestován pouze finální třetí krok modelu, který také vysvětluje nejvyšší procento rozptylu ($R^2 = 0.203$). Model je shrnut v tabulce 15. Jak můžeme vidět, třebaže se hodnoty parametrů i p-hodnoty numericky poněkud změnily, celková interpretace modelu zůstala stejná.

Tabulka 14*Regresní model pro hodnocení upřímné situace.*

Model a prediktory	<i>B</i>	<i>SE</i>	95% CI (pro <i>B</i>)		β	<i>p</i>	VIF
			Dolní	Horní			
Krok 1							
Průsečík	5.50	0.82	3.87	7.13		<0.001	
Transport	0.00	0.04	-0.07	0.08	0.01	0.906	1.89
Identifikace	-0.03	0.02	-0.07	0.02	-0.13	0.288	1.89
Krok 2							
Průsečík	5.93	0.74	4.47	7.40		<0.001	
Transport	0.00	0.03	-0.07	0.07	0.00	0.975	1.89
Identifikace	-0.01	0.02	-0.05	0.03	-0.05	0.652	1.92
Pořadí	-1.71	0.30	-2.30	-1.13	-0.45	<0.001	1.02
Krok 3							
Průsečík	8.04	1.33	5.41	10.67		<0.001	
Transport	0.00	0.03	-0.07	0.06	-0.01	0.911	1.91
Identifikace	-0.02	0.02	-0.06	0.03	-0.10	0.385	2.04
Pořadí	-1.64	0.30	-2.23	-1.05	-0.43	<0.001	1.05
ART	-0.01	0.06	-0.13	0.12	-0.01	0.914	1.05
Valence	-0.16	0.09	-0.34	0.03	-0.15	0.093	1.25
Míra aktivace	-0.14	0.08	-0.30	0.03	-0.14	0.102	1.26

Poznámka: $R^2 = -0.001$ pro první krok, $R^2 = 0.196$ pro druhý krok, $R^2 = 0.203$ pro třetí krok.

Zkratka CI představuje interval spolehlivost (Confidence interval).

Tabulka 15

Odhady regresních parametrů s robustní směrodatnou chybou.

Prediktory	<i>B</i>	Robustní <i>SE</i>	<i>p</i>	95% CI	
				Dolní mez	Horní mez
Průsečík	6.40	1.49	<0.001	3.46	9.35
Transport	0.00	0.04	0.924	-0.08	0.07
Identifikace	-0.02	0.03	0.454	-0.07	0.03
ART	-0.01	0.06	0.913	-0.13	0.12
Valence	-0.16	0.09	0.101	-0.34	0.03
Míra aktivace	-0.14	0.09	0.131	-0.32	0.04
Pořadí	1.64	0.31	<0.001	1.02	2.26

Poznámka: Zkratka CI představuje interval spolehlivost (Confidence interval).

8.5.7 Rozdíly v míře transportu a identifikace

Stanoveny byly i hypotézy ohledně odlišné míry transportu a identifikace pro oba narativní texty. Konkrétně hypotézy říkají, že negativní text je spojen s vyšší mírou transportu i identifikace. Jelikož škály transportu a identifikace nebyly administrovány všem participantům, vstoupilo do analýzy 136 participantů v průměrném věku 34 let ($SD = 11.2$).

Pro zjištění rozdílu míry identifikace jsem využil t-test pro nezávislé výběry. Rozdělení celkových skóre míry identifikace se výrazně blíží normálnímu (viz. příloha K). Levenův test vyšel signifikantní ($p = 0.01$), což signalizuje, že srovnávané skupiny nemají stejný rozptyl. Proto pro statistiku t reportuji hodnoty, které nepředpokládají stejné rozptyly. Průměrná míra identifikace pro pozitivní text ($M = 39.71$, $SD = 10.19$) byla signifikantně nižší než pro negativní text ($M = 36.39$, $SD = 7.82$), $t(125.2) = -2.14$, $p = 0.036$, $r = 0.19$. Tyto výsledky jdou přesně proti stanovené hypotéze. Jak však můžeme vidět, velikost účinku je spíše malá.

Míra transportu vykazovala rozdělení velmi podobné normálnímu, jsou zde však přítomné odlehle hodnoty, které ho mírně zešikmují (viz. příloha K). Nejde však o tak výrazné zešikmení, abych ho pokládal za problém, proto i zde využiji t-test pro nezávislé výběry. Výsledek Levenova testu je signifikantní ($p = 0.049$), proto opět reportuji hodnoty předpokládající různé rozptyly. Průměrná míra transportu pro pozitivní příběh je 28.81 ($SD = 5.32$), pro negativní příběh pak 28.84 ($SD = 6.62$). T-test neodhalil mezi těmito průměry signifikantní rozdíl, $t(129.5) = -0.034$, $p = 0.973$, $r = 0.003$.

9 Diskuze

Tato práce měla za cíl prozkoumat, zda přečtení literárního textu odlišné emoční valence bude mít vliv na efekt iluzorní transparence participantů. Konkrétně se předpokládalo, že po přečtení krátké povídky se tento efekt zmenší, stejně tak bude tento efekt menší, pokud příběh popisuje negativní události. Dále jsem předpokládal, že negativní příběh bude spojen s větší mírou pocitu transportu do narativu i identifikace s postavami. Výsledky neposkytly podporu pro žádnou z hypotéz. Míra transportu se pro oba typy příběhů významně nelišila. Identifikace s postavou byla vyšší v případě pozitivního příběhu. Třebaže takový výsledek jde proti hypotéze, dává smysl. Postavy v pozitivním narativu mohli být pro čtenáře sympatičtější, a proto se s nimi spíše identifikovali. Velikost účinku je však spíše malá. Tato práce dále nenachází podporu pro příznivý vliv literární fikce na přebírání perspektivy. Hodnocení sarkasmu se napříč typy textů významně nelišilo a nebylo ovlivněno ani celoživotním vystavením fikci, transportem do narativu a identifikací s postavami.

Lze se domnívat, že tyto výsledky jsou dány tím, že vybrané texty nezafungovaly jako dostatečně dobrý priming, ať už díky svojí délce nebo díky nepřilíh akčnímu ději. Možnost, že jiný, snad více vtahující, typ příběhu by kýžený efekt mít mohl, nelze zcela vyloučit. Je také třeba zmínit, že v kontrolovaném experimentu se nikdy nepovede docílit přesně těch samých podmínek, jako při běžném čtení. Participantům byl příběh náhodně přidělen, sami si ho nevybrali. To mohlo samo o sobě snížit jejich motivaci se do děje ponořit a tím snížit i potenciální efekt primingu. V souvislosti s výzkumným designem je také třeba zmínit možnost, že participantů se v době, kdy došli k měření iluzorní transparence cítili vyčerpání, a proto pro ně bylo těžké učinit přesný úsudek. Třebaže žádné z těchto vysvětlení nelze kategoricky vyloučit, shledávám je spíše méně pravděpodobnými. Jak ukázala analýza, téměř žádný z prediktorů, ať už ART či identifikace s postavami, na efekt iluzorní transparence neměl signifikantní vliv. Měřicí nástroje byly buď mnou přeloženy či modifikovány, nicméně, analýza neodhalila žádné problematické vlastnosti těchto adaptací. Pokud by příčinou výsledků skutečně byly nevhodně zvolené texty, absence motivace či vyčerpání, měl by se přesto projevit přinejmenším vliv celoživotního vystavení fikci. Lidé s vysokým skórem ART by měli mít se vstupováním do myslí postav dlouhodobou praxi, tudíž přesnější přebírání perspektivy by pro ně mělo být méně náročné.

Nelze navíc říct, že by jistá opatření pro kontrolu míry motivace participantů nebyla přítomná. Už jen výběr zkoumané populace byl učiněn s cílem motivaci maximalizovat. Prediktory transport do narativu a identifikace s postavou mohou také být využity jako nepřímé ukazatele motivace participantů ponořit se příběhu. Žádná z těchto proměnných však nevykázala signifikantní efekt. Tato zjištění mohou signalizovat, že iluzorní transparence je jevem odolným vůči vlivu literatury obecně.

Přesuňme se nyní k samotné povaze jevu iluzorní transparence. Považuji za zajímavé v tomto bodě připomenout jedno alternativní vysvětlení tohoto jevu. Keysar (1994) se domníval, že jeho výsledky naznačují, že lidé mají problémy ignorovat vlastní unikátní znalost. Gerrig et al. (2000) navrhuje, že příčinou Keysarových výsledků nemusí být neschopnost udržet informace o několika různých perspektivách zároveň, ale předpoklad racionality a kooperace v komunikaci. Podle autorů jsou Keysarovy situace v jistém ohledu iracionální, osoby si sdělují navzájem informace způsobem, který zneumožňuje význam sdělení přesně dekodovat. Participantů však automaticky předpokládají, že postavy budou navzájem spolupracovat na tom, aby sdělení bylo pochopeno, že se jeho význam přece jen přenesou. Chybné odpovědi pak neznamenaají chybné přebírání perspektivy, ale spíše neschopnost oprostít se od předpokladu kooperace. Regresní parametr pro skóre ART zjištěný v rámci lineární regrese sarkastické podmínky nepovažuji za signifikantní, proto nemá příliš smysl nad ním zdlouhavě spekulovat, nicméně tato teorie by mohla poměrně dobře vysvětlit neintuitivní hodnotu parametru pro tuto proměnnou. Čtenáři velmi často vstupují do světů s již stanovenými pravidly, kde postavy mají své specifické zvyklosti i způsoby komunikace, o kterých sám čtenář neví vůbec nic a domýšlí si je takříkajíc „za pochodu“. Možná proto by mohlo být pro pravidelné čtenáře těžší nepodléhat předpokladu kooperace. Takové vysvětlení považuji za zajímavé, je ale třeba k němu přistupovat opatrně z několika důvodů. Za prvé, parametr pro ART pořád mohl být s vysokou pravděpodobností nulový. Za druhé, vysvětlení pomocí předpokladu kooperace se nedostalo velké empirické podpory. Moreno-Ríos et al. (2011) se skrze manipulaci s příběhy pokusili alternativní vysvětlení prozkoumat. Jejich výsledky nicméně nepodpořili vysvětlení o předpokladu kooperace, spíše svědčily ve prospěch Keysarovy teorie.

Další vlastností použité metody, kterou považuji za vhodné adresovat, je modalita situací, kterou jsem pro experiment zvolil. U všech situací byla dvojnásobná poznámka sdělena nahlas během rozhovoru. Scénáře vznikly i ve verzi, kdy je ona poznámka napsána na papír, či poslána e-mailem. Tato modalita nebyla v experimentu využita. Ačkoli by srovnání obou modalit mohlo být zajímavé, domnívám se, že pokud by literární text měl významný vliv na úsudek participantů, modalita situací by neměla mít rozhodující efekt, a to ze dvou důvodů. Za prvé, při plánování výzkumu jsem se opíral o Keysarovu (1994) studii, která mezi modalitami nenalezla signifikantní efekt. Za druhé, i když připustíme, že v psané modalitě by se celkové rozložení odpovědí mohlo lehce proměnit, pro tento výzkum nebylo třeba, aby participantů volili jeden konkrétní typ odpovědi. Podstatné bylo, zda se se hodnocení navzájem liší na základě přiděleného textu, bez ohledu na to, kde konkrétně na sedmibodové stupnici se odpovědi nacházejí. Jinými slovy, přijde mi smysluplné očekávat, že bez ohledu na konkrétní celkové rozložení, rozdíly mezi texty by v jednotlivých modalitách neměly být významně rozdílné, pakliže rozdíly existují.

Jako poslední faktor ovlivňující výsledky je třeba zmínit vzorek a jeho velikost. Analýza kovariance objevila nesignifikantní vliv textu s velikostí účinku $\eta^2 = 0.015$, což

lze považovat za slabý účinek, pro jehož spolehlivou detekci byl ale použitý vzorek příliš malý. Takový výsledek může značit, že s větším vzorkem, bych mohl být schopen signifikantní vliv detekovat. S tím souvisí i fakt, že se nepodařilo nabrat vzorek o původně stanovené ideální velikosti. Nutno však podotknout, že i ideální vzorek by byl pro spolehlivou detekci takového efektu příliš malý. Za takových okolností si lze položit otázku, zda nedošlo k podcenění potřebné velikosti vzorku už při plánování výzkumu. Když už se však pouštím do takových spekulací, je třeba se také zeptat, pokud bych skutečně významný vliv detekoval, má taková velikost účinku vůbec nějaký praktický význam? Dodell-Feder a Tamir (2018) tvrdí, že každý efekt se počítá, bez ohledu na to, jak malý. Nicméně, malé efekty sice nejsou v oblasti zkoumání vlivu literatury na teorii mysli vzácností, ale ani pravidlem. Původní cílová velikost účinku v rozmezí $f = 0.2-0.3$ mi přišla na základě uskutečněných studií dosažitelná a zároveň stále ještě věcně významná. Navíc, musíme vzít v potaz, že η^2 má tendenci být nadhodnocená. Domnívám se, že užitečnost výsledků s takto nízkou velikostí účinku by byla přinejmenším pochybná.

Tímto se již dostáváme k limitům této práce. Kromě již zmíněné velikosti vzorku je třeba zmínit i jeho nevyváženost z hlediska pohlaví. Zjištění této práce lze zobecnit přinejlepším na populaci dospělých žen čtenářek. Ačkoli se zdá být smysluplné předpokládat, že v populaci čtenářů převažují ženy, je otázkou, zda je jejich převaha až tak drastická. Je možné, že to jsou právě ženy, kdo mají spíše tendenci se sdružovat do zájmových skupin a sdílet tam své aktivity, zatímco muži spíše upřednostňují soukromí. Bohužel, v tomto ohledu nemohu učinit srovnání s předchozími studiemi, neboť ty nabíraly participanty z jiných populací – buď univerzitní studenty nebo využili crowdsourcing (zpravidla pomocí služby Amazon MTurk), kde populace taktéž nemusí nutně odpovídat čtenářům. Předchozí studie však zpravidla nereportovaly významný vliv pohlaví. Domnívám se tedy, že tento nedostatek by na výsledky neměl mít zásadní vliv.

Ve spojitosti s limity je třeba také zmínit onen neočekávaný efekt pořadí, jenž vyvstal během analýzy dat. Analýza kovariance odhalila signifikantní a poměrně silný vliv pořadí. Obecně platí, že pokud byla jako první prezentována neupřímná situace (pořadí 1), byl rozdíl mezi sarkastickou a upřímnou podmínkou nižší, než pokud byla jako první prezentována upřímná situace (pořadí 2). Třebaže se s jistou mírou rozdílnosti v rámci pořadí počítalo, skutečně zjištěná velikost těchto rozdílů byla překvapující. Možné vysvětlení tohoto jevu souvisí s efektem kontrastu. Je možné, že to, jaká situace byl prezentována jako první mohlo posloužit jako určitý typ primingu. Je možné, že typ situace, který byl prezentován jako první ovlivnil hodnocení situace prezentované jako druhé. V případě první situace dávali participanti větší pozor a důkladněji nad ní přemýšleli, jelikož ještě přesně netušili, co je čeká. Když pak následně viděli, že druhá situace je formulována opačně, nechali se tím někteří participanti ovlivnit. Pokud v první situaci rozpoznali sarkasmus, měli tendenci hodnotit druhou situaci jako méně sarkastickou a naopak. Zároveň je možné, že nesoulad mezi úmysly Davida a tím, jak se poznámka bude potenciálně jevit druhé osobě, je nejvíce zřejmý právě pokud je

sarkastická podmínka prezentována jako první. Tím lze vysvětlit, proč jsou průměrná hodnocení v pořadí 2 relativně extrémnější než v pořadí 1. Na druhou stranu, efekt pořadí byl během analýzy statisticky kontrolován. Interakce mezi pořadím a experimentálními texty nebyly statisticky signifikantní, což lze interpretovat tak, že rozdíly mezi texty se v různých pořadích neliší. Ačkoli je tedy výskyt tohoto efektu nepříjemný, domnívám se, že závěry učiněné na základě analýzy jím zkresleny nebyly.

Pro budoucí výzkum by mohlo být prospěšné užití longitudinálního výzkumného designu. Podobnému pokusu se nejvíce blíží práce Pina et al. (2016). Ti participantům pro čtení přidělili celé knihy, na jejichž přečtení jim dali časovou lhůtu. Měření teorie mysli pak probíhalo dvakrát, před čtením knih, a po přečtení knih. Bohužel, ve studii byly pro pretest a posttest užity jiné měřicí nástroje, srovnatelnost dat je proto sporná. Adaptování takového longitudinálního designu by mohlo vyústit v silnější a dlouhodobější efekt literatury, z důvodu delšího vystavení. Mohli bychom tak zkoumat a kontrolovat charakteristiky knih, například jejich tematiku či žánr, a zároveň potenciálně získat jistější výsledky. Navíc by se mohla zlepšit i ekologická validita takových výzkumů oproti experimentům probíhajícím v jednom sezení. Zároveň by se tím snížilo riziko, že během měření přebírání perspektivy budou participant vyčerpaní z důvodu předchozích měření. Nicméně, takový typ výzkumu by samozřejmě byl výrazně náročnější na uskutečnění a mohlo by být obtížnější sehnat dostačující vzorek. Zároveň, možnosti kontroly, zda a jak participant text četl, by byly ještě více omezené.

Zatímco vztah mezi čtením fikce a schopností převzít perspektivu je poměrně dobře zdokumentován, informací o kauzálním směru tohoto vztahu není mnoho. Testování vlivu fikce v experimentálním designu poskytuje o něco více informací, prozatím bylo však převážně omezeno na jeden velmi specifický nástroj a texty rozlišovalo pouze na základě jejich literárních kvalit. Bylo načase pokusit se poznatky rozšířit na jiném měřicím nástroji a jiných vlastnostech textů. Třebaže se této práci nepovedlo na novém měřicím nástroji efekt prokázat, věřím, že i tak přispívá k lepšímu poznání tohoto jevu a jeho limitů.

Použité zdroje

- Appel, M., Gnambs, T., Richter, T., & Green, M. C. (2015). The Transportation Scale–Short Form (TS–SF). *Media Psychology, 18*(2), 243-266.
<https://doi.org/10.1080/15213269.2014.987400>
- Backs, R. W., da Silva, S. P., & Han, K. (2005). A Comparison of Younger and Older Adults' Self-Assessment Manikin Ratings of Affective Pictures. *Experimental Aging Research, 31*(4), 421-440.
<https://doi.org/10.1080/03610730500206808>
- Barnes, J. L. (2018). Imaginary Engagement, Real-World Effects: Fiction, Emotion, and Social Cognition. *Review of General Psychology, 22*(2), 125-134.
<https://doi.org/10.1037/gpr0000124>
- Baron-Cohen, S., Wheelwright, S., Hill, J., Raste, Y., & Plumb, I. (2001). The “Reading the Mind in the Eyes” Test Revised Version: A Study with Normal Adults, and Adults with Asperger Syndrome or High-functioning Autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 42*(2), 241-251.
<https://doi.org/10.1017/S0021963001006643>
- Binyamin-Suissa, L., Moyal, N., Naim, A., & Henik, A. (2019). Perspective taking and emotion: The case of disgust and sadness. *Consciousness and Cognition, 74*.
<https://doi.org/10.1016/j.concog.2019.102773>

- Birch, S. A. J., & Bernstein, D. M. (2007). What Can Children Tell Us About Hindsight Bias: A Fundamental Constraint on Perspective-Taking?. *Social Cognition, 25*(1), 98-113. <https://doi.org/10.1521/soco.2007.25.1.98>
- Birch, S. A. J., & Bloom, P. (2007). The Curse of Knowledge in Reasoning About False Beliefs. *Psychological Science, 18*(5), 382-386. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01909.x>
- Black, J. E., & Barnes, J. L. (2015). The effects of reading material on social and non-social cognition. *Poetics, 52*, 32-43. <https://doi.org/10.1016/j.poe-2015.07.001>
- Black, J. E., Capps, S. C., & Barnes, J. L. (2018). Fiction, genre exposure, and moral reality. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 12*(3), 328-340. <https://doi.org/10.1037/aca0000116>
- Blanca, M. J., Alarcón, R., Arnau, J., Bono, R., & Bendayan, R. (2018). Effect of variance ratio on ANOVA robustness: Might 1.5 be the limit?. *Behavior Research Methods, 50*(3), 937-962. <https://doi.org/10.3758/s13428-017-0918-2>
- Bortolussi, M., Dixon, P., & Linden, C. (2018). Putting Perspective Taking in Perspective. *Review of General Psychology, 22*(2), 178-187. <https://doi.org/10.1037/gpr0000131>

- Bradley, M. M., & Lang, P. J. (1994). Measuring emotion: The self-assessment manikin and the semantic differential. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 25(1), 49-59. [https://doi.org/10.1016/0005-7916\(94\)90063-9](https://doi.org/10.1016/0005-7916(94)90063-9)
- Brysbaert, M., Sui, L., Dirix, N., & Hintz, F. (2020). Dutch Author Recognition Test. *Journal of Cognition*, 3(1). <https://doi.org/10.5334/joc.95>
- Castano, E., Martingano, A. J., Perconti, P., & Arslan, B. (2020). The effect of exposure to fiction on attributional complexity, egocentric bias and accuracy in social perception. *PLOS ONE*, 15(5). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0233378>
- Cohen, J. (2001). Defining Identification: A Theoretical Look at the Identification of Audiences With Media Characters. *Mass Communication and Society*, 4(3), 245-264. https://doi.org/10.1207/S15327825MCS0403_01
- Converse, B. A., Lin, S., Keysar, B., & Epley, N. (2008). In the mood to get over yourself: Mood affects theory-of-mind use. *Emotion*, 8(5), 725-730. <https://doi.org/10.1037/a0013283>
- Damen, D., van der Wijst, P., van Amelsvoort, M., & Krahmer, E. (2020). Can the curse of knowing be lifted? The influence of explicit perspective-focus instructions on readers' perspective-taking. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 46(8), 1407-1423. <https://doi.org/10.1037/xlm0000830>

- Davis, M. H., Conklin, L., Smith, A., & Luce, C. (1996). Effect of perspective taking on the cognitive representation of persons: A merging of self and other. *Journal of Personality and Social Psychology*, *70*(4), 713-726.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.4.713>
- Decety, J., Chen, C., Harenski, C. & Kiehl, K. A. (2013). An fMRI study of affective perspective taking in individuals with psychopathy: imagining another in pain does not evoke empathy. *Frontiers in Human Neuroscience*, *7*, 489.
- Dietvorst, B. J., & Simonsohn, U. (2019). Intentionally “biased”: People purposely use to-be-ignored information, but can be persuaded not to. *Journal of Experimental Psychology: General*, *148*(7), 1228-1238.
<https://doi.org/10.1037/xge0000541>
- Dodell-Feder, D., & Tamir, D. I. (2018). Fiction reading has a small positive impact on social cognition: A meta-analysis. *Journal of Experimental Psychology: General*, *147*(11), 1713-1727. <https://doi.org/10.1037/xge0000395>
- Dore, R. A., Amendum, S. J., Golinkoff, R. M., & Hirsh-Pasek, K. (2018). Theory of Mind: a Hidden Factor in Reading Comprehension?. *Educational Psychology Review*, *30*(3), 1067-1089. <https://doi.org/10.1007/s10648-018-9443-9>
- Epley, N., Keysar, B., Van Boven, L., & Gilovich, T. (2004). Perspective Taking as Ego-centric Anchoring and Adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, *87*(3), 327-339. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.87.3.327>

- Fong, K., Mullin, J. B., & Mar, R. A. (2013). What you read matters: The role of fiction genre in predicting interpersonal sensitivity. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 7(4), 370-376. <https://doi.org/10.1037/a0034084>
- Frith, C. D. & Frith, U. (2006). The neural basis of mentalizing. *Neuron*, 50(4), 531-534.
- Galinsky, A. D., Magee, J. C., Inesi, M. E., & Gruenfeld, D. H. (2006). Power and Perspectives Not Taken. *Psychological Science*, 17(12), 1068-1074.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2006.01824.x>
- Gendolla, G. H. E., & Wicklund, R. A. (2009). Self-Focused Attention, Perspective-Taking, and False Consensus. *Social Psychology*, 40(2), 66-72.
<https://doi.org/10.1027/1864-9335.40.2.66>
- Gernsbacher, M. A., Goldsmith, H. H., & Robertson, R. R. W. (1992). Do readers mentally represent characters' emotional states?, 6(2), 89-111.
<https://doi.org/10.1080/02699939208411061>
- Gerrig, R. J., Ohaeri, J. O., & Brennan, S. E. (2000). Illusory Transparency Revisited. *Discourse Processes*, 29(2), 137-159.
https://doi.org/10.1207/S15326950dp2902_3
- Ghrear, S., Baimel, A., Haddock, T., Birch, S. A. J., & Wang, Z. (2021). Are the classic false belief tasks cursed? Young children are just as likely as older children to pass a false belief task when they are not required to overcome the curse of knowledge. *PLOS ONE*, 16(2). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0244141>

- Gillioz, C., Gygax, P., & Tapiero, I. (2012). Individual differences and emotional inferences during reading comprehension. *Canadian Journal of Experimental Psychology / Revue canadienne de psychologie expérimentale*, 66(4), 239-250.
<https://doi.org/10.1037/a0028625>
- Goldman, A. I. (2012). Theory of mind, in *Oxford handbook of philosophy and cognitive science*, eds Margolis E., Samuels R., Stich S., editors. (Oxford: Oxford University Press), 402–424.
- Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 701-721.
<https://doi.org/10.1037//0022-3514.79.5.701>
- Green, M. C., Chatham, C., & Sestir, M. A. (2012). Emotion and transportation into fact and fiction. *Scientific Study of Literature*, 2(1), 37-59.
<https://doi.org/10.1075/ssol.2.1.03gre>
- Grolig, L., Tiffin-Richards, S. P., & Schroeder, S. (2020). Print exposure across the reading life span. *Reading and Writing*, 33(6), 1423-1441.
<https://doi.org/10.1007/s11145-019-10014-3>
- Guilbault, R. L., Bryant, F. B., Brockway, J. H., & Posavac, E. J. (2004). A Meta-Analysis of Research on Hindsight Bias. *Basic and Applied Social Psychology*, 26(2-3), 103-117. https://doi.org/10.1207/s15324834basp2602&3_1

- Gygax, P., Oakhill, J., & Garnham, A. (2010). The representation of characters' emotional responses: Do readers infer specific emotions?. *Cognition and Emotion*, 17(3), 413-428. <https://doi.org/10.1080/02699930244000048>
- Hawkins, S. A., & Hastie, R. (1990). Hindsight: Biased judgments of past events after the outcomes are known. *Psychological Bulletin*, 107(3), 311-327. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.3.311>
- Hayashi, H., & Nishikawa, M. (2019). Egocentric bias in emotional understanding of children and adults. *Journal of Experimental Child Psychology*, 185, 224-235. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2019.04.009>
- Igartua, J. -J. (2010). Identification with characters and narrative persuasion through fictional feature films. *Communications*, 35(4). <https://doi.org/10.1515/comm.2010.019>
- Johnson, D. R. (2012). Transportation into a story increases empathy, prosocial behavior, and perceptual bias toward fearful expressions. *Personality and Individual Differences*, 52(2), 150-155. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.10.005>
- Keysar, B. (1994). The Illusory Transparency of Intention: Linguistic Perspective Taking in Text. *Cognitive Psychology*, 26(2), 165-208. <https://doi.org/10.1006/cogp.1994.1006>
- Kidd, D. C., & Castano, E. (2013). Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind. *Science*, 342(6156), 377-380. <https://doi.org/10.1126/science.1239918>

- León, J. A., Dávalos, M. T., Escudero, I., Olmos, R., Morera, Y., & Froufe, M. (2015). Effects of valence and causal direction in the emotion inferences processing during reading: Evidence from a lexical decision task. *Anales de Psicología*, 31(2), 677-686. <https://doi.org/10.6018/analesps.31.2.167391>
- Mar, R. A., & Oatley, K. (2008). The Function of Fiction is the Abstraction and Simulation of Social Experience. *Perspectives on Psychological Science*, 3(3), 173-192. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2008.00073.x>
- Mar, R. A., Oatley, K., Hirsh, J., dela Paz, J., & Peterson, J. B. (2006). Bookworms versus nerds: Exposure to fiction versus non-fiction, divergent associations with social ability, and the simulation of fictional social worlds. *Journal of Research in Personality*, 40(5), 694-712. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2005.08.002>
- Mar, R. A., Oatley, K., Djikic, M., & Mullin, J. (2011). Emotion and narrative fiction: Interactive influences before, during, and after reading, 25(5), 818-833. <https://doi.org/10.1080/02699931.2010.515151>
- Marvin, R. S., Greenberg, M. T., & Mossler, D. G. (1976). The Early Development of Conceptual Perspective Taking: Distinguishing among Multiple Perspectives. *Child Development*, 47(2). <https://doi.org/10.2307/1128810>
- Malle, B. F. (2006). Folk Theory of Mind: Conceptual Foundations of Human Social Cognition. *The New Unconscious*, 224-255. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195307696.003.0010>

- McCarron, S. P., & Kuperman, V. (2021). Is the author recognition test a useful metric for native and non-native English speakers? An item response theory analysis. *Behavior Research Methods*, 53(5), 2226-2237.
<https://doi.org/10.3758/s13428-021-01556-y>
- Miall, D. S., & Kuiken, D. (1994). Foregrounding, defamiliarization, and affect: Response to literary stories. *Poetics*, 22(5), 389-407.
[https://doi.org/10.1016/0304-422X\(94\)00011-5](https://doi.org/10.1016/0304-422X(94)00011-5)
- Moreno-Ríos, S., Rodríguez-Menchen, M. Á., & Rodríguez-Gualda, I. (2011). Bias in perspective-taking during reading: Adjusting the knowledge of characters. *Journal of Pragmatics*, 43(7), 1977-1986.
<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.12.013>
- Mouw, J. M., Van Leijenhorst, L., Saab, N., Danel, M. S., & van den Broek, P. (2017). Contributions of emotion understanding to narrative comprehension in children and adults. *European Journal of Developmental Psychology*, 16(1), 66-81.
<https://doi.org/10.1080/17405629.2017.1334548>
- Oakley, B. F. M., Brewer, R., Bird, G., & Catmur, C. (2016). Theory of mind is not theory of emotion: A cautionary note on the Reading the Mind in the Eyes Test. *Journal of Abnormal Psychology*, 125(6), 818-823.
<https://doi.org/10.1037/abn0000182>

- Oatley, K. (2009). Communications to Self and Others: Emotional Experience and its Skills. *Emotion Review*, 1(3), 206-213.
<https://doi.org/10.1177/1754073909103588>
- Olderbak, S., Wilhelm, O., Olaru, G., Geiger, M., Brenneman, M. W., & Roberts, R. D. (2015). A psychometric analysis of the reading the mind in the eyes test: toward a brief form for research and applied settings. *Frontiers in Psychology*, 6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01503>
- Panero, M. E., Weisberg, D. S., Black, J., Goldstein, T. R., Barnes, J. L., Brownell, H., & Winner, E. (2016). Does reading a single passage of literary fiction really improve theory of mind? An attempt at replication. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(5), e46-e54. <https://doi.org/10.1037/pspa0000064>
- Pino, M. C., Mazza, M., & Lahvis, G. P. (2016). The Use of “Literary Fiction” to Promote Mentalizing Ability. *PLOS ONE*, 11(8). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0160254>
- Rayner, K., Schotter, E. R., Masson, M. E. J., Potter, M. C., & Treiman, R. (2016). So Much to Read, So Little Time. *Psychological Science in the Public Interest*, 17(1), 4-34.
<https://doi.org/10.1177/1529100615623267>
- Ross, L., Greene, D., & House, P. (1977). The “false consensus effect”: An egocentric bias in social perception and attribution processes. *Journal of experimental social psychology*, 13(3), 279-301.

- Rottenberg, J., Ray, R. D., & Gross, J. J. (2007). Emotion elicitation using films. In J. A. Coan & J. J. B. Allen (Eds.), *Handbook of emotion elicitation and assessment* (pp. 9–28). Oxford University Press.
- Smith, C. A., & Ellsworth, P. C. (1985). Patterns of cognitive appraisal in emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, *48*(4), 813-838.
<https://doi.org/10.1037//0022-3514.48.4.813>
- Samur, D., Tops, M., & Koole, S. L. (2018). Does a single session of reading literary fiction prime enhanced mentalising performance? Four replication experiments of Kidd and Castano (2013). *Cognition and Emotion*, *32*(1), 130-144.
<https://doi.org/10.1080/02699931.2017.1279591>
- Schwerin, J., & Lenhart, J. (2022). The effects of literariness on social-cognitive skills: Examining narrative engagement, transportation, and identification as moderators. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*.
<https://doi.org/10.1037/aca0000514>
- Stanovich, K. E., & West, R. F. (1989). Exposure to Print and Orthographic Processing. *Reading Research Quarterly*, *24*(4). <https://doi.org/10.2307/747605>
- Thompson, J. M., Teasdale, B., Duncan, S., van Emde Boas, E., Budelmann, F., Maguire, L., & Dunbar, R. I. M. (2018). Individual Differences in Transportation into Narrative Drama. *Review of General Psychology*, *22*(2), 210-219.
<https://doi.org/10.1037/gpr0000130>

- Todd, A. R., Forstmann, M., Burgmer, P., Brooks, A. W., & Galinsky, A. D. (2015). Anxious and egocentric: How specific emotions influence perspective taking. *Journal of Experimental Psychology: General*, *144*(2), 374-391. <https://doi.org/10.1037/xge0000048>
- Todd, A. R., & Galinsky, A. D. (2012). The reciprocal link between multiculturalism and perspective-taking: How ideological and self-regulatory approaches to managing diversity reinforce each other. *Journal of Experimental Social Psychology*, *48*(6), 1394-1398. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2012.07.007>
- van Kuijk, I., Verkoeijen, P., Dijkstra, K., Zwaan, R. A., Vazire, S., & Vul, E. (2018). The Effect of Reading a Short Passage of Literary Fiction on Theory of Mind: A Replication of Kidd and Castano (2013). *Collabra: Psychology*, *4*(1). <https://doi.org/10.1525/collabra.117>
- Wilcox, R. R. (2017). Introduction to robust estimation and hypothesis testing (4th ed.). Burlington, MA: Elsevier.
- Wimmer, L., & Ferguson, H. J. (2021). Testing the validity of a self-report scale, author recognition test, and book counting as measures of lifetime exposure to print fiction. *Behavior Research Methods*. <https://doi.org/10.3758/s13428-021-01784-2>

Zurek, P. P., & Scheithauer, H. (2017). Towards a More Precise Conceptualization of Empathy: An Integrative Review of Literature on Definitions, Associated Functions, and Developmental Trajectories. *International Journal of Developmental Sciences*, 11(3-4), 57-68. <https://doi.org/10.3233/DEV-16224>

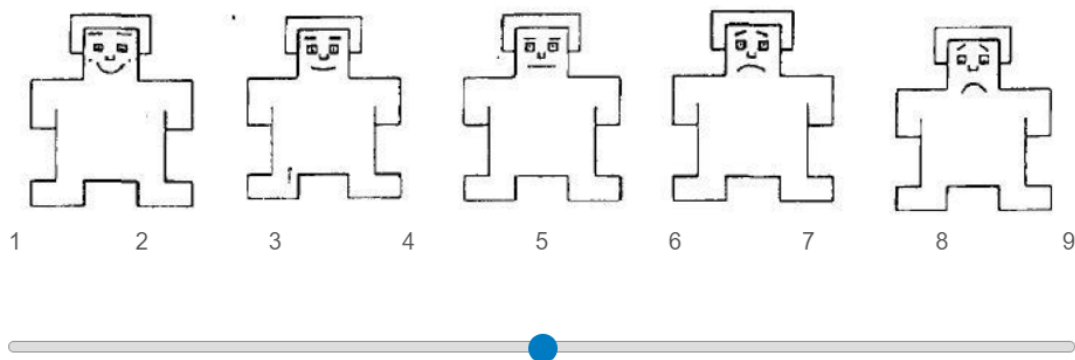
Zupan, B., & Babbage, D. R. (2017). Film clips and narrative text as subjective emotion elicitation techniques. *The Journal of Social Psychology*, 157(2), 194-210. <https://doi.org/10.1080/00224545.2016.1208138>

Příloha A Self-Assessment Manikin

Obrázek 6

Self-Assessment Manikin, škála emoční valence.

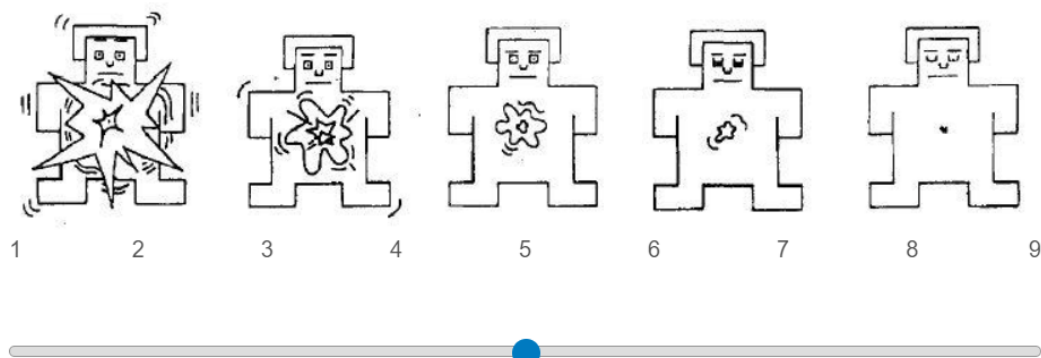
Zde můžete vidět sérii pěti obrázků rozprostřených na devítistupňové škále. Každý obrázek zachycuje určitou intenzitu emoce, obrázek vlevo značí velmi pozitivní pocity, obrázek vpravo naopak silné negativní pocity. Označte na škále ten bod, který nejlépe odpovídá vašim pocitům po přečtení textu.

Obrázek 7

Self-Assessment Manikin, škála míry aktivace.

V tomto případě obrázky značí různou míru rozrušení, obrázek vlevo značí silné rozrušení či nabuzení, obrázek vpravo naopak naprostý klid. Označte na škále ten bod, který nejlépe odpovídá vašim pocitům po přečtení textu.

Příloha B Kontrolní otázky porozumění textu

B.1 Pozitivní příběh:

Na základě textu, který jste četli, které z těchto dvou tvrzení je podle vás správné?

1. Nora je ochotna svému muži zprostředkovat milostný román, jestliže mu to pomůže.
2. George ve spojitosti s manželskou nevěrou nepocítuje žádné zábrany.

B.2 Negativní příběh:

Na základě textu, který jste četli, které z těchto dvou tvrzení je podle vás správné?

1. Pelageja se za Jegora nikdy vdát nechtěla.
2. Jegor svou ženou spíše opovrhuje.

B.3 Literární kritika:

Na základě textu, který jste četli, které z těchto dvou tvrzení je podle vás správné?

1. Román „Hra doopravdy“ má veškeré předpoklady pro to, být populární.
2. Pro čtení děl Richarda Weinerja je zapotřebí velká pozornost

Příloha C Měření celoživotního vystavení fikci

C.1 Author Recognition Test

Spisovatelé:

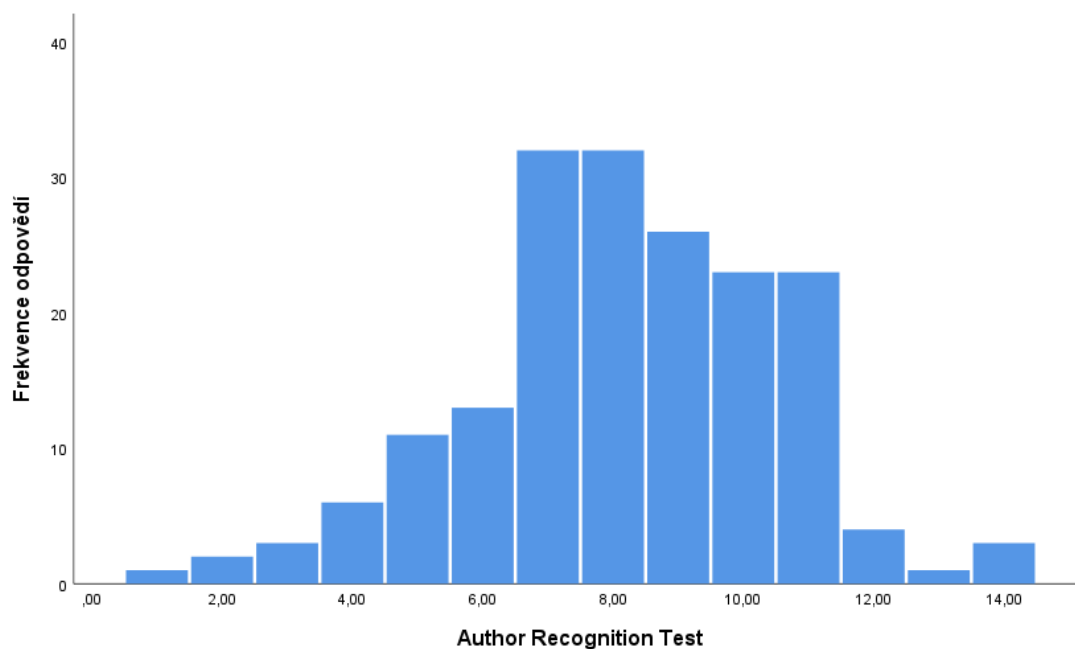
1. Virginia Woolf
2. Umberto Eco
3. Gabriel García Márquez
4. Toni Morrison
5. Salman Rushdie
6. Isabel Allende
7. Lev Tolstoj
8. J. R. R. Tolkien
9. Stephen King
10. James Patterson
11. John Grisham
12. Sue Grafton
13. Agatha Christie
14. Dan Brown

Distraktory:

15. Jane Jessup
16. Konstantin Ryschkov
17. Mark Robin
18. Chiara Ricci
19. Roy Leeman
20. Eric Ferey

Obrázek 8

Rozložení skóreů pro modifikovaný Author Recognition Test.

C.2 Frekvence čtení

Přibližně jak často čtete beletrii?

1. Méně než jednou za měsíc
2. Jednou za měsíc
3. Více než jednou za měsíc
4. Jednou týdně
5. Více než jednou týdně
6. Každý den.

Příloha D Transportation Scale – Short Form

1. Dokázal/a jsem se představit v prostředí, kde se příběh odehrával.
 1. Vůbec ne
 2. Ne
 3. Spíše ne
 4. Něco mezi
 5. Spíše ano
 6. Ano
 7. Rozhodně ano
2. Během čtení jsem se cítil/a vtažen/a do děje.
3. Chtěl/a jsem se dozvědět, jak příběh skončí.
4. Příběh mě emočně zasáhl.
5. Během čtení jsem si dokázal představit živý obraz [jméno první postavy].
6. Během čtení jsem si dokázal/a představit živý obraz [jméno druhé postavy].

Příloha E Identification and Empathy Scale

1. Během čtení jsem si říkal/a, že jsem velmi podobný/á postavám v příběhu.
 1. Vůbec ne
 2. Spíše ne
 3. Něco mezi
 4. Spíše ano
 5. Rozhodně ano

2. Během čtení jsem si říkal/a, že bych byl/a rád/a jako postavy v příběhu, či jednal/a jako ony.
3. Identifikoval/a jsem se s postavami.
4. Cítil/a jsem se, jako bych byl/a jednou z postav.
5. Měl/a jsem dojem, že jsem příběh postav doopravdy zažíval/a.
6. Cítil/a jsem se, jako bych tvořil/a součást příběhu.
7. Sám/Sama jsem pociťoval/a emocionální reakce postav.
8. Rozuměl/a jsem způsobu jednání, myšlení a cítění postav.
9. Pokoušel/a jsem se vidět věci z pohledu postav.
10. Pokoušel/a jsem se představit si pocity, myšlenky a reakce postav.
11. Rozuměl/a jsem pocitům či emocím postav
12. Obával/a jsem se toho, co postavy potká příště.
13. Cítil/a jsem se emočně zainteresován/a do pocitů postav.
14. Představoval/a jsem si, jak bych na místě protagonisty zachoval/a.

Příloha F Měření iluzorní transparence

Z práce Keysara (1994) byly adaptovány dvě situace, obě jak v podmínce implikující sarkasmus, tak v podmínce indikující upřímnost. V každém z následujících scénářů jsou zvýrazněny věty či slova, jež se napříč podmínkami lišily, tučně zvýrazněné části byly přítomny v podmínce implikující sarkasmus, části zvýrazněné kurzívou se objevily v podmínce implikující upřímnost:

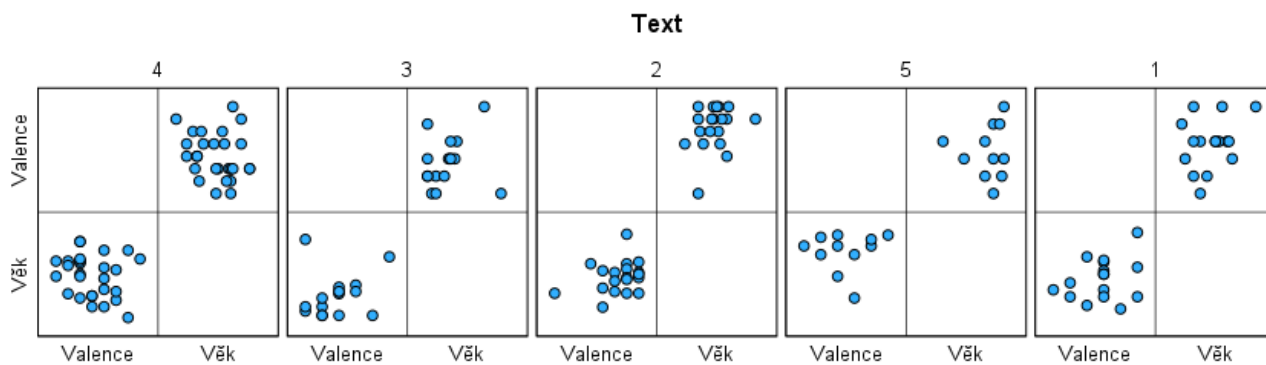
David se ve svém zaměstnání konečně dočkal povýšení. Když pak přemýšlel o tom, jak využít nově zvýšený plat, napadlo ho, že by se měl patřičně dovzdělat v oblasti kultury. Jednoho odpoledne se zeptal nové sekretářky, zda by mu nedoporučila nějakou novou divadelní hru, kam by mohl vzít své rodiče, kteří právě přijeli. Sekretářka mu odpověděla: „Zrovna včera byla uvedena nová hra, zatím na ni nejsou žádné recenze, ale přišla mi vážně skvělá. Dej mi vědět, jak sis to užil.“ Toho večera, se David a jeho rodiče šli na hru podívat. **Přišla jim však velmi nevýrazná a herci byli příšerní.** / *Přišla jim velmi působivá a herci byli úžasní.* Druhý den, David oznámí sekretářce: „Chtěla jsi vědět, jaká byla ta hra? No, byla skvělá, prostě skvělá.“

O víkendu se David rozhodl nakoupit. Cestou potkal muže držícího psací podložku. Muž se představil jako tazatel pracující pro psychologický výzkum zkoumající, jak lidé odpovídají na dotazníky. Zeptal se Davida, zda by mu nebyl ochotný věnovat minutku času a odpovědět na otázku: „Nakolik vás těší účastnit se dotazníkových šetření?“ Ujistil Davida, že jeho odpověď je zcela anonymní. David si vzpomněl na své vlastní roky na univerzitě a jaká **otrava/zábava** bylo vyplňování dotazníků pro psychologické výzkumy a odpověděl: „Život by byl bezvadný, kdybych se mohl účastnit všech šetření.“

Příloha G Předpoklady pro užití analýzy kovariance (předvýzkum)

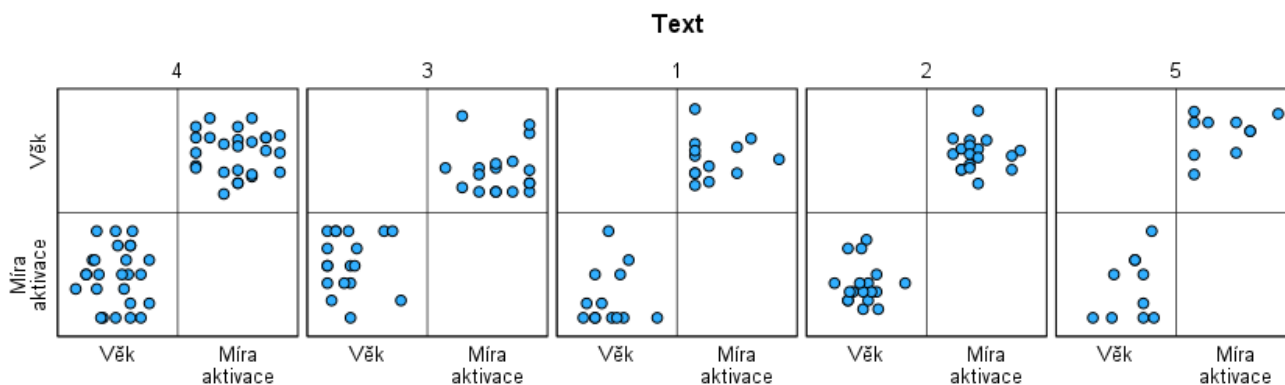
Obrázek 10

Vztah mezi proměnnými věk a emoční valence pro každý text.

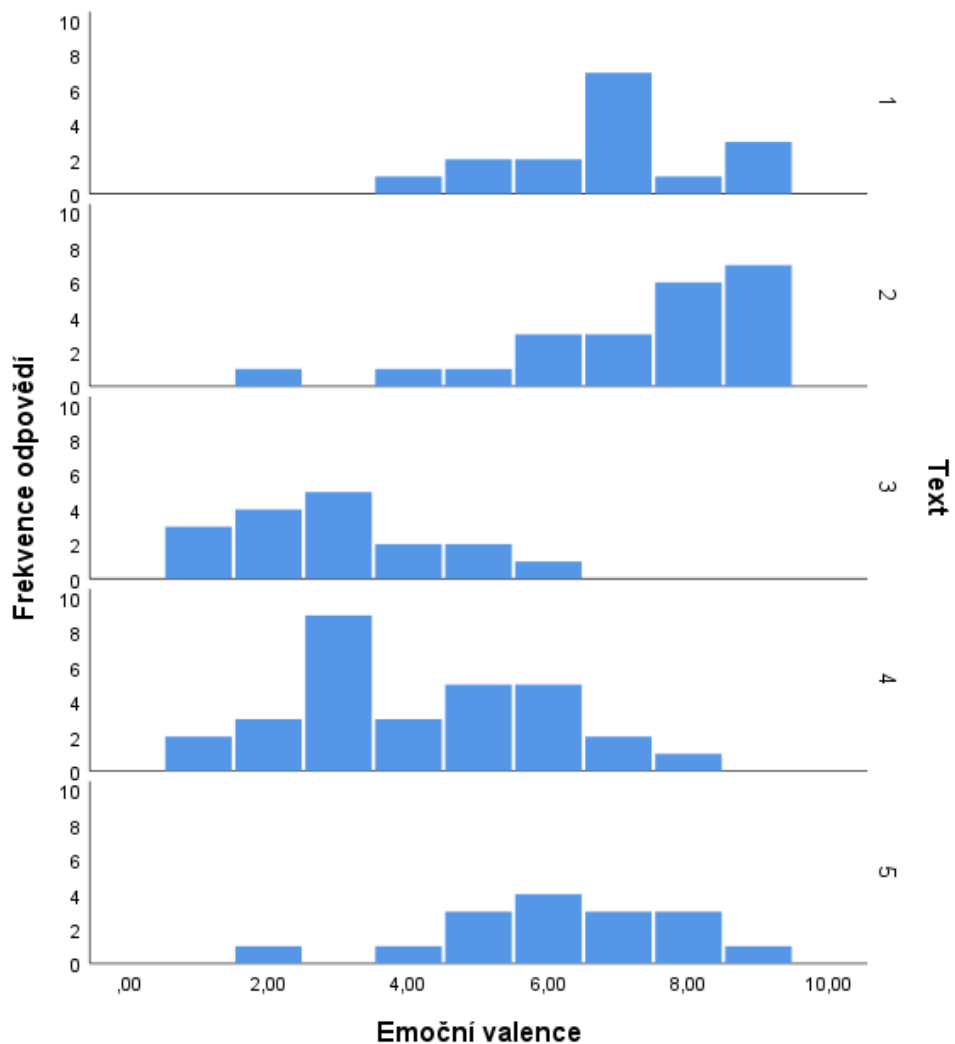
Obrázek 11

Vztah mezi proměnnými věk a míra aktivace pro každý text.

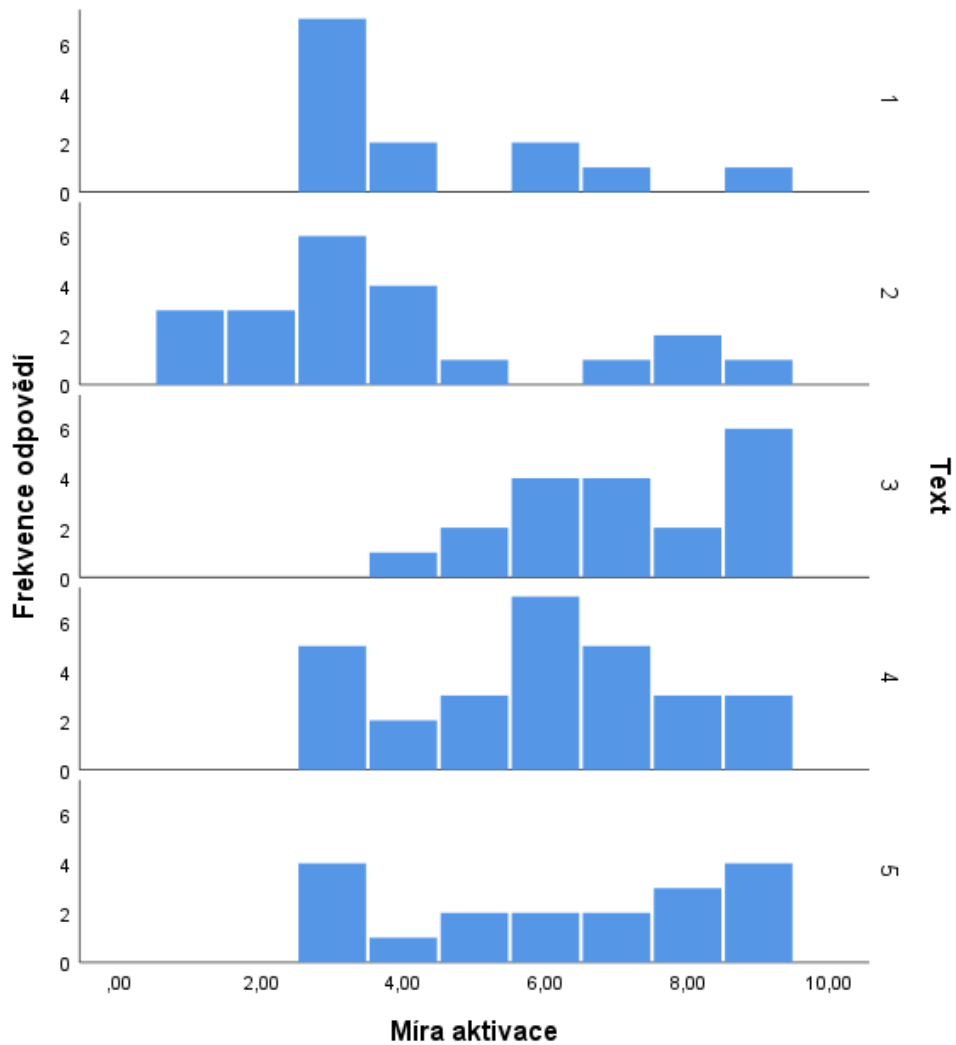
Obrázek 12

Rozložení proměnné valence pro jednotlivé texty.

Obrázek 13

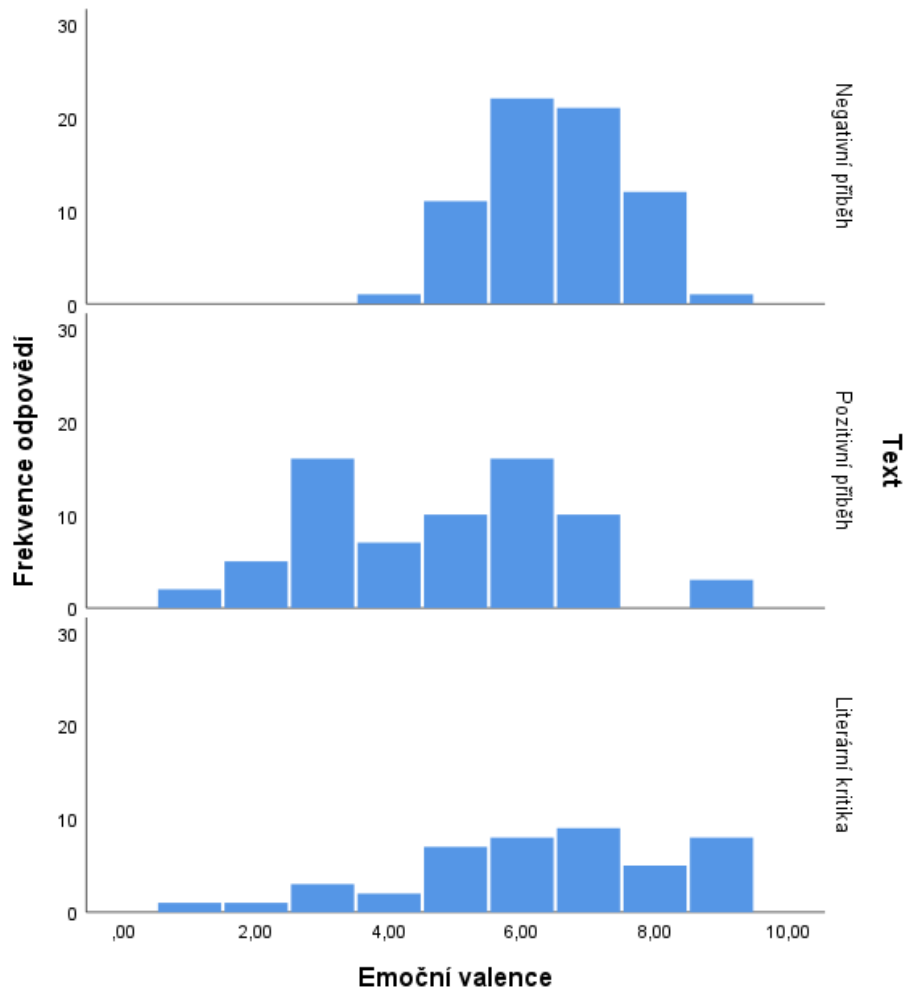
Rozložení proměnné míra aktivace pro jednotlivé texty.

Příloha H Předpoklad normality rozložení závislé proměnné pro jednotlivé texty (manipulation check)

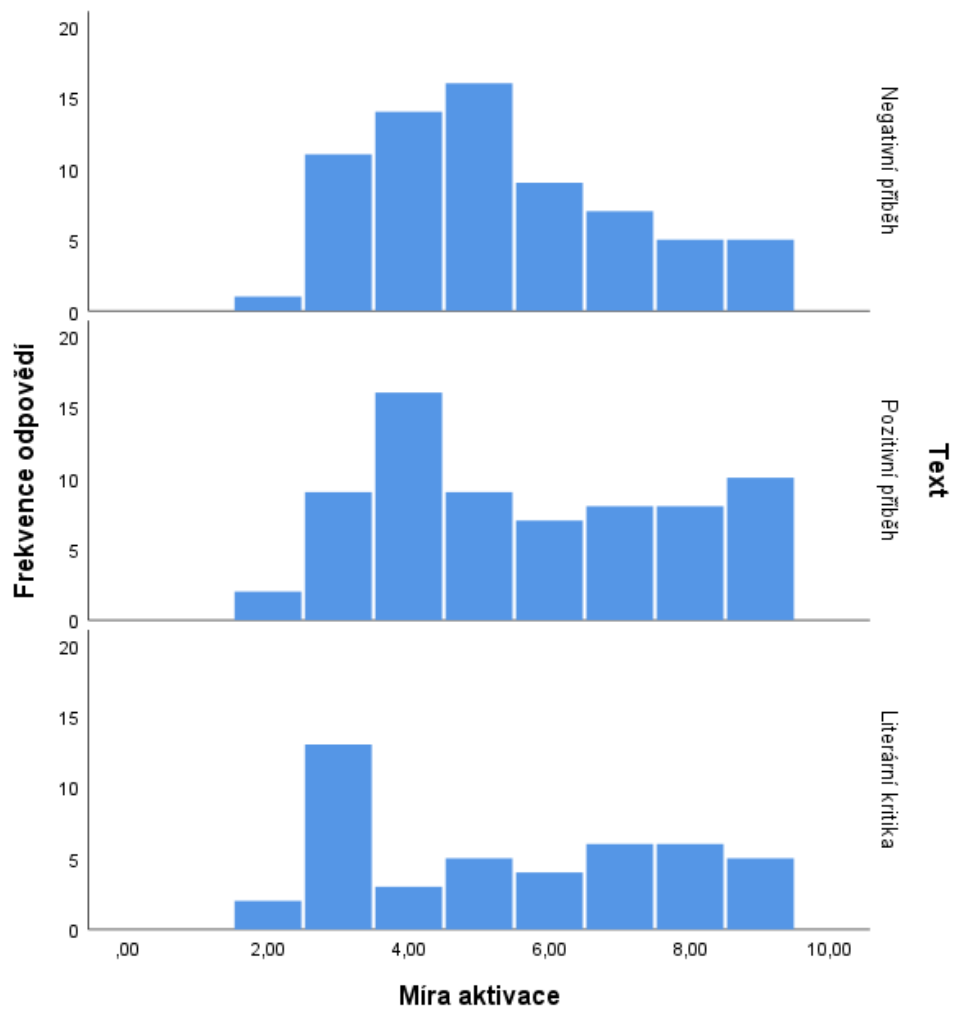
Obrázek 14

Rozložení pocíťované emoční valence pro jednotlivé texty.

Obrázek 15

Rozložení pocit'ované míry aktivace pro jednotlivé texty.

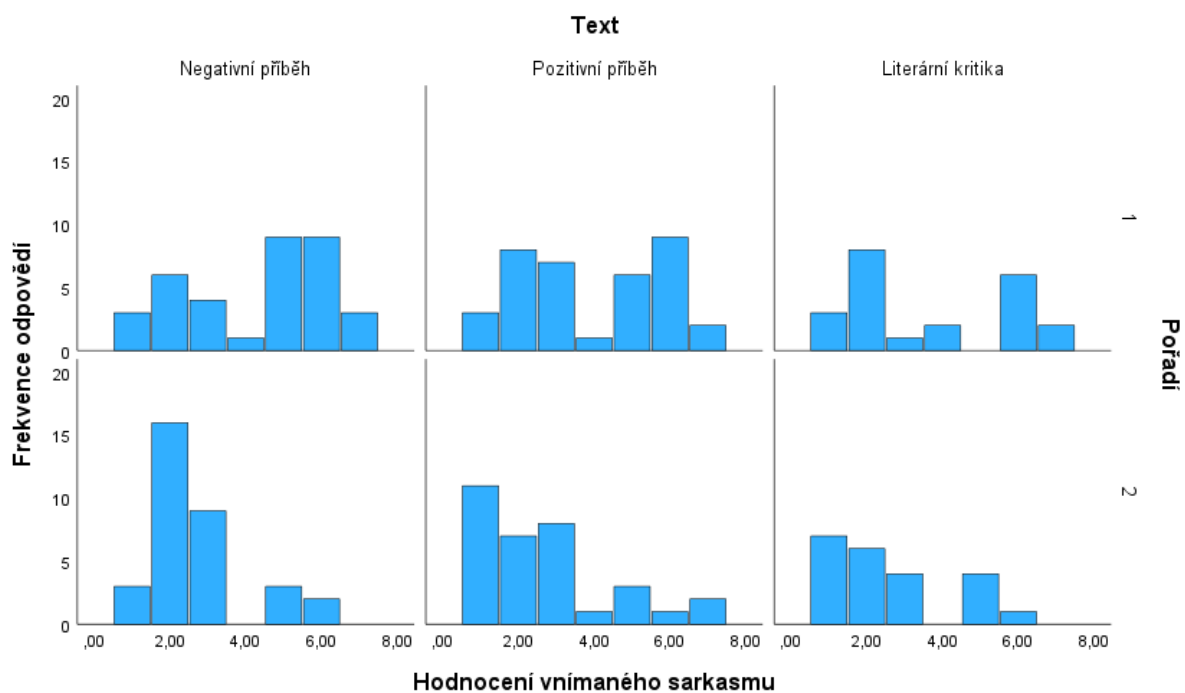

Příloha I Předpoklady analýzy kovariance (testování hypotéz)

I.1 Pro situace implikující sarkasmus

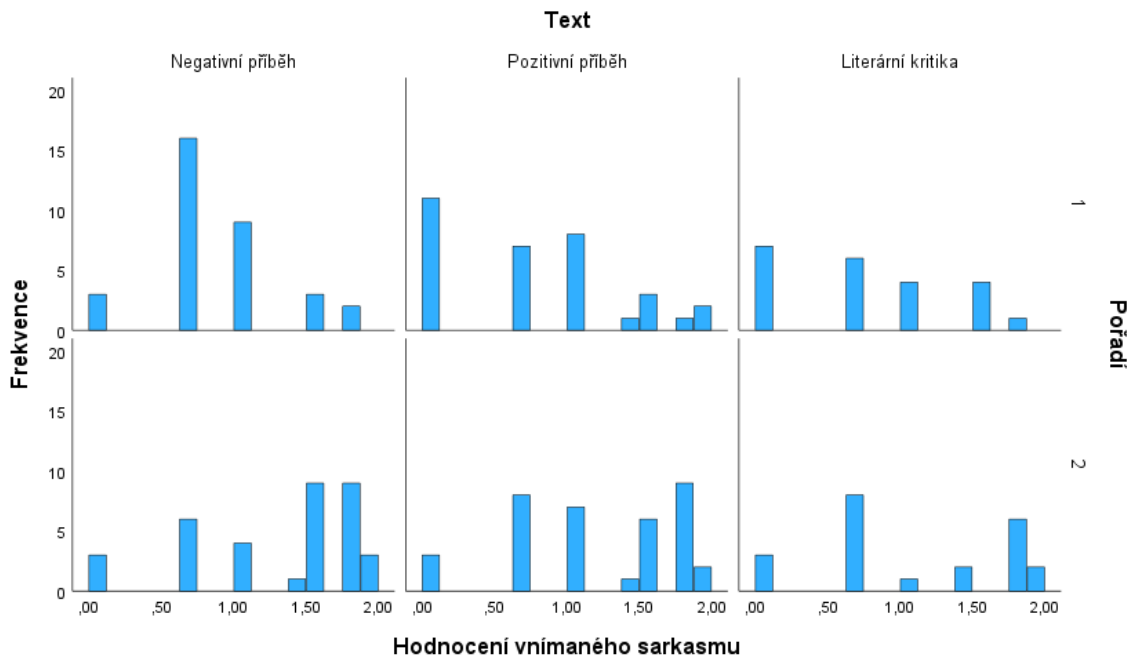
Obrázek 16

Rozložení hodnocení sarkasmu pro jednotlivé texty a pořadí (před transformací)

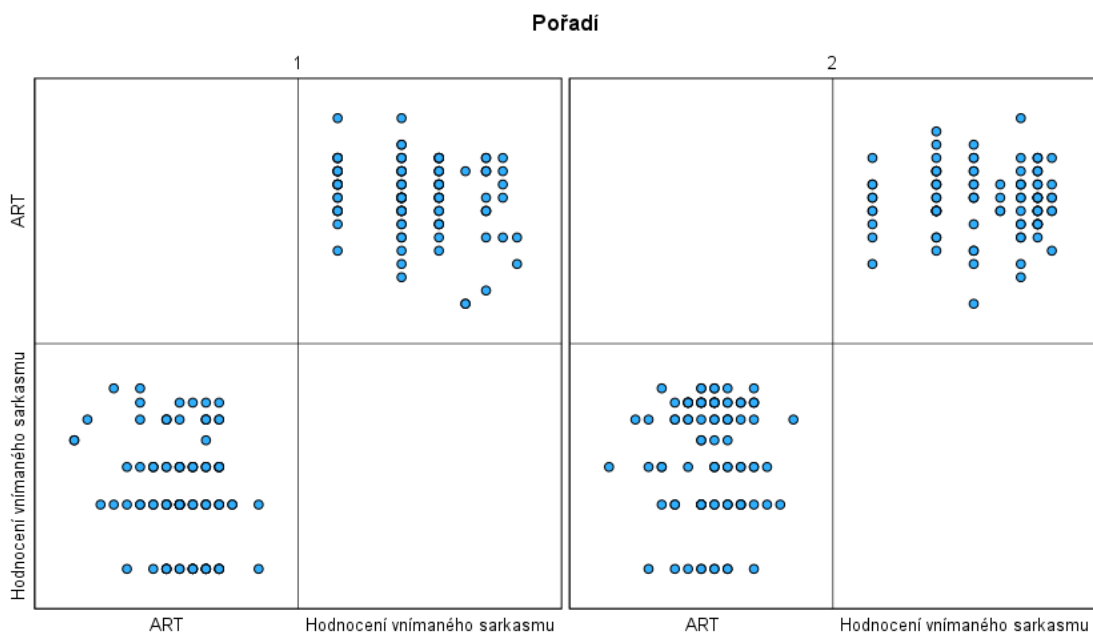
Obrázek 17

Rozložení hodnocení sarkasmu pro jednotlivé texty a pořadí (po transformaci).

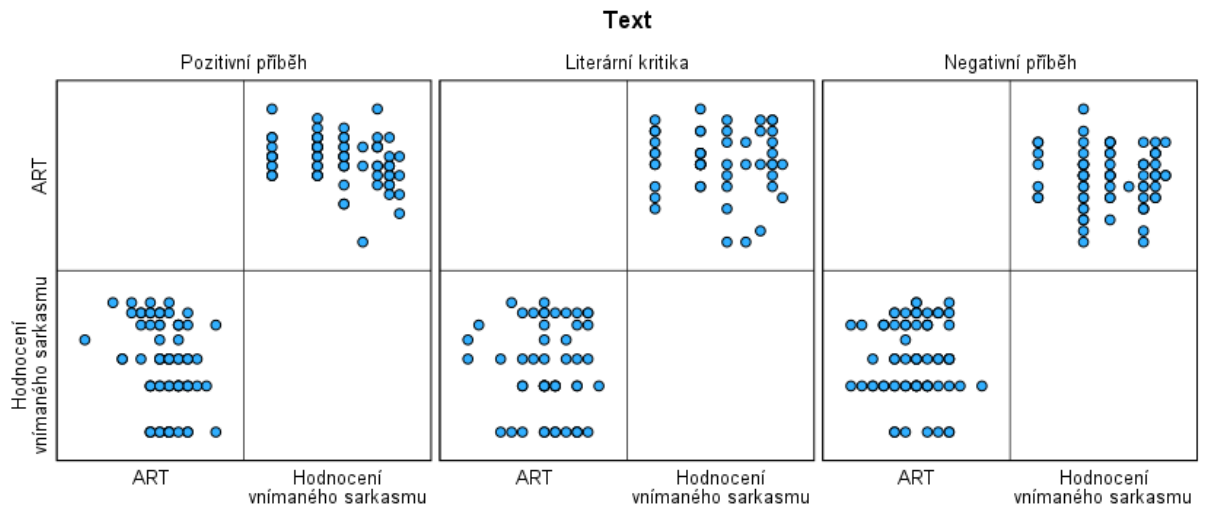
Obrázek 18

Vztah transformovaného hodnocení situace a ART pro obě pořadí.

Obrázek 19

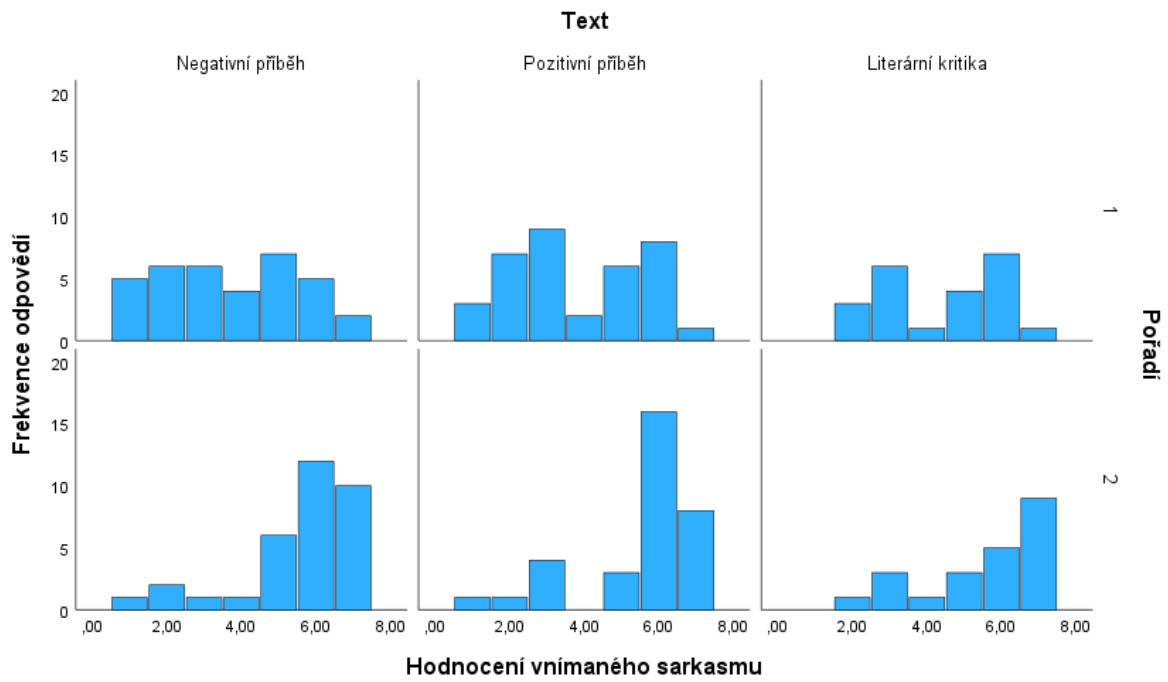
Vztah transformovaného hodnocení situace a ART pro jednotlivé texty.

1.2 Pro situace implikující upřímnost

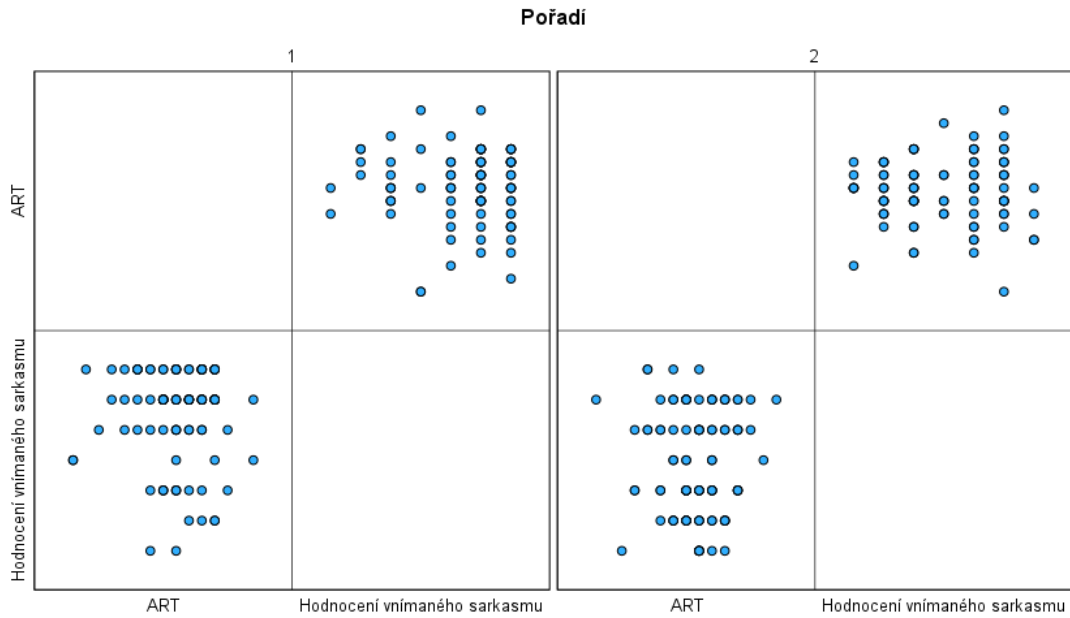
Obrázek 20

Rozložení hodnocení sarkasmu pro jednotlivé texty a pořadí.

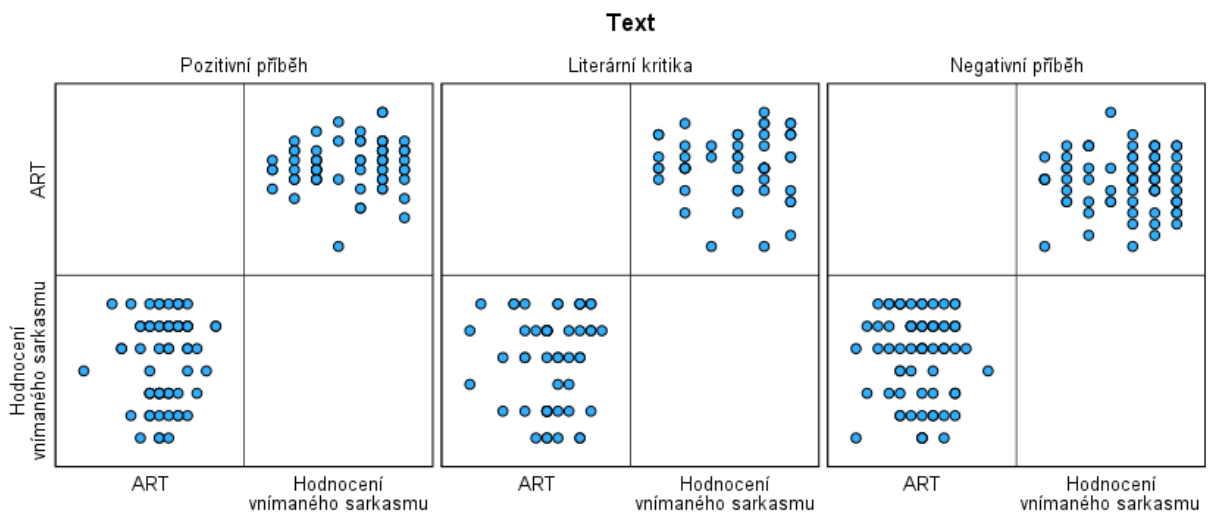
Obrázek 21

Vztah hodnocení situace a ART pro obě pořadí.

Obrázek 22

Vztah hodnocení situace a ART pro jednotlivé texty.

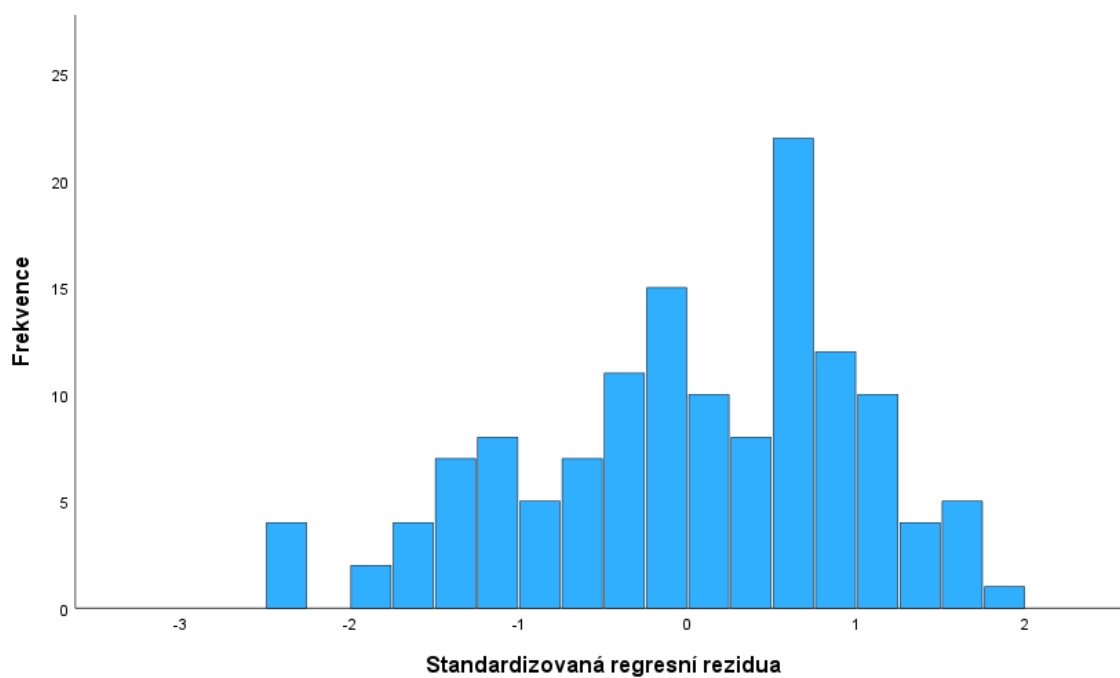

Příloha J Předpoklady lineární regrese

J.1 Pro situace implikující sarkasmus

Obrázek 23

Tvar rozložení regresních reziduí.

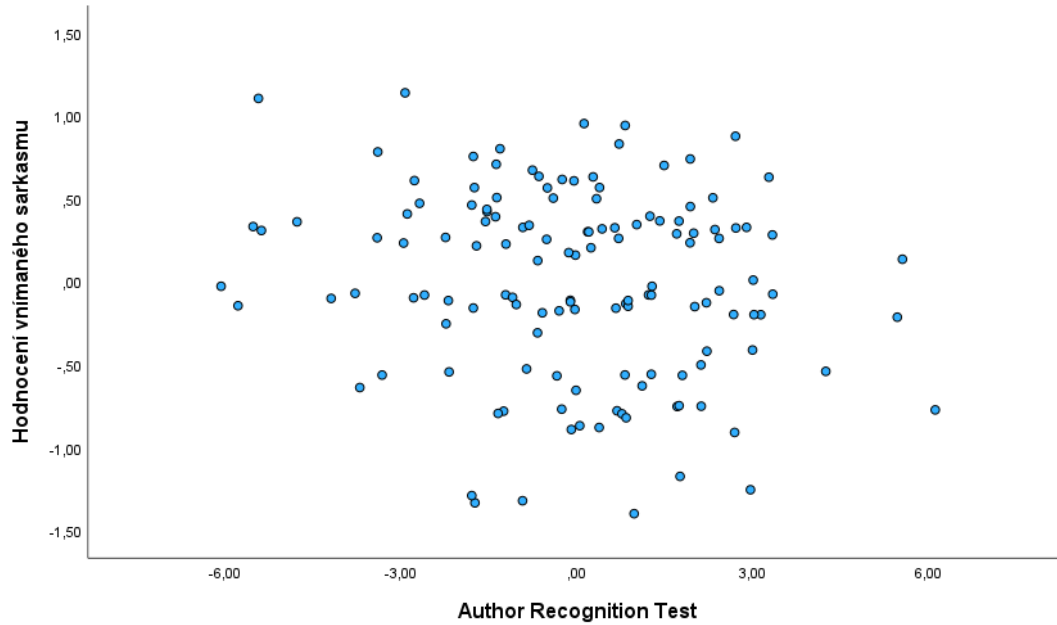
Obrázek 24

Vztah reziduí a predikovaných hodnot.

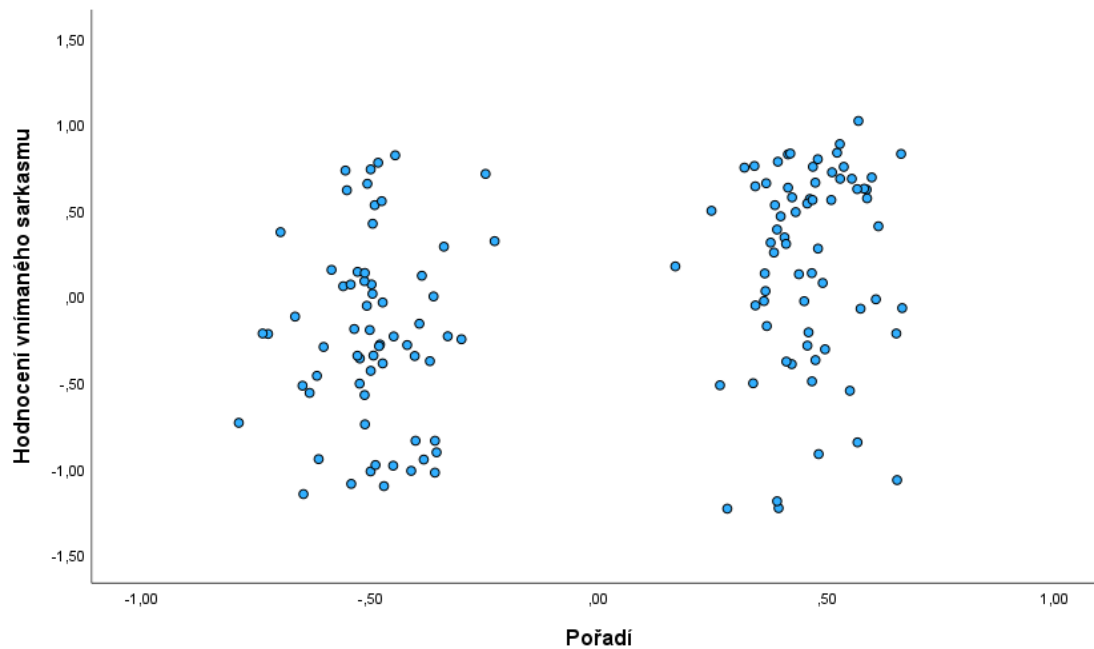
Obrázek 25

Parciální bodový diagram pro Author Recognition Test.

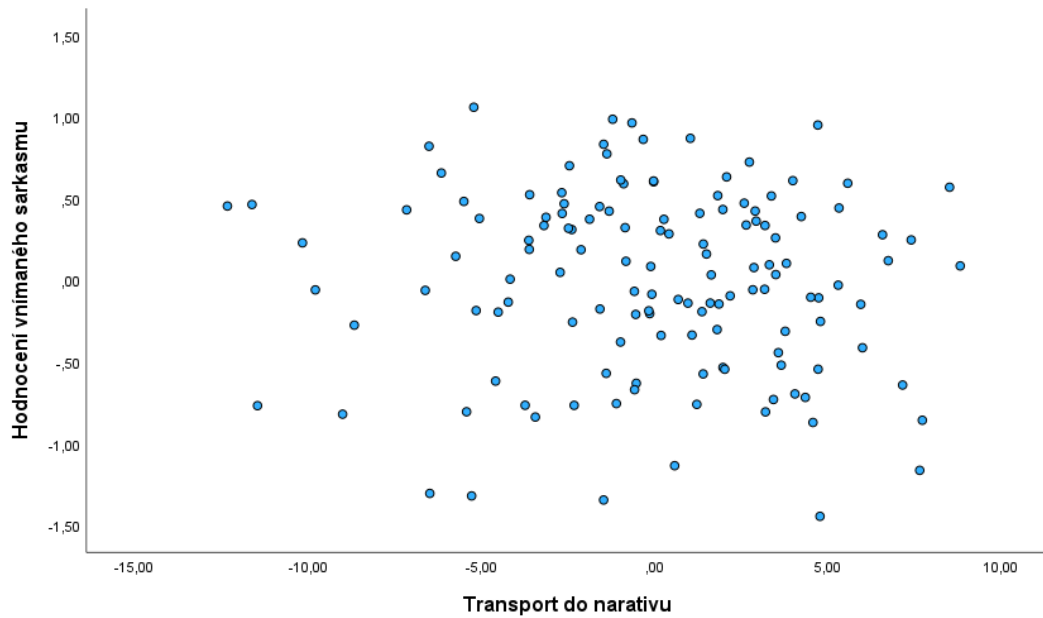
Obrázek 26

Parciální bodový diagram pro pořadí prezentace situací.

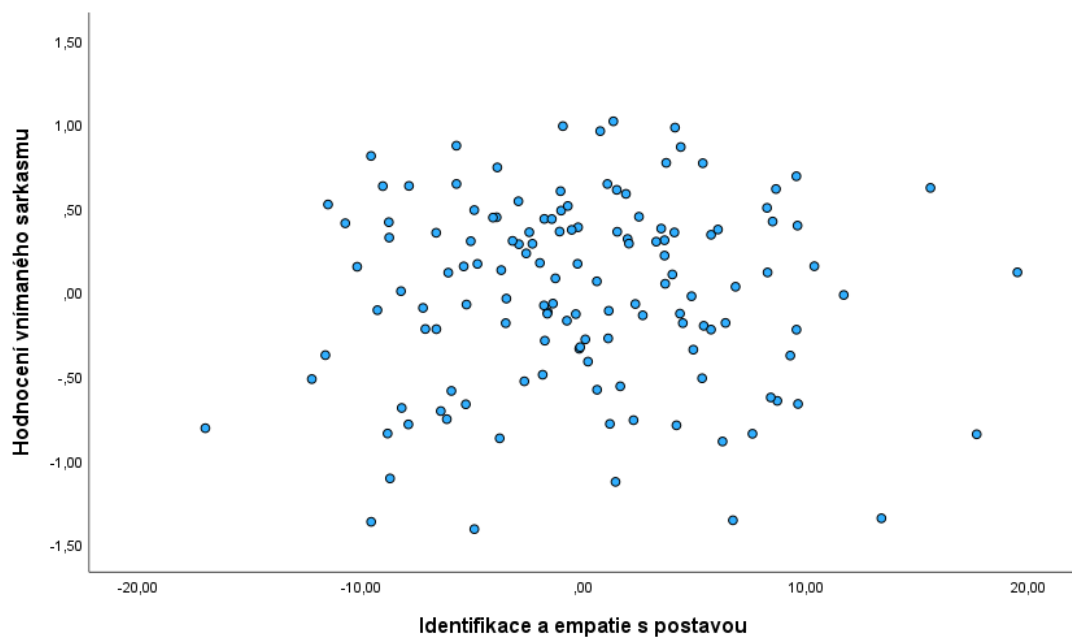

Obrázek 27

Parciální bodový diagram pro míru transportu do narativu.

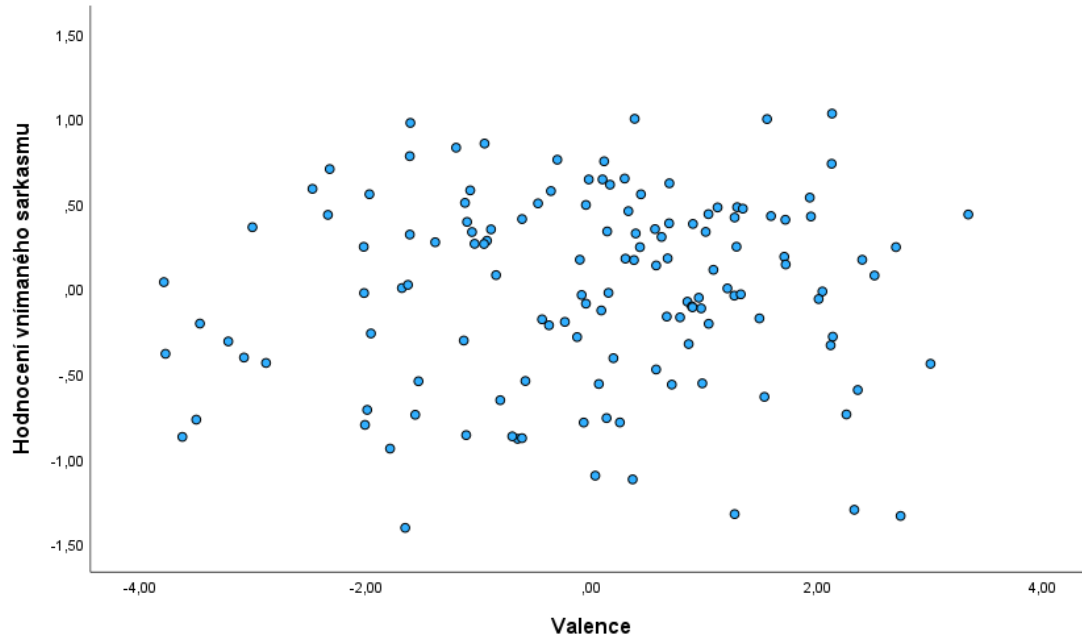
Obrázek 28

Parciální bodový diagram pro míru identifikace s postavou.

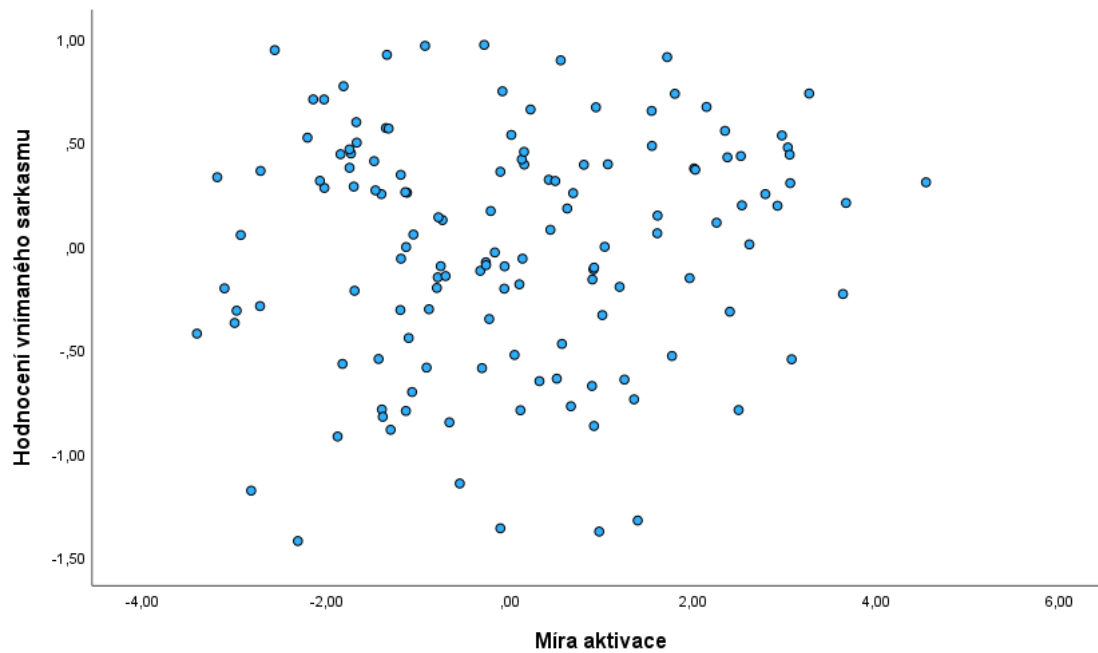
Obrázek 29

Parciální bodový diagram pro emoční valenci.

Obrázek 30

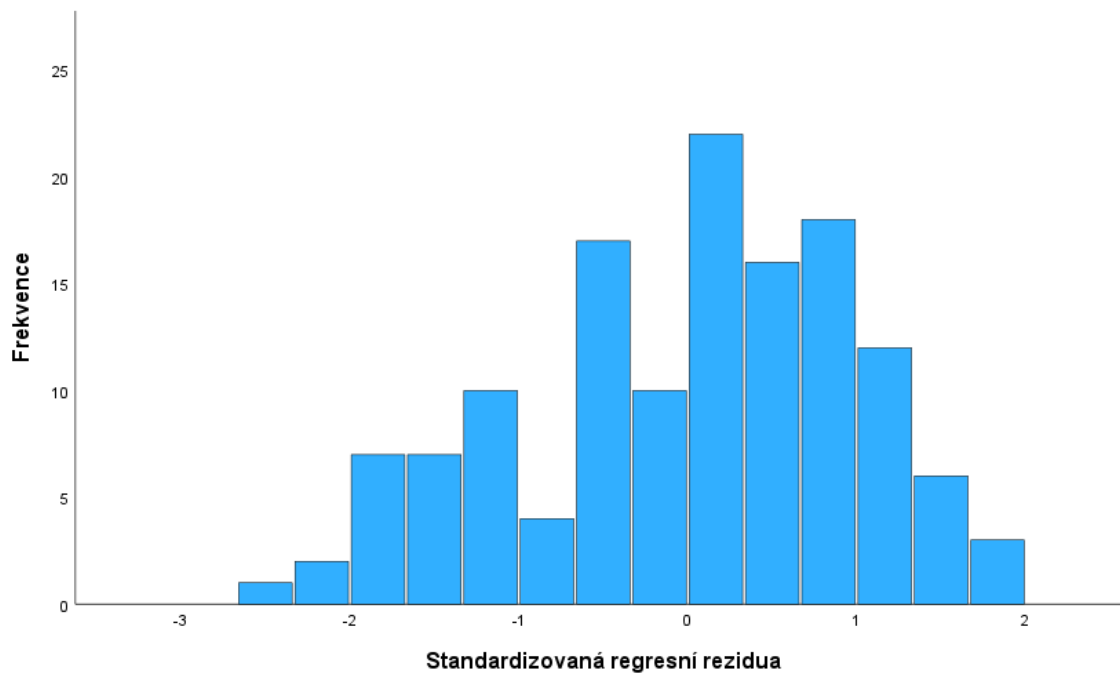
Parciální bodový diagram pro míru aktivace.

J.2 Pro situace implikující upřímnost

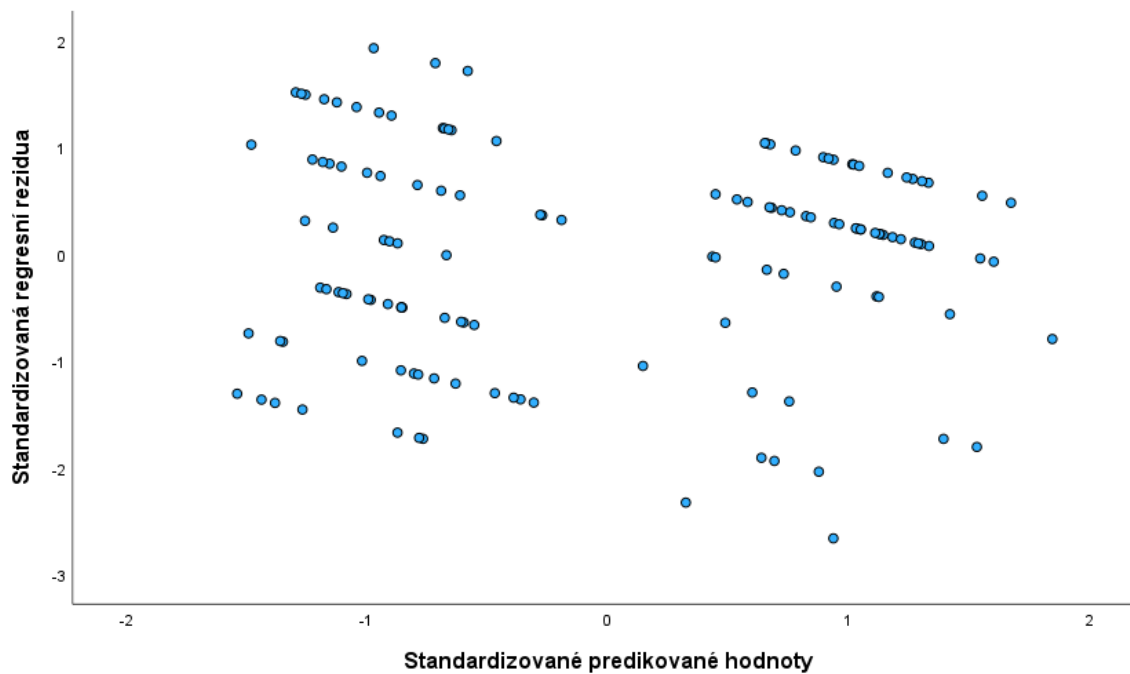
Obrázek 31

Tvar rozložení regresních reziduí.

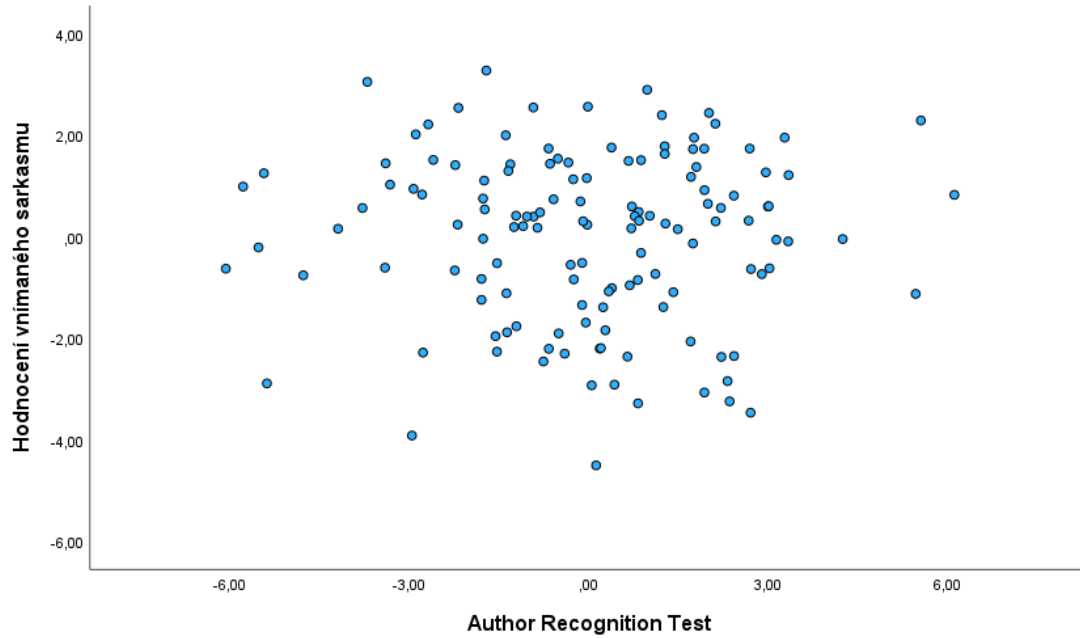
Obrázek 32

Vztah regresních reziduí a predikovaných hodnot.

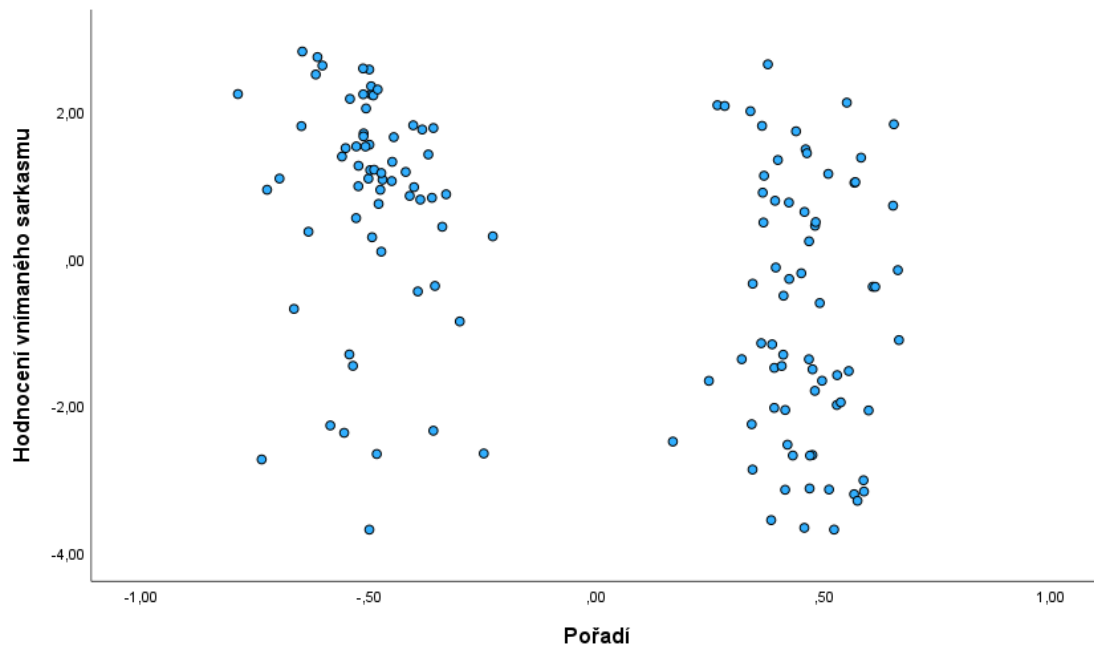

Obrázek 33

Parciální bodový diagram pro Author Recognition Test.

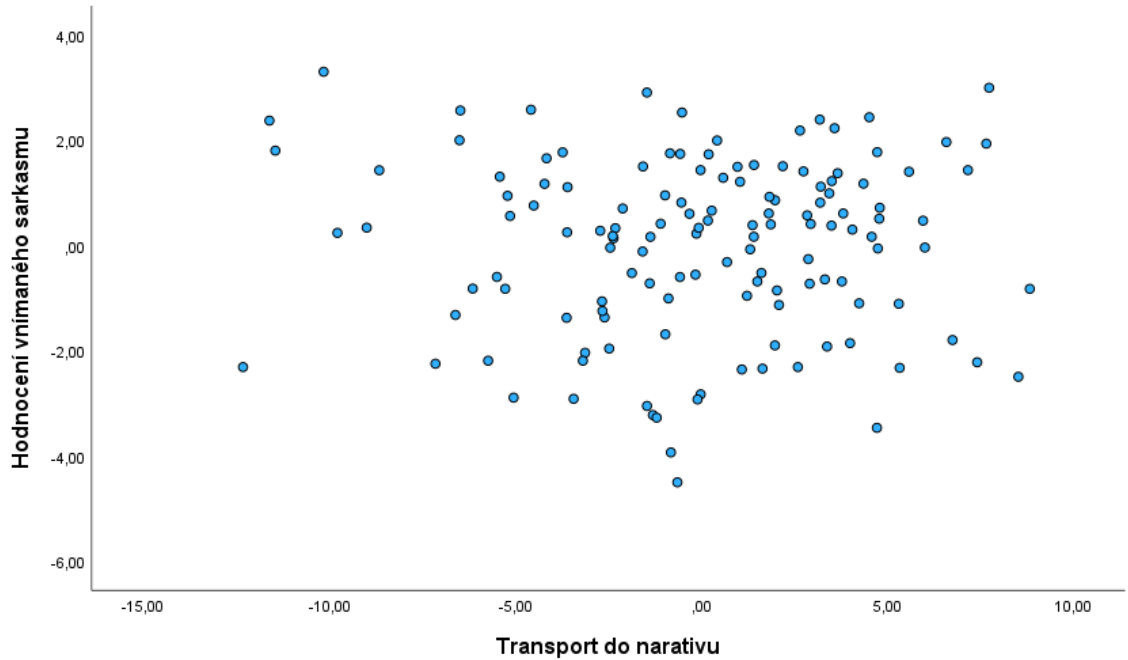
Obrázek 34

Parciální bodový diagram pro pořadí prezentace situací.

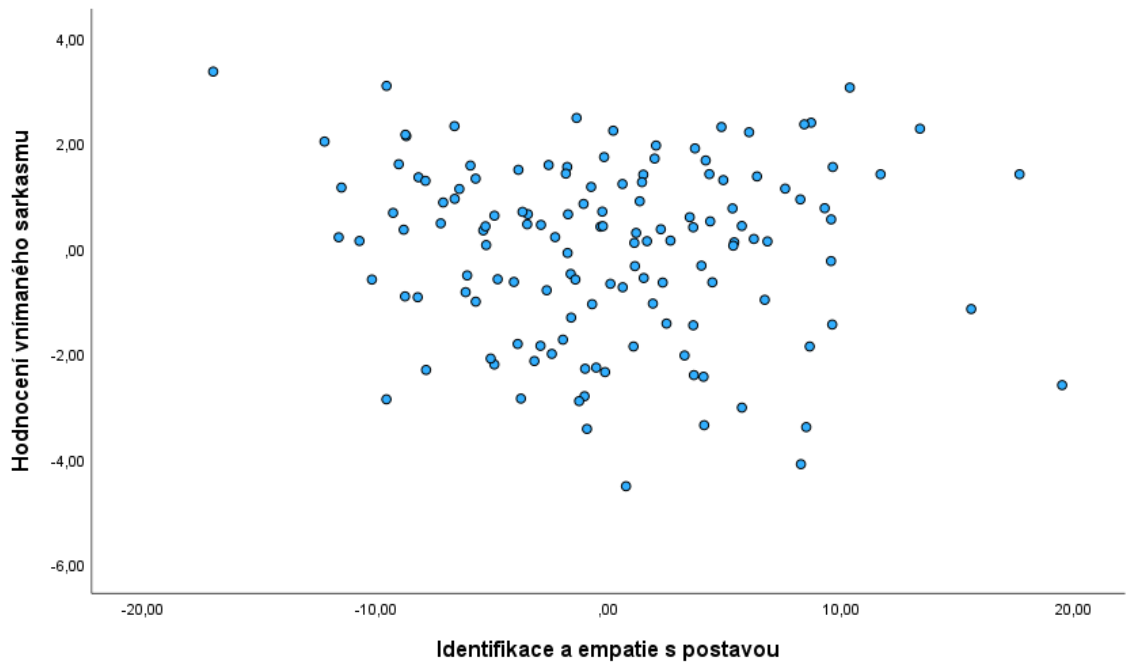
Obrázek 35

Parciální bodový diagram pro míru transportu do narativu.

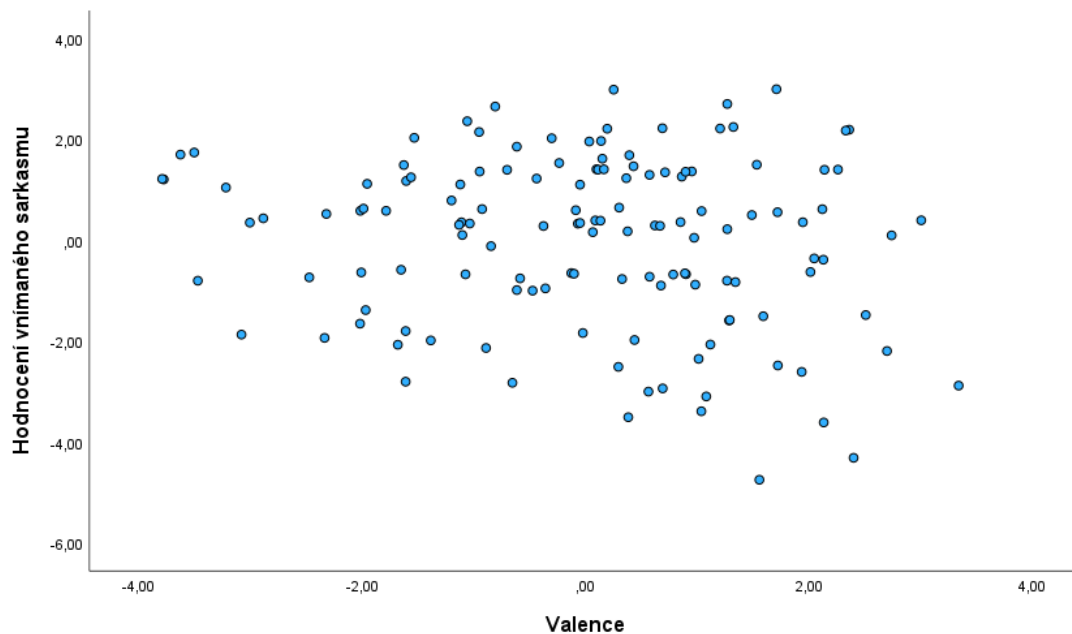
Obrázek 36

Parciální bodový diagram pro identifikaci s postavou.

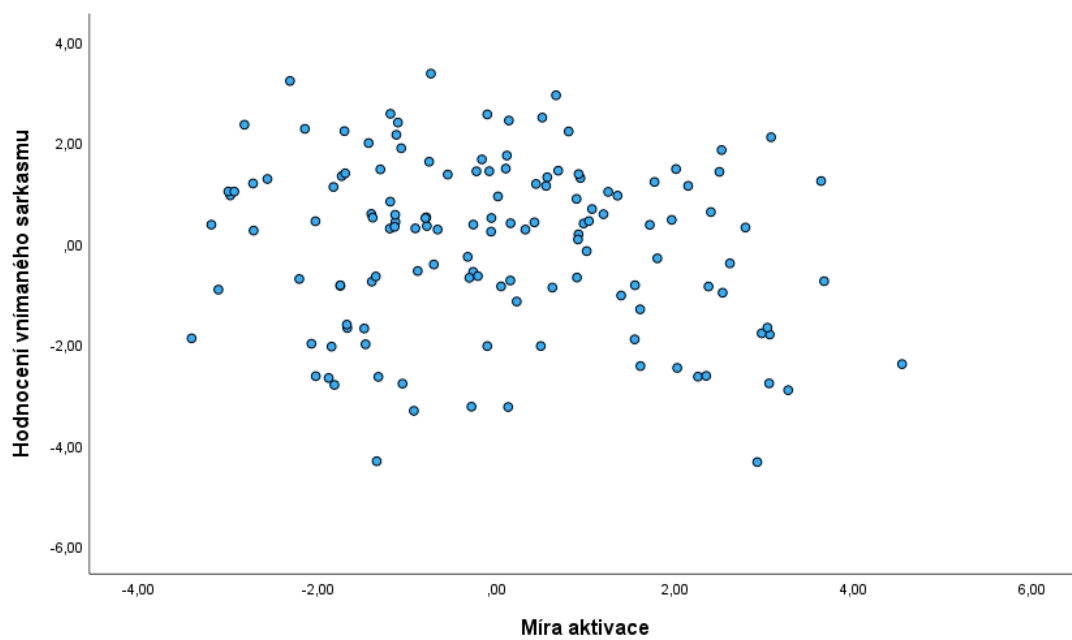

Obrázek 37

Parciální bodový diagram pro emoční valenci.

Obrázek 38

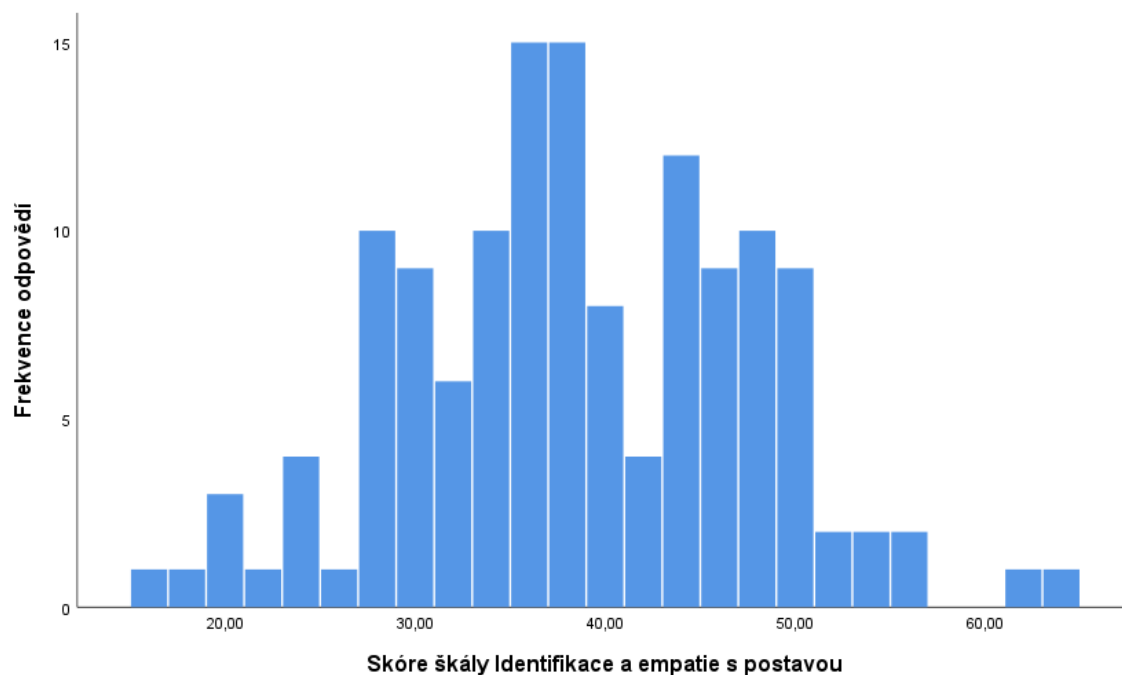
Parciální bodový diagram pro míru aktivace.

Příloha K Předpoklad normality míry transportu a identifikace

Obrázek 39

Rozložení skóreů škály identifikace a empatie s postavou.

Obrázek 40

Rozložení skóreů škály transportu do narativu.

